

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Çok Kimlikli ve Yönlü Bir Osmanlı Münevveri
DOKTOR MİLASLI İSMAİL HAKKI'NIN
BİLİMSEL MİRASI
II
DİL BİLİMİ YAZILARI

Editör
Ebubekir ERASLAN

**Çok Kimlikli ve Yönlü Bir
Osmanlı Münevveri
Doktor Milaşlı İsmail
Hakkı'nın Bilimsel Mirası
II**

-Dil Bilimi Yazıları-

Editör

Ebubekir ERASLAN

Yazarlar

Ebubekir ERASLAN

Nazlı DEMİRTAŞ

Nazlı ÇİFTÇİ

Leyla İSAYEVA ÖZĞAN

Şükrü OLCAY

Fatoş ÖKSÜZAŞIKI

Ayşegül KARACA

Nusret GEDİK

Ercan ŞEN

Muğla, 2024

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

“Bu eserin dil ve bilim bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.”

“© 2024, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi”,

Tüm Hakları Saklıdır.

Sertifika No:45335

Yayın Kodu

7000 AR 24 103 153

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 122G228 Numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>)

Son kullanıcılar, telif hakkı yasaları çerçevesinde, bu çalışmayı çevrimiçi olarak okuyabilir, indirebilir, yazdırabilir ve atıf göstermek şartı ile bireysel olarak kopyalayabilir.

“Hiçbir şekilde ticari amaçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, kaynak göstermeden alıntı yapılamaz.”

Kapak Tasarımı & Dizgi

Kürşad ERİŞTİ

CIP Data

Çok kimlikli ve yönlü bir Osmanlı münevveri Doktor Milaş İsmail Hakkı'nın bilimsel mirası / editör
Ebubekir Eraslan.- Muğla : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.

3 cilt ; 24 cm.

cilt 1. Tıp yazıları – cilt 2 . Dil bilimi yazıları – cilt 3. Dini bilimler yazıları.

978-605-4397-93-8 (Tk)

978-605-4397-95-2 (2.C)

1. Doktor Milaş İsmail Hakkı, 1869-1948. 2. Bilim adamları--Türkiye. 3. Bilim—Türkiye—Tarih.

I. Eraslan, Ebubekir II.Demirtaş, Nazlı, III. Çiftçi, Nazlı

Q127.T8 E384 2024

İÇİNDEKİLER

<i>I. Kısım: Dil Bilimi</i>	1
<i>Kitaplar</i>	2
<i>Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf</i>	3
<i>Yeni Yazı ve Elifbası</i>	12
<i>Latin Hurufu Mu Kendi Harflerimizi Islah Mı?</i>	25
<i>Makaleler</i>	31
<i>Etibbaya Terakkiyat-ı Tibbiyeyi Takip ve Yeni Asar-ı Fenniyeyi Mütalaa Etmenin Derece-i Lüzumu</i>	32
<i>İfade-i Mahsusa</i>	33
<i>Tasvir-i Efkâr ve Elifbamız</i>	35
<i>Yeni Yazı</i>	39
<i>Yeni Yazı Hakkında Varid Olmuştur</i>	40
<i>Islah-ı Huruf Meselesi</i>	41
<i>Islah-ı Huruf Her Şeyden Mühim ve Akdem</i>	43
<i>Islah-ı Huruf Cemiyeti Kürsü Konuşması</i>	44
<i>Yeni Yazının El Yazısında Da Bitişmemesi Büyük Meziyettir</i>	46
<i>Geçen Nüshadan Doktor Milaşlı Hakkı Bey'in Beyanatından Mabad</i>	47
<i>Başka Milletler Ne İçin Terakki Ediyorlar, Biz Ne İçin Edemiyoruz?</i>	49
<i>Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hissesi</i>	52
<i>Huruf-ı Munfasıla Numunesi ve Menafî Hakkında Birkaç Söz</i>	56
<i>Mektuplar</i>	60
<i>Alfabe Hakkında Bir Layiha</i>	61
<i>II. Kısım: Diğer Konular</i>	63
<i>Ahlak</i>	64
<i>Makaleler</i>	65
<i>Ahlak Bahsi Büyük Millet Meclisi'nde Fuhşun Meni Hakkında Musib Tedbirler Düşünülmesi Münasebetiyle</i> 66	

<i>Maarifçilerimize: Akli Salah Bizde İlm-i Terbiye-i Etfal Niçin Olamıyor?</i>	69
<i>Ahlak Vazifeleri I</i>	72
<i>Ahlâk Vazifeleri II</i>	75
<i>Ahlak Vazifeleri III</i>	77
<i>Ahlak Vazifeleri IV</i>	79
<i>Ahlâk Vazifeleri V</i>	81
<i>Tarih</i>	84
<i>Kitap</i>	85
<i>Milletimizin Saadeti için Düşündüklerim ve Mebus Olsam Çalışacaklarım</i>	86
<i>Makaleler</i>	91
<i>Türk Ocağı Konferansları: Milliyet ve Terbiye</i>	92
<i>Hâlâ Eski Yanlış Yollara Gidiyoruz (Rıza Tevfik Bey'in Darülfünun'daki Nutukları Münasebetiyle)</i>	99
<i>Hukumumuzu Muhafaza için Nasıl Çalışmalıyız?</i>	102
<i>Ayasofya'daki Muazzam Miting - Doktor'un Nutku</i>	104
<i>Milaslı İsmail Hakkı Bey'in Mevizası</i>	106

Doktor Milaslı İsmail Hakkı (1869-1948)

Doktor Milaslı İsmail Hakkı'ya...

özellikle boş bırakılmıştır.

Ön Söz

Milletimiz mukaddestir.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı (1869-1948)

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." sözünden hareket ederek son dönem Türk bilim ve düşünce tarihinde iz bırakmasına rağmen fazla tanınmayan şahsiyetleri önce yerelden ulusala daha sonra da evrensele taşımayı amaçlayan bilimsel serüvenimizin ilk akademik çıktısı "Çok Kimlikli ve Yönlü Bir Osmanlı Münevveri Doktor Milaslı İsmail Hakkı'nın Bilimsel Mirası I-II-III" olarak ulusal ve uluslararası kamuoyunun erişebileceği başvuru kaynağı hâline gelmektedir.

TÜBİTAK 3005-Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında 2022 yılında başvurduğumuz projemizin kabul görerek yürürlüğe girmesiyle Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli bir ismi olan Doktor Milaslı İsmail Hakkı'yı çeşitli yönleriyle tanıtmaya devam edilmektedir.

Muğla/Milas'a mal olmuş çok kıymetli bir münevverin tıp, dinî bilimler ve dil bilimi konularını kapsayan bilimsel mirasını doğduğu toprakların yükseköğretim kurumu olan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin yayınları arasında yayımlamaya muvaffak oluyoruz. Bu gurur tüm Muğla'nın ve Muğlalılarındır.

Çalışmalarımızı baştan beri destekleyen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Ali Sülün'e; proje metnimizi kaleme alırken görüşlerinden sürekli istifade ettiğimiz Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Semra Başaran'a; kitap yayımı için teknik yardımlarını hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı Kürşad Erişti'ye; yardım ve iyi niyetlerini her zaman gördüğümüz ve adını burada zikredemeyeceğimiz kadar uzun bir listede yer alan sayısız güzel insana; hem proje ekibi hem de şahsım adıma çok teşekkür ediyor, kendilerine şükranlarımı arz ediyorum.

Editör ve Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Ebubekir ERASLAN

özellikle boş bırakılmıştır.

I. Kısım: Dil Bilimi

Kitaplar

Huruf-ı hareke ilavesiyle Müslümanların hatlarını ıslah etmemek; âlem-i İslam'ın hazırda selametini, istikbalde saadetini istememek meneylemek demektir. (Charles Mismar)

İhtar

Az yer tutmaları için ف، ض، ص، ش، س، ث، ت، پ، ب harfleri tabda yazabiliriz. El yazılarında huruf-ı hareke bunların içlerine konabildiğinden tam yazılmalarında beis yoktur ve bu nokta-i nazardan daha başka tadilatımız da vardır.

Şimdi yirmi iki sene oldu. On yedi yaşındaydım. Fizyoloji sınıfının imtihanlarını verdikten sonra beray-ı sıla Dersaadet'ten vapura bindim. İzmir'e gidiyordum. Vapurda elime bir gazete geçti. Mefahir-i milliye ve edebiyemize ziver ve ziynet ve bünyan-ı itilâ perverânemize kuvvet ve miknet olan Kemal Bey merhum ile bir zat arasında hurufumuz hakkında cereyan eden bir makaleyi muhteiydi. Meali tamamen hatırımda değilse de şurasını biliyorum ki diğer zat Latin hurufunun lisanımıza aynen kabulünü iltizam etmiş olacak ki merhum müşarünileyh "Akvam-ı İslamiyeye Latin hurufunu kabul ettirmeye çalışmak tebdil-i mezhep teklif etmek gibi bir şeydir. Buna hacet yok. Bana müsaade etsinler. Huruf-ı mevcudemizi azıcık tadil edeyim. Her ihtiyaca kâfi ve Latin hurufundan daha mükemmel harflere malik oluruz." buyuruyorlardı.

O vakit bu bapta hiç zihin sarf etmedim. Altı sene sonra Muğla belediye tabibi bulunuyordum. Orada kondüktör Richard Carlo isminde Fransızlı bir dostum "Soirées de Constantinople" nam kitabı vererek mütalaa etmeğimi tavsiye etti. Okudum, hakikaten pek memnun oldum. Bu kitap bin sekiz yüz altmış dokuz tarih-i miladisinde Charles Mismar tarafından Ali Paşa merhuma hitaben yazılmıştır. Bu zat din-i İslam ve ahval-i Osmaniye'yi pek güzel tetkik etmiş. Ezcümle din-i âli-i İslam'ın muktezası ulumdur. Tarik-i terakkideki mevani ve suubetleri izale edip temizleyen Hazret-i Muhammed aleyhisselamdır. Sirac-ı münir-i İslam, minhac-ı insanıyeti uzun zamanlar tenvir etmiştir. Bu sirac-ı münir muntafi mi oldu? Tul-i müddet, terakkiyat için âli bir alet olan İslam şimdi bir mâni haline mi tahavvül etmiştir? Bunları kim iddia edebilir? Ulum ve fûnun din-i İslam'ın mesele-i hayatiyesidir. Ulum ve fûnunsuz din-i İslam olmaz. Âlem-i İslam ıslahat için bir müddettir çalışıyor. Fakat ne kadar çalışsa tamim-i maarif olmadıkça suret-i matlubede muvaffak olunamaz. Tamim-i maarif için insana kütüphane vermek kâfi değildir. Okumak, öğretmelidir. Maarifin ehemmiyeti malum. Leibniz "Maarif-i umumiyeyi bir asır bana veriniz, dünyayı değiştireyim." demiştir. Hicretten yüz sene sonra din-i İslam, Leibniz'in bu fikrini maaziye ispat etmiştir. Muharebe ve gavail arasında o vakit muvaffak olan din-i İslam, şimdi niçin muvaffak olmasın? Âlem-i İslam'ın yalnız fûnuna ihtiyacı vardır. Bu şartla istikbal-i âlem Müslümanların ellerindedir. Zira ruhanî ve içtimâî ve fûnun ve terakkiyat-ı beşerîye ile kabil-i tevfiik bir teşkilata malik olan ancak din-i İslam'dır, diyor ve daha pek çok ifadatta bulunuyor ki kaffesi din-i İslam'ın ulviyetini pek ziyade mefharet-bahş bir surette izhar eyliyor. Cidden şayan-ı mütalaa bir eserdir. Fakat bizim mevzumuza taalluk eden sözleri asıl Şarklıların Adem-i Terakkilerin Sebebi ünvanıyla sadr-ı merhum Ali Paşa'ya takdim ettiği layihada bulunuyor ki hakikaten bütün âlem-i İslam'ın kesb-i kuvvet ve terakki eylemesinin ancak hatalarını teshil ve huruf-ı savtiye ilave ve ihdasıyla mümkün olacağını bu layihada ariz ve amik edille ve berahin ile ispat edilmiş ve bu keyfiyetin dinen, siyaseten, aklen ve hikmeten zarurî olup Çinlilerden maada bilcümle milletlerin alet-i kiraat ve kitabetleri Müslümanlarınkinden kolay ve mükemmel olmak hasebiyle tamim-i maarifçe büyük bir kolaylığa malik oldukları gösterilmiştir. Ve Devlet-i Âliye-i Osmaniye'nin tamamıyet-i mülkiyesi mekful olmak hasebiyle taarruzattan masun ise de mukteziyat-ı medeniyenin esası olan kiraat ve hatalarının nakis olması terakkiyat hususunda herhangi bir milletin kendilerine galebe eylemesini muciptir. Bu meselenin ehemmiyetini takdir etmeyerek acilen hurufu ıslah etmemek âlem-i İslam'ın hazırda selametine istikbalde saadetini istememek, meneylemek demektir.

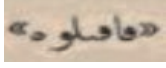
Türk ve Müslümanlara mükemmel bir hat ve huruf edindirmekse onları bütün âlemlerin fevkine isal eylemektir. Bu ıslah-ı huruf hilafet-i İslamiye, devlet ve millet-i Osmaniye için bir büyük hizmet-i din ile ulumu cem ve telif eyleyen şanlı peygambere tazim ve hürmettir. Ve benî âli-i müşarünileyhin "Malumatımıza bir şey ilave edene pederiniz derecesinde hürmet ediniz." hüküm-i celiline muvafık bir harektir. Hakikatleri müessir surette sebt-i sahife-i hayır-hahâne kılınmıştır.

Mismar'ın bu sözlerini ve daha bu bapta vermiş olduğu tafsilatı ilk defa Muğla'da okuduğum vakit harflerimize huruf-ı savtiye ilavesini düşünmüş ve bazı şekiller de çizmişim. Aradan birkaç sene geçtikten sonra Dersaadet'e geldim. Bağdat müfti-i meşhuru Zehavî Efendi'nin mahdumu Cemil Sıdkî Efendi ile görüştim. Kendilerinin bu hususta erbab-ı ihtisastan olup hatta huruf-ı cedide icat etmiş olduğundan dolayı Mısırca "sahibü'l-hattü'l-cedit" ünvanı almış olduğunu anladım. Kendi hatt-ı cedidiyle yazılmış bir de mektup gördüm. Bu hat Mısır'da el-Muktafif veya diğer bir cerideyle tab ve neşredilmiş olup beğenilmiş veya beğenilmemiş olduğunu bilemem. Bendenizin gördüğüm eşkali bizim eşkal-i hattiyemize benzemiyordu. Maamafih şayan-ı takdir ve tetkiktir. Bundan başka bazı ıslahat yapıldığını işittimse de göremedim. Bu bapta bazı mütalaaatı olan birkaç zat ile görüştim fakat mütalaaatlarını,

neticeye müncer olacak gibi bulmadım. Acizlerinin iltizam ettiğim cihet ıslah ciheti olup itikadımca bi-avniteala hüsn-i muvaffakiyet de hasıl oldu.

Hakikat, bu ıslah-ı huruf fikri daima zihnimi işgal etmekteydi de hele Beyrut'ta bulunduğum zamanlar daha ziyade teessürümü mucip oluyordu. Zira orada Müslüman çocukları da Arapça ve Fransızca kıraate hemen aynı zamanda başlayıp aradan üç mâh geçince çocuk Fransızca kıraatte oldukça meleke kesbedip herhangi bir kitabın herhangi bir bahsini manasını anlamaksızın bazı kelimeler müstesna olduğu hâlde bila-hata okur. Arapça kitapları ise üç sene sonra bile manasını anladığı hâlde doğruca okumaya muvaffak olamaz.

Malumdur ki hatlarımız hâl-i hazırını buluncaya kadar çok tebeddülata uğramıştır. Zaman-ı saadetteki yazılarla hatt-ı Kur'an'ı hazır arasında azim fark görülür. Bu ıslah-ı hat keyfiyeti ta zaman-ı hikmet-i bünyan-ı Muhammedi'de başlamıştır. Cenab-ı hoca-i her dü sera Efendi'miz hazretleri her şeyde tamamiyet, mükemmeliyet, zarafet, hüsn-i tabiat ve vuzuh ve suhulet irade buyurdıklarından şifa-i şerifte mezkûr olduğu üzere بسم الله bismillahın "sin"ini (س) "ba" (ب) zannedilecek surette yazmayın buyurulmuş ve mürekkebe lika koyup kalemin usulüne muvafık kesilmiş "ba"nın (ب) kalkık, "sin" in (س) açık, "mim" in (م) gözlü, lafzatullahın (الله) hüsünlü, rahman (رحمن) kelimesinin memdud, rahim (رحيم) lafzının ceyyid olarak yazılmasını âmir ve daha buna mümasil ehadis-i şerife ile harflerin mucib-i iltibas olmayacak surette ve itinayla yazılmasını emr ü ferman buyurmuşlardır. Vâkıâ kendileri yazı yazmazlardıysa da bu ilm-i hatta ve hüsn-i tasvirine âlim oldukları kezalik şifah-i şerifte mezkûrdur. Diğer taraftan Buhari-i şerifte, İbni Abbas radiyallahu anhumadan mervi bir hadis-i şerifte "Talim ediniz, kolaylık gösteriniz, güçleştirmeyiniz. Tebşir edin, tenfir etmeyin. Hiddet ederseniz sükut ediniz." mealinde dürer-efşan olunarak kitabet ve kıraat vesair hüner ve marifetlerin talimi ve bu hususlarda teshilat irae edip tasirattan sakınılması ve teşvik ve tercip edip mucib-i nefret ve kelal olacak kelimeler ve muamelelerde bulunulmaması ve talim esnasında müteallimin killet-i fehmi veya saire gibi esbap mucib-i gazab olursa sabır ve sükut edilmesi gibi büyük hikmetlerle şeref-bahş-ı ümmet olmuşlardır. Badehu ashab-ı kiram ve tabiin-i zevi'l-ihitiram rıdvanullahi aleyhim ecmain zamanlarında dahi bu husus-ı mühime itina olunarak

Kur'an-ı azimüşşanın yanlış okunmaması esbabına tevessül edilmiştir. Ve lafz-ı bi-noktasını kabul ediniz veya öldürünüz gibi manalara gelebilmesi ile deff-i iltibas için noktalar ilave buyurulmuş ve daha sonra irab ve telaffuzca yanlışlık olmamak üzere ulema ve kübera-i ümmet hareke ve secavend gibi hattın ıslah ve teshil-i kıraatı hakkında bize pek âli numuneler bırakmışlardır. Hasılı teshil-i kıraat ve ıslah-ı huruf emri-ı mühiminin evamir-i nebeviye ve efal-i selef-i salihine pek muvafık olduğu şüphesizdir.

Bugün hurufumuzun ıslahıyla huruf-ı hareke vaz ve ittihazı lüzumu o kadar ehemdir ki hayat-ı millî ve diniyemizin en hakiki cihetine müteallik bir keyfiyet olduğunda şüphe yoktur.

Vâkıâ bir vakitlerden beri biz Osmanlılarca bu bapta bazı tadilat icrasına çalışılmış ve mesela mukaddema umumen evet (اوت) yazılan lafz-ı tasdiği [evet] (نه وه ت) suretinde yazanlar çoğalmaya başlamıştır. Ve daha bu nevdin olarak mesela mevcut huruf-ı hareke üzerine işaretler koymak gibi bir hayli tadilat yüz göstererek lüzum ve ıslah-ı huruf alametleri belirmiş ise de bunlarla olmayıp bu bapta ciddi ve kati bir tedbir ittihazına eşed lüzum vardır. Zira badiye-i vahime-nişinana kadar maarifi tamim edebilmek cüzi teshil ile olmaz. Ciddi teshilat ister. Müslümanlar din-i mübinimizin icab-ı âlisinden olarak tahsil-i ilim ile memurlardır. Bu husus her Müslüman'ın zihninde ol kadar yerleşmiştir ki Anadolu'nun en ücra mahallinde en küçük bir köye gidilse çobanlık, çiftçilik ile iştigal eden bir kimsenin bile evladını hiç olmazsa levazım-ı diniyesini öğrensün diye birkaç seneler mektebe gönderdiği görülür. Biçare adam çocuğum okusun geçmişlerimize Yasin-i şerif okur. Yazı yazsın, belki köyün mektublarını okur, yazar. Borçlarımızın hesaplarına bakar. Salgın için gelenlere laf anlatır diye yırtılır. Köy hocasına ne yolda itibar edeceğini bilemez. Buğdayından, arpasından, sütünden, yoğurdundan her nev ihtiyacı-ı zaruriyesinden ayırır, verir.

Bu hâl üzere çocuk birkaç seneler mektebe gider, gelir. Ezberden öğrendiği bazı namaza müteallik dua ve surelerden başka bir şey öğrenemez. Yani okuyup yazmak elde edemez. Yaşı da artık on, on ikiyi bulmuş olur. Çiftte çubukta, çobanlıkta pederine yardımcı olmak için bizzarur mektepten alınır. Tatlı ümitler, çekilen zahmetler, verilen rızıklar netice-i matlubeye hasıl edemez. Bu hâl hem bunlar için hem de bunu gören diğerleri için mucib-i meyusiyyet olduğundan mekteplere rağbet azalır.

İçlerinde okuyup yazanlar hatip veya imamlardır ki bunlar da medreselerde uzun müddet kalıp tahsil-i ilim için uğraşanlardır. Bunların derece-i malumatlarına bakılsa çektikleri zahmet ve geçirdikleri vakte nispetle hiçtir. Kaza, liva ve vilayet merkezlerinde rüştiyeler, idadiler açılmış olduğundan herhâlde fark çok ise de yine nispet edilirse okuyup yazmak bilmeyenlerin adedi müthiş derecede çoktur. Bilenlerden bir kısmının okuyup yazmasını da Allah okuyup yazmak eyleye. Sair milel-i mütemeddinenin suhulet-i kıraatleri hasebiyle köylüleri çocuklarını pek az bir zaman mekteplere göndermekle okuyup yazmak ve hesap ve tarih ve coğrafyaya müteallak malumat-ı lazıme edindirirler. Bizde ise hesap bilmemek yüzünden köylülerin birtakım muhtekirlerden ne derece

mutazarrır olduklarını tafsile hacet yoktur. Diğer cihetten de sarf-ı mesai-i fikriyeleriyle matlup veçhile yaşamak isteyenlere kariinin killeli sebebiyle bab-ı necah mesduddur. Mismer'in dediği gibi bereket versin ki din-i İslam okuyup yazmakla emretmiş. Yoksa bu huruf-la bizde okuyup yazan bulunması pek güç olurdu. Hâl böyleyken hakikatte okuyup yazanlarımız milel-i mütemeddine-i saireye nispetle hiç denecek kadar enderdir. Akvam ve hükûmat-ı İslamiyenin en mütemeddini biziz. Acaba Fas meselesinden haberdar olan kaç binde bir Müslümanımız vardır? Bizim Bulgar telaşımızdan mülkümüz haricinde bulunan üç yüz milyona karip Müslüman'ın kaç milyonda biri işitip müteessir ve hiss-i muavenetle mütehasis oluyor? İşte bu acınacak hâller hep cehaletten ve kıraat ve kitabetteki suubetlerdendir. Geçen gün Sabah Gazetesi'nde lisan meselesinin halli tasavvur ediliyordu. Harflerimiz ikmal edilmedikçe lisan meselesinin hallini aramak katiyen beyhudedir. Bugün Dersaadet ve merakiz vilayet ve liva ve kazalarda görülen okuyup yazanları göstererek "Bizde de az değildir. Bu kadar âlimlerimiz, katiplerimiz, muharrirlerimiz, mütefenninlerimiz vardır." diyenler olabilir. Hakikat bu derece senede yüz bin şükürler olunur. Mücerret din-i İslam'ın mukteza-i meali-perveranesinden bulunan bu muvaffakiyet iyi bir şeyse de her birerlerimizin kendi meratib-i ilmiyelerimize vasıl olabilmek için ne kadar müşkülata tesadüf ettiğimiz düşünülürse bu ıslah-ı huruf kaziyesinin ehemmiyeti ve mükemmel hurufa malik bulunsaydık bu kadar çalışmakla tamim ve terakki-i maarifin ne derecelere vasıl olmuş bulunacağı meydana çıkar. Fakat asıl doğrusunu söylemek lazım gelirse bizde kendi malımız olan ilim müstesna olup hariçten aldığımız, öğrendiğimiz şeyleri de tamam alamadığımızı ve kendimize mal edemediğimizi itiraf etmeliyiz. Tabiplik, mühendislik, askerlik, siyasilik hep Avrupalılardan alınmaktadır. Maatteessüf asıl neşünemalandırmak cihetini yapamamışızdır. Din-i İslam namuskarane ticareti helal edip kesp ile emir buyurmuş idüğünden mülkün her köşesinde ticaretle müştakil namuslu mütediyyin ademlerimiz eksik değilse de kıraat ve kitabet ve ulum ve maariftteki noksanları sebebiyle pek geri kalmışlardır. Sırf netice-i funun olan sanayi bizde terakki etmedikten başka Dersaadet ve bilad-ı saire-i Osmaniyenin elli sene evveline kadarki hâlini bilenlerin dediklerine ve bizce de görülen asara nazaran pek büyük inkiraza uğramıştır. Memleketimizin en büyük serveti olan ziraat ise şimdiye kadar bir ilim ve fen dairesine ithal değil takrip bile edilememiştir. İhtimal ki bu adem-i terakkilerimize sebep mülkümüzde okuyup yazanların eksikliği değil idare-i müstebideydi diyenler, olabilir. Biz de onlara karşı idare-i müstebideye müsait olan halkın yine okuyup yazanların azlığı maarifin adem-i taammüm ve adem-i terakkisidir, deriz. Bugün en malumatlı kimselerimizi alsak amelîyat ve tatbikattan sarf-ı nazar nazariyatça da çok noksanlarımız olduğunu anlarız. Tarih, coğrafya, riyaziyat, resim, kozmografya, hıfzıssihha, tarih-i tabî, mesail-i hukukiye, diniye, edebiyat, adab-ı muâşeret ve münazara, mantık gibi birtakım ulum ve mesail vardır ki onlardan kâfi derece malumat almak herkese elzemdir. Fizik ve kimya gibileriyle riyazat-ı bedeniye ve esliha talimleri vesaire yine ayrı mütehasisliğin başka olduğu da malumdur.

Şimdi bu saydığımız şeyleri lisan-ı maderzadıyla kavaidini mertebe-i kifayede bilmek her millete lazım fakat biz Osmanlılara bundan başka diyanet ve siyaset cihet-i mühimmelerine binaen lisan-ı Arabî ve diğer hususlardan dolayı da bir veya daha ziyade ecnebi lisanı öğrenmek lazım. Binaen ala zalik, zaten tahsiline mecbur olduğumuz şeyler çok ve güç bunlara bir de hurufumuzun nakıs ve müşkül olmasından mütevellit bir suubet-i azime inzımm ederse hâlimiz ne olur? Şüphesizdir ki ne kadar çalışsak yine matluba vasıl olamayız. Bundan sonra saye-i hürriyette bu hattımızla da muvaffak oluruz diyenler, olabilir. Fikrimce herhâlde mahdut kalırız. Zira bizde bu hat, müşkülâtı pek azımdır. Bu defa hürriyetin bahşettiği sürurları mulin mecaliste nutuk okuyan zevat meyanında âli makamlarda ve en mümtaz tabaka-i ilmiyede olan kimselerimizin bile bir hayli kelimeleri yanlış okudukları işitildi.

Gençler manasına gelen şübban (شبان) kelimesini [şübban] (شه بان) tarzında okuyanlarımız pek çok olduğu gibi ism-i fail olan musavviri (مصور) ism-i meful sigasında okuyanlar müteaddid idi. Memurin (مأمورين) kelimesini tesniye sigasıyla okuyan memurimiz çoktur. Bu nev yanlış kıraat olunan lafızların ne derece kesir olduğunu hepimiz biliriz. Hele bu hususta çocukların ne mertebe dışar-ı müşkülât olduğu dikkat edilirse keyfiyet ayrıca calib-i merhamet olur. Muallimin vesair dikkat edenler de bilirlerse de pederler, ciğerparelerinin esna-i kıraatte mücerret hattımızın bu hâlimden dolayı neler çektiklerini dimağ ve vücutlarının ne derece ezildiğini görmekle azap içinde kalacaklarından ehemmiyet-i keyfiyeti daha ziyade takdir ederler. Gayr-ı kabil-i içtinap olan bu kıraat hatalarını tashih için mualliminin mantıksız tekdirlirinin bizi ta çocukluktan haksız taarruzata alıştırması mahzuru da vardır ki ilm-i ahval ruh nokta-i nazarından küçük bir mesele değildir. Ecnebi isimlerle manasını bilmediğimiz herhangi bir lafzın doğru kıraati bizim için bir emr-i tesadüftür. Bu bapta çocuklardan farkımız yoktur. Bazı kelimelerin doğru okunamayacağını mülhaza ederek çok kereler yanlarına Fransızca huruf-la da yazdığımız vâkidir. Ve bazımız Türk (ترك) bazılarımız [Türk] (تورك) şeklinde yazmakta bulunuşumuza nazaran kavmimizin ismini bile yazmakta ittifakımız yoktur.

Pekiyi! Bunlar mühim naksiyeler değil de nedir?

Umum esnaf ve avam güruhunun da okuyup yazması lüzumunu takdir ile bütün memalik-i mütemeddine ve bahusus Amerika'da pek ileri gitmiş olan gece derslerini bizim memalikimizde de tatbiki himmet buyuran zevat-ı hamiyet-simatın ziynet-efzayı şühud oldukları gazete sütunlarında okunmuş olmakla tecrübelerinin fikrimizi tasdik eder neticeye müncer olacağına şüphe yoktur. Bu bapta "Canım, biz eski tarza alışmışız. Nasıl yazarız?" denirse

maatteesüf büyük bir himmetsizliğimizi gösteren bu söze karşı da tarz-ı cedidi kabul ve talim-i ihtiyar âdemler için bile pek kolay olmakla beraber şimdilik bu tarzın mekatib-i iptidaiye ile yeniden okuyup yazmak öğreneceklerine hasrı ile iktifa etssek de olur, deriz.

Lisan-ı Arabî itibara alsak bu noksanı daha mühim görürüz. Zira lisan-ı Arap'ta bu tadad ettiklerimizden başka pa-i Farisî (پ), ç (چ), j (ج) ve sağır kefler (گ) gibi harflerin madumiyeti ve hususa malum veya meçhul oluşuna veya sülâsi veya rubaî ve ilh... Ebvabın tebeddülüne ve bahusus Arap'ın harekeye merbutiyetine ve bu suretle manaca pek büyük tebeddül ve tagayyür olmasına mebni iş başka bir şekil alır. İşte bu ıslah-ı huruf Arapça için de pek ziyade lazımdır. Vâkıâ bazıları "Arapçanın sarf ve nahvi mükemmeldir. Bunların tahsili ile iş kolaylaşır." derlerse de her lafzını okurken kavaidini tatbik edebilmenin ne kadar ne emekle hasıl olduğunu tecrübe edenler ve bazen yine hall-i keyfiyet için müşkülattan kurtulamayıp ihtilaf zuhuruyla bazısının bir türlü diğerinin başka türlü anlamları mahzurunun baki olduğunu bilenler ehemmiyet-i keyfiyeti takdir ederler.

Rum, Musevî, Ermeni ve Bulgar vatandaşlarımızın harfleri mükemmel ve okuyup yazanları kesir idüğünden nispetle muhtekirlere filanlara aldanmaları yoktur. Hasılı ıslah-ı huruf kaziyesine ihtiyacımız kati ve ehemdir. Bu zahir ve sarih olmakla tafsile bile hacet yoktuysa da bazı ecnebi lisan bilmeyenlerin itirazatta bulduklarını gördüğümünden ita-i tafsilata mecbur oldum. Şimdi de bunun için ne yapmak lazım geleceği hakkındaki mütalaat-ı abidanemi arz edeyim. Birisi yeniden huruf icadıdır ki arz edildiği veçhile Zehavîzade Cemil Sıtkî Efendi bu fikre tabi olmuştur. Bu cihet tercih edilirse tabiî onun hurufu da mevki-i tetkike konur ve Şam-ı şerif eşrafından bir zat bu defa Dersaadet'e gelirken mukaddema Beyrutçada böyle bir şeyler yapılmış olduğundan Lisanü'l-hâl Matbaası'na uğrayarak görmeliğimi söylemişiyse de Beyrut'ta pek az kaldığımdan gidip göremedim. Fakat yine o zatın beyanına nazaran matlup derecede kolaylık hasıl eder ıslah değilmiş. Diğer ve bendenizin zihnime hoş gelen cihet Kemal Bey merhum ile Mismer'in tavsiye ettiği veçhile huruf-ı asliyemizi muhafaza ile huruf-ı hareke icat ve ilavesidir. Lamelif (ل) hariç ve iki sağır kef (ك) ile hemze (ء) dâhil olduğu hâlde Türkçede otuz dört harf vardır. Huruf-ı hareke olarak başkaca sekiz harf daha ilave etmek lazımdır. Elif (ا), huruf-ı hareke meyanına ithal edilirse bu suretle huruf kırk bir olur. Bu kadar eşkali öğrenmek güç olur, diyenler olabilir. Lakin hakikat aranırsa bazı lisanlarda birkaç sada mefkud olmakla beraber esvat bu miktardan dun olmayacaktır. Bahusus şu zamanda ecnebi kelimelerden istiğna mümkün değildir. Diğer cihetten Fransızların harfleri zahirde yirmi altı ise de hakikatte ziyadedir. Çünkü birçok sadaları çıkarmak için iki üç veya daha ziyade harfler terkip etmişlerdir. Mesela "ç" savtını "tch" ile eda ederler ki bu usul elbette mahzurlu ve güçtür. Fransızcada bu birkaç harfun birleşip başka bir ses çıkardığını bazı talebelere öğretmekte ne müşkülât olduğunu Fransızca muallimleri daha ziyade bilirler. Vâkıâ bizim hatt-ı hazırımıza nispeten çok kolay ise de yine Fransız harfleri nakıs ve usul-i kiraatleri suubetlidir. Bizim bu defa tasavvur ettiğimiz ıslahat üzerine hattımız Fransızcadan on kat daha kolay ve bilcümle lisanların hurufundan ekmele olacaktır. Harflerin iptida-i kelimedede başka ve vasat ve ahirde başka yazılması mahzurunun defi için her harfi munfasıl yazmak iktiza eder ki bu tarz da ayrıca muhassenat vardır. Sair milletlerin munfasıl yazdıkları malum olup zaruri'l-kabul olan bu munfasıl yazmak bizim usul-i hattımıza da pek yakışacağından kolay ülfet edeceğimizde şüphe yoktur.

Mesela "Dün üç adam dereden dört ördek vurdu." (دون اوچ آدم درهدن درت اوردك اوردی) desek hiçbir harfin muttasıl yazılmadığı görülür. Hele tab ve yazı makineleri için ne derece suhulet bahşolacağı zahirdir. Ve istenirse muttasıl yazılması de mümkün olabilir. Fakat evvelde, vasatta veya ahirde oluşuna nazaran şekiller değişmemek şartıyla. Şimdi muhtaç olduğumuz bu sekiz huruf-ı hareke için şekil intihabı kalır ki acizleri şimdiye kadar birçok şekiller çizdim ve içlerinden sekiz tanesini intihap ettim. Resimden anlaşılır. Elif (ا) harfi lisanımızda hem harf-i hareke makamında hem de ayrıca bir harf olarak aldığı harekeye tabi muhtelif sedalar çıkarmaktadır. Hâlbuki bunun alabileceği cemi eşkali diğer sedalı harfler eda edebilirse de Kur'an-ı azimüşşanda "elif lam mim ve elif lam mim ra" (الم والم) gibi Sure başlarının okunabilmesi için elif (ا) harfinin ibka ve elif (ا) suretinde kiraatine mecburiyet vardır. Aynı zamanda é [e] makamında da kullanılabilir.

Bu é [e] sedası, lisanımızda kesirü'l-istimal olup elif harfini (ا) şeklinde ibka hüsn-i hatça pek muvafık düşmediğinden kezalik resimde görülecek veçhile bazı Ahmed (احمد), Asaf (أصف) ve İbrahim (ابراهيم) gibi isimlerin imza suretinde yazıldığı vakit elif harfinin aldığı ve zaten hattımızda mevcut olan şekli kabul ettim. Ve â (ا) sedasını çıkaracak harfi de kullandığımız bir şekle benzettim. Ou [u], eu [ö] ve u [ü] harflerine eski vavdan (و) müştak şekiller verdim.

O harfine bakılırsa kezalik bizim kullandığımız müşabeheti görülür. İ harfi de kezalik ye (ي) harfinin yazdığımız diğer bir şekilden başka bir şey değildir. Şimdi yalnız kesre-i sakile kaldı ki bunun da şekli, tarz-ı hattımıza muvafık surette yapılmıştır. Bu kesre-i sakile için Fransızcada bir harf savtı yoktur. Onlarda bu suret yalnız kelimelerin evvelinde olabildiğinden bunsuz da oluyor. Mesela prendre lafzının ilk harekesi gibi. Fakat bizde bu kesre kelimenin her yerinde kullanılabildiğinden ayrıca bir şekle ihtiyaç vardır.

Arapçada u [ü], eu [ö] sedaları yoktur, o sedası da yok denilebilir. Ömer, Osman ve ömür kelimeleri gibi birkaç kelimedede olanlar dahi ou [u]'dur.

Hülasa Arapçada yalnız ou [u] sedasından ibaret olan bir zamme vardır. Ve hattımıza hareke vazı lütfunda bulunan selef-i salihinin bir türlü zamme ilavesinde bulunmaları da bunun içindir. Bu zamme uzun veya kısa oluşuna göre ikiye ayrılabilir. Vâkıâ biz Türkler, Arapçanın bu ou [u] okunmak lazım gelen hareketlerinin birçoğunu u [ü] olarak okursak da sırf Arapça itibarıyla galattır. En ziyade bizde u [ü] olarak okunması lazım gelen mesela zamm-ı sin (س) ve zamm-ı be (ب) ile sübül (سبيل) ve kitabın cemi olan kütüp (كتب) lafızlarındaki zammeler ve Abdülkadir (عبدالقادر), Abdülkerim (عبدالكريم) gibi terkiplerin dallarındakileri (د) de Araplar ou [u] suretinde telaffuz ederler. Hasılı Arapçada u [ü], eu [ö], o sedaları yoktur. Fakat biz Türkçede oldukları müddetçe tabii evvelki okuduğumuz gibi okuruz. Yalnız lisan-ı Arabide tekellüm ve kıraatte Arapların suret-i telaffuzuna tabi olmağımız iktiza eder. Zaten Frenkler de Latince'den aldıkları lafızları kendilerine mal ettikten sonra şivelerine göre okur, yazarlar. İşte anlaşılıyor ki sırf Arapça için sekiz harf-i hareke ilavesine lüzum yoktur. Arapça için kesre-i sakileden de müstağni kalınabileceğinden yalnız, é [e], i, a, [ou] u sedalarına mukabil olan dört şekil ile iktifa edilebilir.

Bu ıslah-ı haruf keyfiyetinde elimizden geldiği kadar her cihet düşünülmüş olup okunmayan ilk elif-lamlar (ال) için iki zamme-i makuse " konmuştur. Şekilde Arapçaya misal olan ibaredeki ahirü'd-dehr (آخر الدهر) lafzında olduğu gibi okunmayan hemze-i vasıllar için bir zamme-i makuse ' konur.

Tenvinlerin ibkası büyük bir mahzur değildir. Huruf-ı harekeyi memdud okutmak için fetha ve zammelerde üzerlerine ve kesrelerde altlarına bir hareke (aksan) konabilir ve bu zaten hattımızda vardır. İşte tarifât ve izahat da bundan ibaret yani elifba kitaplarına konacak tarifler başka milletlerde ve bizim eski tarzda olduğu gibi karışık ve çok olmayıp (okunmayan elif-lamlara delalet etmek için iki hemze-i makuse, hemze-i vasıllar için bir zamme-i makuse, haruf-ı harekeyi uzun okutmak için zamme ile fethada üstlerine, kesrede altına bir hareke vaz olunur.) İşte bu üç kaide-i basiteden başka bir şey yoktur. Beşik (بشيك) ve gıda-i malumun ismi olan etmek (اتمك) lafızlarındaki gibi imaleli fethalara delalet için bir hareke konabilir veya karineye terk edilir. Fikrimizce kolaylık olursa bu kadar olur. Bunları maarif-i umumiye nezaretine takdim ettim. Tetkiki için daire-i ilmiyeye havale buyruldu. Münasip görülürse kabul edilir. Esas maksat sevgili millet ve hemdinlerimizin müşkülattan kurtularak neşr ü tamim-i maarif ve her nev terakkiyata mazhariyetleri arzu-ı halisanesinden ibarettir. Binaen ala zalik, falan veya filan kimsenin bulunduğu eşkalın kabulünde katıyen fark görmem. Daha muhassanatlısını bulan olursa suret-i ciddiye ve kalbiyede arz-ı teşekkürat eylerim.

Herhâlde keyfiyetin hutut-aşına malik-i zevk-i selim ve sahib-i akl-ı müstakim, muktedir ve kâr-agah zevattan mürekkep bir meclise havale ve acilen neticelendirilmesi elzemdir. Bu şekillerimiz esasları değiştirilmeksizin rikaya daha ziyade uyar bir hâlde getirilebildiği gibi umumiyetle nesih için muvafık bir tarza dökülebilmektedir. Ve bir hayli tadil edilmişleri nezdimizde mahfuz olduğundan icap ederse merciine arz edilecektir.

Bu suret-i ıslahta hiçbir mahzur görmüyorum. Zira hattımızın aslı değişiyor. Teshil-i kıraat için çalışmak ve çare bulmak ise evamir-i nebeviye ve amal-i selef-i salihine muvafıktır. Buna Kur'an-ı azimüşşandaki noktalar, hareketler, secavendler şahittir. Biz bunlardan yalnız Peygamber-i zışanımız Efendi'mizin irtihal-i saadetlerinden çok zaman sonra icat edilmiş olan hareketleri haruf-ı harekeye tebdil ediyoruz ve bu yeni hareketleri harflerin üstlerine değil yanlarına koyuyoruz. Bunda muhassanat ve teshilat ve umum âlem-i İslam için şer-i şerif-i Muhammediye tevfiğ-i harekete en ziyade vesile olan ilimce terakkiyat ve hasılı dünyevî ve uhrevî necah ve necat görüyoruz. Zaten hattımızda üstün, esre, ötre, med ve cezm ve teşdit işaretleri vardır. Bunları cümlemiz öğrenmeye mecburuz. Bunlar sekiz şekilden altısına mukabil gelirler. Bir de elif harfi, haruf-ı harekeden olacağından bu sebeple evvelkinden fazla şekil öğrenmek mahzuru yok demektir. Hâlbuki harflerin evvelde başka, vasatta ve ahirde başka lügatten mütevellit subetlerden halas oluyoruz. Diğer muhassanatı ise pek büyüktür. Noktalar ibka ediliyorsa da büyük olan mahzurları pek küçülüyor. Hasılı Peygamber-i zışanımız Efendi'miz hazretlerinin kullandıkları haruf-ı Arabiyeye dokunulmuyor aynen ibka ediyoruz. Sonradan muhdes hareketlerin pek güç olup kullanışlı olmadığı da malumdur. Bunu hattatlar ile tâbiler daha iyi bilirler. Böyle tasibat ise meal-i şerifi bâlâda mezkûr (علموا و سهلوا الخ) hadis-i şerifine ve akıl ve hikmetlere muvafık değildir.

Arapçada mesela nasr (نصر) kelimesinde olduğu gibi sülasi bir kelime bu tarz-ı ceditte altı harf ile yazılacağından sülasilikten çıkıyor gibi bir fikir varid-i hatır olursa da esasen haruf-ı asliye ile haruf-ı hareke tefrik edilerek talim edileceğinden kelimenin yalnız haruf-ı asliyesine bakarak iş anlaşılır. Binaen ala zalik, bu mahzur da yoktur ve sarf ve nahvın tebdiline lüzum göstermeyeceği muhakkaktır.

Edilen itirazlardan birisi de hatt-ı kadimimizle matbu kitapları ne yapalım, sualidir. Tabiidir ki bunları şimdiki yazıyı bilenler eski derler. İçlerinden tekrar tabı iktiza edenleri yeni hat ile tab edilir. Bazıları da eski kufi hattı ile yazılmış kitaplar gibi asar-ı atika meyânında kalır. Evvelki hattımızla okuyup yazmak bilenlerimize bu hatt-ı cedit üzere okuyup yazmak için bir saat ve mümarese için iki üç günlük bir say kifayet eder. Binaen ala zalik, bu cihetle de müşkülât yoktur.

Bu tarz hattın biraz fazla yer tutması mahzuru muhassenatına nispetle hiçtir. Asıl maksut kolaylık olup nice yüz milyonları teşkil eden ve fünün ve sanayideki terakkileri gıpta-resan-î âlem olan İngiliz, Fransız, Alman, Amerikan ilh. akvamin bu kolaylık sayesinde bu kadar kuvvetlendikleri müspettir. Ve bizim hattımız munfasıl yazıldığı hâlde dahi yine onlarınkileri kadar yer tutmuyor. Ve daha ziyade kolay oluyor. Biraz fazlaca yer tutmasından hasıl olacak mahzur bir kitabın yüz sayfa olacağına yüz yirmi veya yüz otuz sayfa olmasıdır. Muhassenatına nispetle bu mahzur addedilemez. Bu tarzda el yazısında adem-i sürat olacağını söyleyenler vardır. Benim fikir ve tecrübemce sürat bu yeni tarzda daha az değildir. Fakat şimdi bunu herkese kabul ettiremeyeceğimi bilirim. Zira bunu ancak ileride ülfet gösterecektir. Ve bu sürat keyfiyetine yeni tarzda yardım eden cihetlerden birisi noktaların pek mahdutlaşmasıdır. Bu noktaların sürat-ı tahrir ne kadar mâni olduğu malumdur. Mesela كيديوروز (gidiyoruz) kelimesinde yedi nokta vardır. Hâlbuki tarz-ı ceditle yazıldığında yalnız bir nokta kalıyor. Bir iki dendanın altına birkaç harfin noktalarını yerleştirmekteki mâni, sürat-i hâl büyüktür.

Mamafih arz ettiğim veçhile el yazısıyla sürat daha nakıs olduğunu farz edelim. Tamim-i maarife en ziyade hizmet eden tab keyfiyeti ile muhaberat ve notlar için ehemmiyeti derkâr olan yazı makineleriyle kazanılan süratler, intizamlar bunu maaziyyetin telafi ederler. Hakikat bu cihete lüzumundan ziyade ehemmiyet verenlere tesadüf ettim. Fransız, İngiliz, Alman vesair milel-i Hristiyanienin el yazılarını muttasıl yazdıklarını irae ile bizim bulduğumuz suret-i ıslah için de böyle olsaydı daha ziyade sürat hasıl olurdu, diyenler oldu. Emin olunsun ki bugün o milletler dahi mesela m, n, u, i gibi daha birçok harflerin muttasıl yazıldığı vakit yekdiğerleriyle tahlit edilmesinden müşteki ve bundan dolayı kibar ve münevverlerinin ekserisi eskiden mevcut olan gotik yazısı tarzında ve munfasıl olarak yazmaktadırlar. Zira bu tarzda vuzuh ve tamamîyet vardır. Sürat iltizam edeyim derken okunmaz bir hâlde yazmak muvafık olmaz (Tiz-reftar olanın payına damen dolaşır). Esasen Araplar hattı (الخط مايقراً) diye tarif etmişlerdir ki (Hat okunan şeydir) demektir. Bizim harekesiz yazılan hattımız bu tarife tamamen dâhil olamaz zira manaları bilinmedikçe doğru okunamaz. Hasılı bu ıslah-ı huruftaki menafi dinimizin, devlet ve bilcümle millet-i Osmaniyemizin hayatlarına müteallik bir keyfiyettir. Çok yer tutuyor veya eskisi kadar seri yazılamıyor gibi ehemmiyetsiz ve gayr-ı müspet itirazlarla kabulünü tehir muvafık-ı hikmet ve hükümet değildir ve bu bir hakikattir. Milletimize bunu anlamak bugün müyesser olmazsa bi-avniteala bir gün gelecek ki anlayacaklar ve kabul edeceklerdir en ziyade temenni edilen cihet geç kalınmasıdır. Zira cehlimizin derecesi malumdur.

Encümen-i danış vazifesini ifa eden meclisçe verilecek karar hilafına yazılan imlalar yanlış addedilir. Ve zaten iş pek basitleşmiş olacağından eskisi gibi imla ihtilafına da meydan kalmaz.

Makar-ı hilafetin bunu kabul ettiğini ve okuyup yazmak hususunda hasıl olan bu suhulet-i fevkaladeyi görünce Hint'te, Çin'de, Tunus'ta, Cezayir'de, Bosna'da, Hersek'te, Afgan'da, Beluç'ta, Cava'da, Kırım'da, Kazan'da, Mısır'da, Sudan'da İran'da, Buhara'da ne kadar Müslüman varsa bilatereddüt kabul ile bütün âlem-i İslam maariflere bürünerek hem-mezheplik hisleri kuvvet-yab ve sırf cehilden gelen bu kadar ihtilafat-ı seyiyatı mahv u tebab olur.

Bugün ortada bir Arnavut hattı meselesi var. Din hususundaki merbutiyet ve devlet-i âliyemize fart-ı sadakatleri tarih-i Osmanîmize ziyet-bahş nice hidemat-ı mebrureleriyle sabit olan bu zeki ve faal kavmi Latin hurufunu kabule mecbur eden nedir? Geçen gün daire-i maarifte bu Arnavut hattı meselesini takip ettiği sırada müşerref olduğum iki zattan ilim ve fazlı ifadat ve kisvesinden münfehîm olan birisinin itiraf edip diğer ve refikine de itiraf ettirdiği veçhile huruf-ı Türkiye ve Arabiyenin huruf-ı harekesi olmamasıdır. Bugün tasavvur-ı âcizî dairesinde hurufu ıslah olunan Arnavutların otuz sene kadar evvel kabul ve bugün idame etmek istedikleri hurufu en ziyade musır olanlarının bile az vakit zarfında kendi kendilerine terke mecbur olacakları şüphesizdir. Zira aradıkları kolaylığı kendi devlet-i Osmaniyemiz hatt-ı resmîsinde bulduktan sonra niçin kabul etmesinler? Ve niye iki türlü huruf öğrenmek mecburiyetinde bulunsunlar? Ama diyecekler ki bizim bazı savtlarımız vardır ki huruf-ı Türkiye ve Arabiyede yoktur. Burası doğru fakat bu dedikleri harfler esasen Latin hurufunda da yoktur, sonradan ilave edilmiştir. Şu hâlde böyle bir iki şeklin Arnavutça namına ilavesinde ne zarar var?

Her Arnavut'un Türkçe, Arapça okuyup yazmak öğrenmesi zarurîdir. Böyle olunca mücerret Arnavutça yazmak için şimdiki gibi Latin hurufundan alınan bütün eşkali öğreneceklerine yalnız fazla bir iki şekil öğrenmiş olurlar. Ve beyinlerinde ihtilafı mucip olmaksızın bizim tarzımızda yazarlar. Herhâlde fart-ı zeka ve isabet-i reyleri hakkındaki itikadım kavi olan bu kavm-ı faalin nazar-ı dikkatlerini celbeylerim. Arnavutların hiddet-i zekaları hakkındaki mesrudat-ı âcizanem müspet bir hakikattir. Bu bapta ilk fikri üstad-ı muhterem fizyoloji muallim-i şehir-i âlisi Şakir Paşa hazretlerinden aldım. Bu zât esna-i tedriste gıdaların cümle-i asabiye ve dimağ üzerine tesiratından bahis buyurduğu sırada Arnavutların zeka ve kuvvetlerinden bahsetmişlerdi. Zihnimde bu suretle yerleşmiş olan bu fikir, tevarih-i âlemi mütalaa ettikçe daha ziyade takarrür etti. Gürcüler de kezalik Rus hattı nevinden bir huruf kabulüne mecbur olmuşlardır ki eğer ıslahat-ı maruza kabul olunursa onların da bu yazıyı bırakacaklarında şüphe yoktur. Bu sırada Boşnakları da hatırlamalıyız. Zira onlar da Slav hurufunu kabule mecbur olmuşlardır ve hakikaten eşkal ve tarz-ı hututun temayülât-ı milliye ve siyasiye ve diniye üzerine tesiri münkir olmadığından bu bapta pek

basiretli davranmak lazım gelir. Bu gidişle Kürtlerin, Çerkeslerin de bu yolda ayrılıklara sapmaları mülâhazasında bulunan zevata da tesadüf ettim. Diğer cihetten Anadolu ahalisinden ne kadar Hristiyanlar vardır ki konuşmaları bütün Türkçe olup Rumca, Ermenice bilmezler. Türkçe okuyup yazmak için pek ziyade arzuları olduğu hâlde huruf-ı savtiye kolaylığı olmadığından dolayı Rum ve Ermeni hatlarını öğrenmeye mecbur olmuşlardır. Mektuplarını Rumca ve Ermenice huruf ile Türkçe olarak yazdıkları gibi bu tarzda gazeteleri de vardır. Eğer biz Türkçemizi dediğimiz surete koysak cümlesi Türkçe okuyup yazar olurlar. Lisan-ı Türkî daha ziyade taammüm eder. Taammüm-i lisanın menâfi-i siyasiyesi teshil-i kıraatin tamim-i maarif ve terakkiyata hizmeti ne kadar büyüktür. Mısır dahi dâhil olduğu hâlde lisan-ı Arap tekellüm olunan memleketlerde Fransız, Amerika ve Alman ve hatta Rus Papazları vesair şirketleri lisanlarını, fikirlerini tamim için her yerden ziyade çalışmakta ve ellerinden gelse Arapçayı, Türkçeyi tamamen unutturmak fikrindedirler. Bahusus Hristiyan ahali meyanında hakikaten elsine-i ecnebiye haylice taammüm etmekle beraber lisan-ı kavmiyeleri olan Arapçaya mahiyetleri yakındır. Bu kadar müşkülât ve mevani ile beraber yine bu lisan-ı azbû'l-beyan üzere şiir ve inşada bulunmak cümlesinin amak-ı kalbiyelerine temas eden hararetle bir muhabbetleri iktizasındandır. Pek küçükten ecnebi mekteplerine dâhil olduklarından dolayı lisan-ı maderzadlarına muhabbet edemeyenler yani Papazların, ecnebilerin fikir ve arzularına göre yetişmişler bulunursa da cidden enderdir.

Hasıl-ı maruz bu ıslah-ı hurufun def-i mazarrat ve celb-i menfaat nokta-i nazarlarından ehemmiyetini pek büyük görürüm.

Bu hamiyetli Arap Hristiyanlarının lisan-ı Arap'ı bu kadar sevmelerini pek yakından gördükçe kendilerine muhabbetim tezayüd etti. Hissiyat-ı Osmanıyece de böyledirler. Bahusus ecnebilerin hulûs-ı niyetten âri olduklarını bu zeki kavim, iyice anlamıştır. Hatta hürriyetin ilanı münasebetiyle Beyrut'ta nutuk okuyan bir genç hamiyet-i milliyeyi izale için itihaz ettikleri tedabir ve efkârı alenen şerh ile kendilerinden lisan, fûnun öğrendiğinden dolayı teşekkür fakat amal-i hafiyelerinden naşi beyan-ı teessüf eylemiştir. Bu muhterem âdemlerle ne vakit lisan bahsi açsak hattımızın güçlüğü mevzubahis edilir ve derhal ehemmiyet-i meseleyi takdir ile çare-i taharrisi lüzumunu dermeyan ederler. Bu zevatin derunlarında caygır olan muhabbet-i milliyelerinin muhafaza ve takviyesi lisan-ı Arabın ve kıraat ve kitaplarımızın teshiliyle olursa böyle muvaffakiyetlerin hikmet-i hükûmet ve insaf ve madelet nokta-i nazarlarından ehemmiyetini kim inkâr edebilir? Ah bizler ne için böyleyiz? Bıçak kemiğe dayanmadıkça bir şeyin mazarratı ekseriya şahsiyata taalluk etmedikçe pek çok bar-ı giranlara tahammül ederiz. Çare-i halasımızı aramayız. Sair milel-i mütemeddine bir asır, iki asır sonra gelecek mazarratlardan tevakkî ve pek çok ileride hasıl olacak menafî için gösterilen tedabiri hüsn-i telakki ederler. Sathî nazarlık zamanları olmadığı malum değil mi? Mübareze-i hayat evvelki gibi basit değil. Muhafaza-i mevcudiyet pek ince düşünüp pek çok say etmekle mümkün oluyor. Hasılı bir saat tefekkürün yetmiş senelik ibadetlerden hayırlı olduğunu piş-i tefekküre alalım. Umur-ı dünyeviye ve uhreviyemize lazım olduğu kadar düşünelim.

احرس لدنياك كذاك تعيش ابدًا

واحرص لاخرتك كذاك تموت غدا

Hülâsa hatt ve hurufumuzun ıslahına el birliğiyle cehd ve gayretle muttasıl yazmaktan feragat ve sedalı harfler ilave ve istimaline himmet edersek her suretle temin-i maksada muvaffakiyet hasıl olur.

Bu mülâhazat ve efkârımızın isabetine kani olan erbab-ı kalemin gazetelerle vesair suretle husul-i maksada çalışmaları ve müraci-i âliye ve memurin-i aidenin inayat ve himem-i vatanperveraneleri en ziyade lazım ahvaldendir.

Hatt-ı kadimimizle tamim-i maarifin mümkün olamayacağını vesile ederek Latin ve Ermeni hurufunu kabul eylemekliğimizi teklif edenler çoktur. Biz bu suretle huruf-ı Arabiye ve asliyemizi muhafaza ve ibka ederek mezkûr elsine-i ecnebiye harfleri kullanan milletlerin malik oldukları kolaylıklara ve belki daha ziyadesine nail olabileceğimizi de ispat etmiş oluyoruz.

Ve inşaallahü'l-kerim yeniden yazılacak elifba kitapları her yere tamim ve neferat-ı askeriyeye ve hamallara ve her nev esnafa birer muallim tayin edilir ve bunların anlayabileceği lisan ve mealde gazeteler tabıyla resmen ve cidden el birliğiyle bezl-i himmet buyurulur da istidada göre bir haftadan bir mah kadar bir zaman zarfında her nev halkımız ve mader-i insaniyet olan kadınlarımız okuyup yazar bir hâle gelirler. Hele dediğim gibi himmet buyrulsun. Bir mah zarfında hiç okuyup yazmak bilmeyen asker kalmaz. Zira asakir-i şahane için tatbik-i dürus diğer sunûftan daha kolaydır. Günde bir saat ders verilse kifayet eder. Ve bu tarz-ı cedid hat sayesinde fesahat ve belagat ve ehemmiyet ve mükemmeliyet ve kutsiyeti malum olan lisan-ı Arap'ı tahsili yüzde doksan derecesinde sadeleşip, kolaylaşacağı gibi Kur'an-ı azimüşşanı şive-i Arap ve tecvit üzere okumaya güzelce muvaffak olunur. Ve letafet-i fevkaladesiyle kendisine mahsus olan bunca muhassenatı lazım olduğu kadar bilinmeyen Türkçemizi Arapların vesair milletlerin okuyup yazmaları suhulet kesbeder. Hülâsa bu suretle yegâne vasita-i itila-i beşeriyet olan ulum ve fûnun ve maarifin tamim ve terakkisiyle her nev saadata nailiyet ve uhuvvet ve münasebatımız kuvvet bularak maddî ve manevî dinî ve siyasî istifade ve tefeyyüzlere mazhariyetlerimiz kati surette husul-pezir olacaktır.

Hemen latif bi-ibade erhamürrahiminteala hazretleri çoktan beri ezilmiş kalmış olan bu kullarını girdab-ı sefaletten azad ve her nev saadet ve selamet ve iktidar ve şevketlerle serfiraz ve dilşad buyursun. Amin. بحرمة سيد المرسلين

ومنالله التوفيق

İhtar:

Ou [u] savtını çıkaran şeklin rika kısmındaki gibi yazılması süratle yazıldığı vakit bila-iltisak u [ü] savtını veren şekil zannettirebileceği tefekkür edilmekle nesih kısmında görüleceği veçheyle suretine tahvil edilmiştir. (Şekillere müracaat buyrula).

Müellifin Asar-ı Sairesi

Frengi İleti Tedavi-i Umumiyesi ve Bazı Emraz-ı Zühreviye-i Saire

Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Malumat

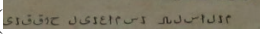
Namazın Tıbben Faydası

Fiyatı 2 kuruştur.

Yeni Yazı ve Elifbası

Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf Cemiyeti Neşriyatından

Adet 1

Doktor Milaslı İsmail Hakkı ( )

Yeni Yazı ve Elifbası ( )

	Üstün	ve a ( )	Ahmed, Ekrem	Arapça için bu dört hareke kâfidir.
	Med	ve a ( )	Ana, baba, amal	
	Esre	ve i ( )	İbrahim	
	Ötre		[Uzun] Ulüm (Uzunca okutmak için "u"da ( ) üstüne bu işaret konur	
	Ötre		Üzüm	
	Ötre		Öz Söz	
	Ötre		Otomobil	
	Kesre-i sakile		Çırçır suyu	

Evvelce "i"nin ( ) altına da böyle bir işaret koştuk. Memdut kesrelerde yelerin ( ) hıfzı ulema-i Arapça münasip görülmediğinden terk ettik. A ( ) Arabî ve Farisî kelimelerde uzunca okunur.

Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf Cemiyeti Merkezi Umumiyesi

Hürriyet Matbaası 1910

Her türlü dertlerimiz, sıkıntılarımız bilgisizlikten bu bilgisizliğin sebebi de harflerimizin eksikliğinden ileri geldiği cihetle Latin harflerini kabul etmezlerse alem-i İslâm için halas yoktur, diyorlar. Fikrimizce Latin harflerini umumen alem-i İslâm'a kabul ettirmeye çalışmak mahzurlu. Kendi harflerimizin eksiklerini tamamlamaksa daha pek hayırlı ve (علموا سهلوا) ... ilh.) hadis-i şerifine muvafık bir harekettir. Ve bu eser, bu fikir ve itikadın semeresi olduğundan tevfik-i Hüda'ya mazhar olacağıma itimadım ber-kemâldir.

ومنا الله التوفيق

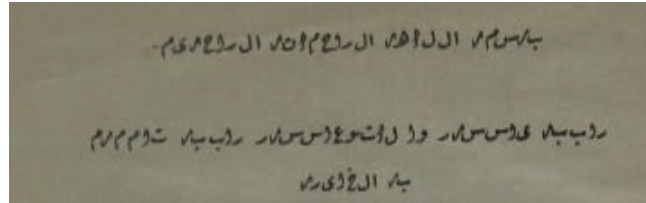
Himmet edilirse hiç okuyup yazmak bilmeyen askerlerimiz bile bu usul ile kabiliyetlerine göre bir haftadan birkaç aya kadar okuryazar olarak bu yazı ile cerideler ve münasip kıraat kitapları okumakla bir iki senede hayli malumat kazanabilirler. Bu suretle ordumuzda matlup olan terakki ve hüsn-i imtizaca pek büyük hizmet edebileceği gibi tezkirelerini aldıktan sonra memleketlerine okuryazar yüz binlerce gençler gönderilmiş olacaktır ki böyle bir neticenin menafî; tamim-i maarife, saadet-i millete hizmeti ve vatanın buna derece-i ihtiyacı tahminlerden pek ziyade büyüktür. Ve bu veçhile okuryazar olanlar bir müddet sonra artık manaya aşına olacaklarından eski yazılarımızı da okuryazar olabilirler.

Ecdadımızın harekesiz yazıları okutabilmek için evvela harekeli yazılardan başladıkları cümlemizce malumdur. Bizim bu tarzımız da harekelemekten başka bir şey değil.

Bu mülahazaların askerden başka diğer bütün avam sınıflarımıza ve iptidaiye-i şakirlere şamil olacağını arza hacet yoktur.

İmla- Arabî kelimeleri. İmlaları hiç değiştirilmeksizin asılları üzerine¹¹ gelmeleri zaten pek kolay ve ehemmiyetsiz olan imla ihtilafı bertaraf oluncaya kadar mümkün mertebe okudukları gibi harekelemelidir ve manaya aşına oluncaya kadar müptedilerin küçük imla hataları meskut geçilebilir.

Harflerin bitişmeleri: Tabda harflerin ayrı ayrı yazılmaları lüzumu herkesçe müsellemdir. El yazılarında ancak şekl-i aslileri değişmeyerek bitişebilenlerin bitiştirilmeleri caiz olmalıdır. Eski usuldeki bitişirmek harfleri bozarak bitişirmektedir. Bu ise hiçbir lisânda yoktur ve fennen pek çok mazarratları daidir. Ve herhâlde ayrı ayrı yazmanın muhassenatı âlâdır. Ve zaten bizler ayrı ayrı yazmaya alışkınız. Mesela “Dün, düz dereden üç âdem on dört ördek vurdu (دون دوز دره دن اوچ آدم اون درت وردك اوردى). Uzun ovada av vardır (اوزون اواده او وارد). Ordudan varid evrak idarededir (اوردون وارد اوراق اداره ده در). Oradan al (اورادن آل).” cümlelerini yazsak hiçbir harfin bitişmediğini görürüz.

Bismillahirrahmanirrahim

Rabbi yessir vela tuassir Rabbi

temmim bi'l-hayri

1. Gazetenin bu kısmı yıprandığı için okunamamıştır.

Ça, çe, çi, çü, çû, çu, ço, çö, çı
Ha, he, hi, hü, hû,   hö, hı
Ha, he, hi, hü, hû,   hö, hı

Ders 5

Ab, eb, ib, üb, ûb, ub, ob, öb, ıb
Ap, ep, ip, üp, ûp, up, op, öp, ıp
At et, it, üt, ût, ut, ot, öt, ıt
As et, it, üt, ût,
Aç eç, iç, üç, ûç, uç, oç, öç, ıç
Ah eh, ih, üh,   oh, öh, ıh
Ah eh, ih, üh,   oh, öh, ıh

Ders 6

Dal, zal, re, ze, je, sin, şın, sad, dad, tı, zı

Ders 7

Da, ad, de, ed, di, id, dü, üd, dû
Ûd, du, ud, do, od, dö, öd, dı, ıd
Za, az, ze, ez, zi, iz, zü, üz, zû
Ra, ar, re, er, ri, ir, rü, ür, rû
Ru, ur, ro, rö, ör, rı, ır
Za, az, ze, ez, zi, iz, zü, üz, zû
Ûz, zu, uz, zo, oz, zö, öz, zı, ız
Ja, aj, je, ej, ij, ji, jü, üj, jû
Ûj, ju, oj, jö, öj, jı, ıj
Sa, as, es, se, si, is, sü, üs, sû
Ûs, us, so, os, su, us, ös, sö, sı
Is...

Ders 8

Şa, aş, şe, eş, şı, iş, şu, uş, şo
Oş, şû, ûş, şı, ış, üş, şü, şö, öş
Sa, as, se, es, si, is, su, us, so
Os, sû, ûs, sı, ıs, üs, sü, sö, ös
Za, iz, zi, ze, ez, az, zu, uz, zû
Ûz
Ta, at, te, et, ti, it, to, ot, tu
Ut, tû, ût
Za, az, ze, ez, zi, iz, zu, ûz

Ders 9

Ayın, gayın, fe, kaf, gef, kef, lam, mim, nun, vav, he, ye

Ders 10

Ga, ag, ge, eg, gi, ig, üg, ûg, gû

Gû, ğa, eĝ, iĝ, ği, ğü, üĝ, ğû

Ĝe, eĝ, ĝo, oĝ, iĝ, ğı

Fa, af, ef, fe, fi, if, fu, uf, fû

Ûf, fû, üf, fô, ôf, of, fo, if, fi

Ka, ak, ke, ek, ki, ik, ku, uk, kı

Ka, ak, ke, ek, ki, ik, ku, uk, kû

Ûk, kü, ük, kö, ök

Ga, ag, ge, eg, gi, ig, gu, ug, gû

Ûg, gû, üg, gö, ög

Na, an, ni, in, nu, un, ün, nû, nō

Ön, no, on, ni, in

Ders 11

La, al, le, el, li, il, lu, ul, lû

Ûl, lû, ül, lö, öl, lo, ol, lı, ıl

Ma, am, mi, im, mu, um, mû, ûm, mû

Mû, ûm, mü, üm, mö, öm, mo, om, mı

Na, an, ne, en, ni, in, nu, un, nû

Ûn, ün, nû, nō, ön, no, on, in

Va, av, ve, ev, vi, iv, vu, uv, vû

Ûv, vû, üv, vö, öv, vo, ov, vı, ıv

Ha, ah, he, eh, hi, ih, hu, uh, hû

Hû, hû, üh, hō, öh, ho, oh, hı, ih

Ya, ay, ye, ey, yi, iy, yu, uy, ûy

Yû, yû, üy, yō, öy, yo, oy, yı, ıy

Ders 12

Ye ( )

Yay, bay, tay, say, cay, hay, hay, day, zay

Ray, zay, say, şay, say, zay, tay, zay, gay

Ĝay, fay, kay, kay, lay, may, nay, vay, hay

Yay

Yey, bey, tey, sey, cey, hey, hey, dey, zey

Rey, zey, sey, şey, sey, zey, tey, zey, gey

Ğey, fey, key, gey, ley, mey, ney, vey, hey
Yey.

Ders 13

Ab, bap, bir, bol, sor, art, emr, Hint.
Arz, arif, maşuk, mert, buz, davar, mart, sert.
Yurt, kurt, şevk, kürk, kürek, gevrek, körük.
Mekr, meğer, şükr, şeker.

Ders 14

Meyveler

Elma, armut, erik, Malta eriği, kiraz, vişne, çilek, dut, kayısı, zerdali, şeftali, üzüm, badem, ceviz, fındık, hurma.

İncir, nar, ayva, portakal, turunç, mandalina, tatlı limon, ağaç kavunu, kestane, muşmula, üvez, kızılıçık, karpuz, kavun, hünnap, fıstık ilh.

Ders 15

Sebzeler

Bamya, patlıcan, domates, patates, yer elması, kereviz, pırasa, fasulye, bezelye, bakla, semiz otu, lahana, enginar, kabak, ıspanak, maydanoz, ebe gümece, şalgam, kuşkonmaz, kuzu kulağı, labada, karnabahar ilh.

Ders 16

Diğer Yenecek Şeylerdir

Ekmek, peynir, et, balık, yumurta, süt, yoğurt, çorba, pilav, baklava, kadayıf, yağ, şeker, bal, kaymak, pastırma, sucuk, zeytin, reçel, turşu, sardalye, havyar, salata ilh.

Ders 17

Hayvanlar

İt, kısrak, tay, katır, eşek, sıpa, sığır, sündüz, inek, dana, buzağı, boğa, manda, malak, keçi, oğlak, koyun, kuzu, kedi, kısrak, karaca, geyik, arslan, kaplan, kurt, tilki, deve, fil ilh.

Ders 18

Kuşlar

Bülbül, kanarya, serçe, bildircin, keklik, üveyik, çulluk, sülün, ördek, kaz, tavuk, piliç, hindi, güvercin, kumru, şahin, kartal, karga, leylek, kırlangıç ilh.

Ders 19

Mektebe Ait Şeyler

Kalem, kurşun kalem, yazar kalemi, hokka, kâğıt, defter, mürekkep, kitap, sıra, masa, muallim, imtihan, şakirt, çanta, tebeşir, silgi, taş tahta, cetvel, lastik ilh.

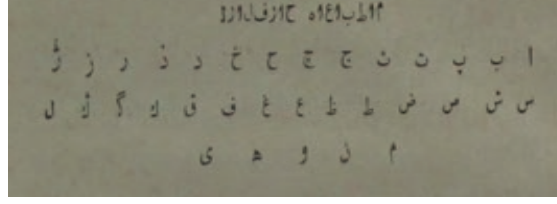
Ders 20

Hısım ve Akraba

Ana, baba, kardeş, evlat, kız, oğlan, dayı, amca, teyze, hala, yenge, abla, ağabey, enişte, gelin, güvey, yeğen, torun, büyük peder (dede), büyük valide (nine) ilh.

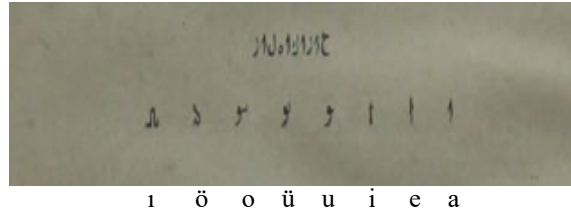
Ders 21

Matbaa Harfleri

elif, be, pe, te, se, cim, çim, ha, hı, dal, sel, ra, ze, je
sin, şın, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, fe, kaf, gef, nazal n, lam
mim, nun, vav, he, ye.

Harekeler

Ders 22

İşler

Köftencilik, çobanlık, hamallık, alışverişçilik, kayıkçılık, gemicilik, sanatkarlık, yazıcılık, hakimlik, avukatlık, mühendislik, makinecilik, işçilik, memurluk, hırdavatçılık ilh.

Ders 23

İnsanların Vazifeleri

İnsanların vazifeleri dünya ve ahirete aittir. Hemen daima dünya ve ahiret işleri birbirine bağlatır.

Dünyada çalışılmazsa ahiret kazanılmaz. Dünya işlerinde namuslu, doğru olmak ahirette yarar.

Ders 24

Asıl dünyadan maksat ahlaktır.

Dünyanın temeli Allah'ı, Peygamberleri ve getirdikleri kitapları, kurdukları yol ve nizamları tanımak ve tutmaktır.

Kendine yapılmasına razı olmadığımız işi başkasına yapmamak, dünyanın en güzel emellerindendir.

Ders 25

Allah

Allah birdir. Daima ve her yerde mevcuttur. Her şey, onun emriyle olur. Bütün âlemleri yaratan Allah'tır. İyi olan insanlardan razı olur; kötülere azap eder. Affı ve merhameti de çoktur ve rızıklarımızı veren odur. Şükürünü bilmeliyiz.

Ders 26

Peygamber

Peygamber, insanları Allahuteala'yı ve doğru yolları öğretmek için Allahuteala'nın gönderdiği insanlardır.

Pek çok Peygamber gelmiştir. Son Peygamber Hazret-i Muhammet aleyhisselamdır. Kendisine nazil olan kitaba Kur'an-ı Kerim denir.

Ders 27

Müslüman

Müslüm yahut Müslüman elinden ve dilinden herkes selamette olan kimsedir.

Peygamber Efendi'miz böyle tarif buyurmuşlardır. Demek ki Müslüman olan haksız yere ne eliyle ne diliyle hangi milletten olursa olsun hiçbir kimseye eziyet vermeyecektir.

Ders 28

Müslümanların İtikatları

Allah'a, melaike ve Peygamberlere ve Allah tarafından gelen kitaplara, ahirete, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna, öldükten sonra dirilmeye ve ancak bir Allah'a olup Hazret-i Muhammet onun kulu ve Resul'ü olduğuna inanmaktır.

Ders 29

Amelleri ve İyi Saydıkları Şeyler

Namaz, oruç, zekât, hac-ı şerif başlıca amelleridir. Doğruluk, hürriyet, müsavet, adalet, vatana muhabbet, merhamet, çalışkanlık; boşuna bir para, bir dakika israf etmemek millet ve vatan uğrunda malını canını esirgememek, ilmi, hüneri çok sevmek gibi bütün insanıyetçe iyi gelen şeyler Müslümanlarca iyidir.

Ders 30

Müslümanlarca Fena Olan Şeyler

Cahillik, yalan, işret, kumar, zem, gıybet, haset, kin, hırsızlık, tembellik, itaatsizlik, ahlaksızlık, fitne, fesatlık, katl, istibdat pek fena şeylerdir.

Bütün Müslümanlar din kardeşleridir. Bir de vatan ve toprak kardeşliği vardır.

Ders 31

Osmanlılık

Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Çerkez, Gürcü, Rum, Ermeni, Bulgar ve dahi dini ve milletten olursa olsun Osmanlı Devleti'ne tebaa olanlar hep vatan kardeşleridir. Bunların birine gelen zarar hepimize gelmiş demektir.

Hoş geçinmeliyiz. Yoksa Allah esirgesin vatan tehlikeye düşer. Devlete vergisini verip emrine itaat ettikçe hiçbir milletle bu vatan kardeşliği bozulmaz, mallarını ırzlarını muhafaza üzerlerimize vaciptir.

Ders 32

Akıllı Çocuk

Akıllı bir çocuk sabahleyin erkenden kalkar. Elini yüzünü yıkar hemen giyinir. Peder ve validesinin ve diğer büyüklerinin ellerini öper. Kardeşlerine selam verir. Kahvaltısını yapar. Derslerini düşünür. Kitaplarını alır, usul usul ve hiçbir yerde durmadan mektebe gider. Herkesten evvel mektebe varabilirse çok sevinir. Arkadaşlarına güzelce selam verir. Yerine oturup derslerine çalışır. Oyun ve teneffüs vakitlerinde yaramazlık etmez. Güzel güzel oynar. Kimseye fena söylemez. Muallimlerine ve peder ve validesine itaat eder. Onları asla gücendirmez.

Ders 33

İyi Bir Peder

İyi bir peder; dindar, namuslu ve gayet çalışkan olur. Bütün düşünceleri çocuklarını mesut etmek içindir.

Sabahleyin kalkınca hanesi halkının hâlini hatırını gözetir. İşine gitmezden evvel evine, çoluğuna çocuğuna ne lazımsa anlar, tedarik eder. İşini bitirince evine döner evlat ve aileyle yemeğini yer ve mecburiyet olmadıkça gece evinden çıkmaz. Çıkarsa yine erkence döner hiç işret etmez, kumar oynamaz, israfa bulunmaz.

Evlatlarını iyi terbiye etmek iyi yetiştirmek en büyük emelidir.

Ders 34

İyi Bir Valide

İyi bir valide erkenden kalkar. Efendisinin ve evlatlarının hizmetlerini yapar, yaptırır ve bütün zikri fikri evinin işleri olur. Yemek, dikiş, temizlik ve her şeyi idare ile kollanmak vazifesidir. Bu vazifelerine tamam yapabilmek, efendisini bütün ailesini memnun etmek en mühim düşüncesidir. Ferah ve şerefi bununladır.

Evinin işini bitirince beyi efendisinden izin vermedikçe hısım ve akrabalarına dahi gitmez.

Çocuklarının terbiyesi sıhhat ve afiyeti okuyup yazmaları ve her cihetçe iyi olmaları en çok uğraştığı istediği şeydir. Ve cennet böyle validelerin ayakları altındadır. Yani mükemmel kadınların validelerinin sayesinde; bu büyük sözün manası söyleyeni gibi büyüktür.

( )

Ders 35

Vatan

Osmanlı toprağının her yeri bizim vatanımızdır. Vatan muhabbeti imandandır. Vatan uğruna can, mal esirgenmez. Bu vatanın muhafazası için çalışmak Osmanlı tebaasından gelen her millet için lazımdır. Devr-i istibdatda yalnız Müslümanlardan asker alınır. Şimdi Müslüman olmayan vatan kardeşlerimizden de asker alacağız. Askerlerimiz çoğalacak, ordumuz donanmamız kuvvet bulacaktır.

Bir Askerin Pederine Mektubu¹²

Benim sevgili babam,

Evvela sizin ve validemin ellerinizi, kardeşim Ali'nin gözlerini öperim. Sair akraba ve ahabplarımızın cümlesine selamlar ederim.

Bugün size sevinçli bir haberim var. Dualarınız sayesinde iki gün evvel imtihanda kazanarak onbaşı oldum. Zabitlerimizin hepsi beni seviyorlar.

Sabahleyin erkenden kalkıyorum. Namazımı kılıp duamı ettikten sonra çorbamı içip talime hazırlıyorum. O vakit Müslim ve gayr-ı Müslim bütün asker kardeşlerim de talim için hazırlanıyorlar. Hepimizin efkârımız birdir. Devr-i istibdatda kıymeti bilinmeyen, muhafaza edilmeyen güzel vatanımızın el birliğiyle muhafazası için uğraşyoruz. Buralarını düşündükçe seviniyoruz, sevişiyoruz. Bilesiniz bu askerlik ne güzel şeydir. Zabit beyler bizim talim öğrenip vazifelerimizi iyi yapabilmemiz için çok gayret ediyorlar. Doğrusu pek iyi adamlar. Allah devlete, millete bağışlasın. Ağızlarından şeker akıyor. Hep bizim ve vatanın iyiliğimiz için düşünüyorlar, çalışıyorlar. Mektuplarımızı geciktirmemenizi rica ederim. Baki Allah'a emanet olunuz babacığım.

Oğlunuz
Hüseyin Onbaşı

Bir Askerin Pederine Mektubu¹³

Benim sevgili babam,

Evvela sizin ve validemin ellerinizi, kardeşim Ali'nin gözlerini öperim. Sair akraba ve ahabplarımızın cümlesine selamlar ederim.

2. İlgili okuma metni, huruf-ı munfasılalı rikayla yazılmıştır.

3. İlgili okuma metni, huruf-ı munfasılsız rikayla yazılmıştır.

Bugün size sevinçli bir haberim var. Dualarınız sayesinde iki gün evvel imtihanında kazanarak onbaşı oldum. Zabıtlarımızın hepsi beni seviyorlar.

Sabahleyin erkenden kalkıyorum. Namazımı kılıp duamı ettikten sonra çorbamı içip talime hazırlıyorum. O vakit Müslim ve gayr-ı Müslim bütün asker kardeşlerim de talim için hazırlanıyorlar. Hepimizin efkârımız birdir. Devr-i istibdatı kıymeti bilinmeyen, muhafaza edilmeyen güzel vatanımızın el birliğiyle muhafazası için uğraşılıyor. Buralarını düşündükçe seviniyoruz, sevişiyoruz. Bilesiniz bu askerlik ne güzel şeydir. Zabıt beyler bizim talim öğrenip vazifelerimizi iyi yapabilmemiz için çok gayret ediyorlar. Doğrusu pek iyi adamlar. Allah devlete, millete bağışlasın. Ağzlarından şeker akıyor. Hep bizim ve vatanın iyiliğimiz için düşünüyorlar, çalışıyorlar. Mektuplarımızı geciktirmemenizi rica ederim. Baki Allah'a emanet olunuz babacığım.

Oğlunuz
Hüseyin Onbaşı

Pederinden Cevap¹⁴

Benim akıllı oğlum,

Elhamdülillah cümlemiz afiyette olduğumuz hâlde, tatlı ve sevinçli mektubunu aldık. Cenabıhakk'a çok şükürler ve size dualar ettik. Kendim askerlik etmediğimden hevesim kalmıştı. Erkek evladım olursa mutlak asker olsun, derdim. Çok şükür bu muradıma da erdim. Hele imtihanında kazanarak onbaşı olduğunu, zabıtlarını memnun ettiğini ve bütün arkadaşlarıyla sevişip vatan için el birliğiyle çalıştığımızı düşündükçe sevincimden gözlerim doluyor. Ah oğlum! Emsalsiz vatanımızın istibdat yüzünden çektiğini sorma. Cennet gibi güzel ve mahsuldar yerlerimizi düşmanlara verdiren, sayısız yiğitlerimizi boşuna kırdıran, açlıktan öldüren hep istibdattır. Biz köylülerin neler çektiğimizi, biraz sen de bilirsin. Gördüğümüz zulümler, işkenceler unutulur şeyler değildir.

Allahuteala'ya yüz bin şükürler edelim ki size bugün talim öğreten zabıt beylerin var. Kardeşlerinin gayret ve himmetleriyle hürriyete erdik. Oğlum! İyice bil ki babandan uzaksan da yanında senin iyiliğini babandan daha iyi düşünen zabıtların var. Aman oğlum zabıtlarının emirlerine iyi itaat et. Tekdir etseler gücenme. Çünkü tekdirleri de sizin iyiliğiniz içindir. Evladını tekdir de etmeyen peder olmaz. Ve bu hürriyet zabıtları ne iyi zatlardır ki cahil gittiğiniz hâlde size okumak yazmak öğretiler. Bu yeni yazıyı bizim İmam Efendi pek beğeniyor. Köyümüzün gençleri hatta ihtiyarları bile hep okuyup yazmaya başladık. Sekiz yaşındaki kardeşin Ali, Teceddüd Ceridesi'ni bülbül gibi okuyor. Ne söylesek yazıyor. Mahsus ellerinden öper. Her vakit baba, büyüyünce ben de asker gideceğim diyor.

Validen ve ben gözlerinden öperiz ve gece gündüz dua etmekteyiz. Hısım ve akrabaların ve bütün köylüler, selam ederler. Sağ ol, var ol oğlum.

Pederin
Hacı Mustafa

Pederinden Cevap¹⁵

Benim akıllı oğlum,

Elhamdülillah cümlemiz afiyette olduğumuz hâlde, tatlı ve sevinçli mektubunu aldık. Cenabıhakk'a çok şükürler ve size dualar ettik. Kendim askerlik etmediğimden hevesim kalmıştı. Erkek evladım olursa mutlak asker olsun, derdim. Çok şükür bu muradıma da erdim. Hele imtihanında kazanarak onbaşı olduğunu, zabıtlarını memnun ettiğini ve bütün arkadaşlarıyla sevişip vatan için el birliğiyle çalıştığımızı düşündükçe sevincimden gözlerim doluyor. Ah oğlum! Emsalsiz vatanımızın istibdat yüzünden çektiğini sorma. Cennet gibi güzel ve mahsuldar yerlerimizi düşmanlara verdiren, sayısız yiğitlerimizi boşuna kırdıran, açlıktan öldüren hep istibdattır. Biz köylülerin neler çektiğimizi, biraz sen de bilirsin. Gördüğümüz zulümler, işkenceler unutulur şeyler değildir.

Allahuteala'ya yüz bin şükürler edelim ki size bugün talim öğreten zabıt beylerin var. Kardeşlerinin gayret ve himmetleriyle hürriyete erdik. Oğlum! İyice bil ki babandan uzaksan da yanında senin iyiliğini babandan daha

4. İlgili okuma metni, matbu tarzda huruf-ı munfasılalı yazılmıştır.

5. İlgili okuma metni, matbu huruf-ı munfasılasız yazılmıştır.

iyi düşünen zabitlerin var. Aman oğlum zabitlerinin emirlerine iyi itaat et. Tekdir etseler gücenme. Çünkü tekdirleri de sizin iyiliğiniz içindir. Evladını tekdir de etmeyen peder olmaz. Ve bu hürriyet zabitleri ne iyi zatlardır ki cahil gittiğiniz hâlde size okumak yazmak öğrettiler. Bu yeni yazıyı bizim İmam Efendi pek beğeniyor. Köyümüzün gençleri hatta ihtiyarları bile hep okuyup yazmaya başladık. Sekiz yaşındaki kardeşin Ali, Teceddüd Ceridesi'ni bülbül gibi okuyor. Ne söylesek yazıyor. Mahsus ellerinden öper. Her vakit baba, büyüyünce ben de asker gideceğim diyor.

Validen ve ben gözlerinden öperiz ve gece gündüz dua etmekteyiz. Hısım ve akrabaların ve bütün köylüler, selam ederler. Sağ ol, var ol oğlum.

Pederin
Hacı Mustafa

[fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün]

Ağustos Böceği ile Karınca

İş edip kendine ahenk ile zevk eylemeyi
Yazı beyhude geçirmişti ağustos böceği

Geldi birdenbire vaktini zamanı serme
Başladı kaht ü gala olmaya dehşet-ferma

Ne örümcek kurusu var ... ne de bir sivrisinek
Yok idi hasılı bir habbecik olsun yiyecek

Şiddet-i cüc ile biçare ezildi bitti
Komşusu mûra gidip hâlini izhâr etti

Sal-i âtiye kadar eylemeyi sadd-i ramak
Bir iki habbe ödünç istedi pek yalvararak

Dedi ki hem de hulul etmeden evvel mevsim
Maa-fazla ödemek üzre size söz veririm

Etmemiş âdet ödünç vermeyi bir kimseye mûr
Kendisinde bu idi var ise bir parça kusûr

Bu cihetle böceğe sordu ki vakt-i germa
Ne idi meşgaleniz bilsek olur mu acaba

Böcek

Bari mazur görün eylediniz çünkü sual
Şevk ile türkü çağırmaktı işim ruz-ı leyal

Karınca

İşiniz çünkü teganni imiş efendim o zaman

Gidiniz şimdi de raks eyleyiniz bari heman

Recaizade Mahmud Ekrem

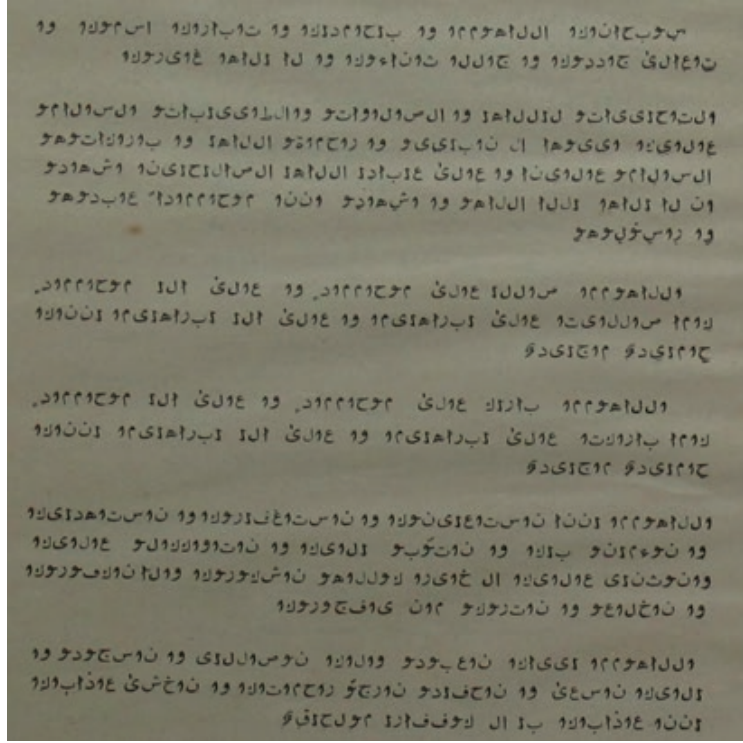
İnsan ana derler ki garazdan ola salim

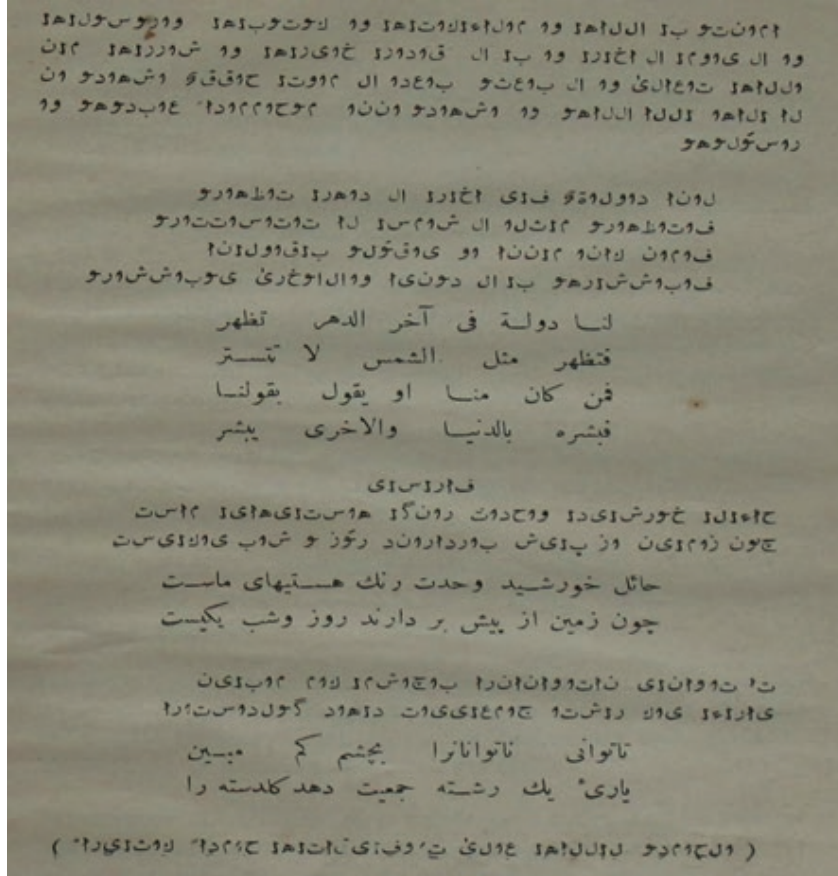
Nefsinde dahi eyleye icra-i adalet

Ziya Paşa

Arapça

Arapçada harekelerden yalnız a, e, i, u (ا, إ, إ, و) vardır. A (ا) harekesinin Arapçada telaffuzu uzun bir üstün olduğundan ancak ha (ح), hı (خ), re (ر), sad (ص), dad (ض), tı (ط), zı (ظ), ayın (ع), gayın (غ), kaf (ق) vav (و) harflerinde zarurî kalın okunur.

İhtar: Bu yeni yazı eski yazımıza alışanlar için külfetli gelebilir. Hâlbuki yeniden öğrenecekler için pek kolaylık olacaktır. Ve başka çare yoktur. Mekteplerde evlatlarımızın çektiğini ve cehl ve cahillerimiz yüzünden ne kadar geri kaldığımızı düşünen her sahib-i hamiyetin bizimle beraber çalışacağına şüphe edilmez.

Çok para sarf edilmesinden dolayı harflerimizin kaffesinin aynı kalemden çıkmış olarak yaptırılmasına muvaffak olunamadı. Bazılarının ince ve bazılarının kalınca düşmesi bundandır. Atide bu küçük noksanımızı da ikmal edeceğimizi, iltaf-ı sübhaniyeden ümit ederiz.

Müellifin Diğer Eserleri

Namazın Tıbben Faydası (On iki sene evvel neşredilmiştir.)

Frenji İletinin Tedavi-i Umumiyesi ve Bazı Emraz-ı Zühreviye-i Saire (Keza)

Frenji İleti Hakkında Herkese Elzem Malumat (Keza)

Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf (Bu risale ıslah-ı hurufun menafi-i diniye ve dünyeviyelerini berahin-i akliye ve nakliye ile ispat eder. İki kuruştur.)

Din-i İslam ve Ulum ve Fünun (Bu bir kenz-i mealidir ki ehemmiyet-i müdericacı ancak tamamen okunursa anlaşılır. On kuruştur.)

Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare

Milletimizin Saadet için Düşündüklerim ve Mebus Olsam Çalışacaklarım

Hıfzıssıhhat-ı Mekatib (Derdest tabıdır.)

Hepsinden evvel şimdiki tarzı değiştirmek neden lazım? Yani eski yazımızın kusurları nedir onu söyleyelim. Hâl-i hazırâ kadar kullanmakta olduğumuz tertib-i hurufun yahut ilmî tabirle resm-i hattın üç türlü kusuru vardır: çokluk, yokluk, istifin fennî olmaması.

Çokluğun ne olduğu, matbaa kasalarından anlaşılır. Mekteplerde her harfin; yalnız başta, ortada, nihayette olmak üzere dört şekli olduğunu söylerler. Hâlbuki bazılarının belki de yirmi türüsünü öğretirler. Mesela ب پ ت ث ن ی harflerinin on beşer kadar şekillere girdiklerini sayanlar vardır. Harflerimizi muhtelif birleşmelerine dikkat edersek bir harfin yerine göre birbirinden pek ince farklar pek ziyade tenevvü ettiğini görürüz. Nitekim Macarlı bir mütehassis bizim sekiz yüz şekil tersim ederek okuyup yazmakta olduğumuzu hesap etmiştir. Bu mübalağalı değildir. Belki de eksiktir. Çünkü hâlâ matbaa-i amirede mevcut talik kasasında bin beş yüzden ziyade koz vardır. İşte bu pek fazla tenevvüat, Müslüman çocuklarının üzerlerine yüklenmiş ince dikkate, sanata tevakkuf eden bir çokluk ki bunları tefrikle geçirilen vakitler hep geri kalmaya sebep olan mühim ziyanlardır. Vakıa bu bir sanattır, diyenler olabilir. Fakat onu mütehassis olmak isteyenler, ihtisas sinine vasıl olmadıkları vakit öğrensinler. Bütün çocukların taze dimağlarını bunlarla yormak pek günahdır. Çünkü bu asırda öğrenilecek daha çok mühim şeyler vardır.

Bazıları bizim yazı stenografiktir. Çabuk yazılır, vakit kazandırır derler. Hakikatte stenografik de değildir. Çünkü o nokta-i nazardan da eksik ve dundur. Hatta öyle olsa bile onun yeri başkadır, tamim-i maarif vasıtası olan tam yazının yeri başkadır. Bütün medenî milletlerin hem umumî yazıları hem stenografileri vardır. Bizim de olmalıdır. Nitekim bazı Avrupalı, Türkçe için bunu yapmışlardır. Fakat nasıl olsa tam yapamazlar. Bizim de tetkikimizle yapılmalıdır. Hem onun da sağdan sola yazılmasını unutmamalı. Rakam hususundaki düştüğümüz hataya düşmemeliyiz. Çünkü mademki stenografi için bugün de milletler arasında müşterek bir şekil yoktur. Bizimki dediğimize mahsus olacaktır. Bazen kendi yazımızın arasında bulunduğu vakit asıl olan tarzımıza muhalif düşmemesi için onun da sağdan sola yazılır surette yapılması lüzumu unutulmamalıdır.

Yokluktan mütevellit müşkülâtın ne kadar fena olduğunu da arz edelim. Mesela melek (ملك) kelimesi melek (مه له ك) gibi okuyan çocuğa hocası mülek (مولك) oku diye tashih ettiği vakit çocuk derhal evet efendim, der. Dikkatine, hafızasına, istinaf ederek klişeyi öğrenir, başka görünce hocamdan öyle öğrendim diye mülek (مولك) okur. Bu sefer de melek (مه له ك) yahut melik (مه ليك) tarzında tashih görür. Çocuk yine evet efendim der hocanın tashih ettiği gibi okur. Fakat daha siyak ve sibaktan mana istihracına yani hâkimesini o derece istimal edebilecek yaşa gelmemiş; malumatı da eksik bulunduğundan anlayamaz, kendisinde dikkate, hafızaya itimadın caiz olmadığı hakkında muzır bir tesir hasıl olur. Vakıa yazıldığı gibi okunmayan kelimeler İngilizcede de vardır. Fakat onlar hâkimeye değil çocuk da gayet faal olan hafızaya ait bir faaliyeti müstelzim olduğundan bizimkine makis olamazlar.

Bizde kolay okutulmamasının sebebini usulsüzlüğe hamledenlere, herhâlde usulü, yazıları munfasıl ve tam olan milletlerden öğretmekte olduklarını ihtar ile iktifa ederim.

Pedagoji ilmi nokta-i nazarından başka milletlerden ilk ve kati farkımızın, harflerimizin tarz-ı tertibinde olduğunu görmeyecek kadar gaflet olur mu? Evvela haruf, tam olmalı ki usul tam olabilsin. Bizim şimdiye kadar muvaffak olamadığımızın, her minare gölgesinde mektep açtığımız hâlde geri kalmamızın esaslı sebebi, bu ilk temeli göremeyip de binanın üst kısımlarıyla meşgul olmamızdır.

Şimdi gelelim istif hususundaki gayr-ı fenniliğe.

Bu kısım tamamıyla hıfzıssıhhat-i mekatip ilmine aittir. Bunun memleketimizde anlaşılabilmesi o ilmin erbabının nedretindedir. Kazım Nami Bey vesairleri bu hususta yanılırlarsa da mazurdurlar. Harb-i umumiden evvelceydi. Baron Bédoués isminde bir Macarlı stetografi alimi beynelmilel kabul olunmak arzusuyla yeni bir haruf tertibine kalkmış. Buna dair Almanca, Fransızca birçok risaleler, numuneler bastırmış. Berlin’de bir kongre akdine teşebbüs etmiş ve risalelerinden her milletin Maarif Nezareti’ne göndermiş. O meyanda bizim esbak Maarif Nezareti’ne de göndermiş. Hayli zaman beklediği hâlde cevap alamadığından takip için Hüdaverdi oğlu isminde hutut ve stenografi meraklısı bir Rum’a yazmış. O gitmiş, nezarete evrakı bulmuş. Bir şey anlayamadıklarını söylemişler. Risaleleri alarak geldi. Mülahazalarını istedi. Tetkik ettim ve fen nokta-i nazarından tenkidatımı yaptım, verdim, gitti. Aradan çok geçmedi harb-i umumi ilan edildi. Tabii onun kongresi de geri kalmış olacaktır. Bunu söylemekten maksadım harufun tanziminin ve istifinin en ziyade hıfzıssıhhat-i mekatip meselesi olduğunu, asırlarla uğraşmış erbab-ı fennin tetkikatının, mahsulü mukarrerat-ı ilmiyeye ait bulunduğunu arz etmektir. Hıfzıssıhhat-i mekatip nokta-i nazarından bir yazının fennî olması başlıca göz ile dimağın harekâtında tevazünü temin etmek, çabuk yormamak ve okunan şeyin zihinlerde iyi yerleşmesi şeraitini haiz olması demektir.

Bunun için tespit edilmiş başlıca şerait şunlardır:

- 1) Her harfin gayr-ı mütehavvil bir şekl-i muinini olmak.
- 2) Harflerin yüksekliği üç buçuk puntodan dun olmamak.

- 3) Kalınlığı yüksekliğinin beşte birinden az olmamak.
- 4) İki harf arasında n (ن) harfinin bacakları arasındaki mesafe kadar mesafe bırakılmak.
- 5) Bir santimetre mesafeye altı buçuk bir santimetre murabba on beş harften ziyade düşmemek.
- 6) Harflerin alamet-i farikaları yazılarından yukarıda yani üst taraflarında olmak.
- 7) Kelime aralarında altı punto kadar mesafe bırakılmak.
- 8) Satırların arzı sekiz nihayet dokuz santimetreden ziyade olmamak.

Daha bunlar gibi birtakım şartlar ki ancak harflerin munfasıl yapılmasıyla tam olabilirler. Ve böyle tam şerait dahilinde tertip edilmiş haruf ile dakikada yüz, saatte altı bin satırın bila-mahzur okunabileceğini erbab-ı fen hesap etmişlerdir.

Bazıları bu erbab-ı ilmin asırlarla tetkikat-ı icra ederek takrir ettirdikleri şartları hiç nazar-ı itibara almaksızın bizim eski yazıyı muhtasardır, göz çabuk kavrar diye medhe kalkışır. Evet bizim harf kırıntılarının birbiri üzerine yığılmasıyla hasil olan eski tertibi göz çabuk kavrar, fakat dimağ geri kalır. Aynı zamanda harflerin alamet-i farikası bir hizaya gelmediğinden göz bir aşağı, bir yukarı fazla irticacat yapar. Onun içindir ki okumaktan çabuk yorulur. Bu muhakkaktır. Ama inatla aksini iddia edenler bulunacaktır. Dünya bu ya, öylesi de bulunabilir.

Şimdi gelelim asıl meseleye yani Latin harufunu mu kabul etmeli yoksa kendi harflerimizi tamamlamalı meselesine. Hakikatte Latin harufu meselesi olmamak lazım gelir. Çünkü içtimaiyat ve ruhiyat ilimlerinde yazı bir müessesedir. Vazgeçilemez, tebdil de edilemez. Ancak ıslah olunabilir. Nitekim Japonlarla Museviler, bu bapta mühim iki misaldir. Her ikisi de eski harflerinden vazgeçmemişler ancak ıslah etmişlerdir. Japonların harflerinin ıslah tarihini bilenlerin malumudur ki birçok zaman onlara da Latin harufu teklif edilmiş fakat bir devlet-i fehime onların doğru yola gitmesini, terakki etmelerini kendi menfaatine muvafık bulduğundan onları Latin harufuna saptırmaktan sıyanet için irşadatta bulunmuş onlarda da akl-ı selim varmış, kendi şekillerinden bir iki yazı yapmışlar o yolda terakki etmişlerdir. Hâlbuki bizim hakkıyla terakkimizi şimdiye kadar hiçbir büyük devlet istemediğinden bize hep eğri yolları göstermişler ve göstermektedirler. Biz Japonlardan olsun ders alalım da yanlış yola saptırmayalım. Bahusus bizim eğri yollardan giderek vakt-i zayi etmeye tahammülümüz yoktur. Kendi elifbamızın asl-ı şekillerini hiç bozmaksızın birkaç saat ilave ederek hemen milletimizi okutmaya başlayalım. Birkaç sene zarfında pek büyük terakkiler göstereceğimiz de şüphe yoktur. Bahusus Allah'a bin hamdolsun yazımız fennî ıslaha pek müsaittir. En basit bir ıslah ile hem fen, hem estetik, hem sühulet ve sürat hem iktisat nokta-i nazarından Latin harflerine müreccah gayet mükemmel bir yazıya malik oluruz. Tabii davamın ispatı bana aittir. Buna her vakit hazırım.

Evet kendi harflerimizin ıslahı pek kolay ve birçok sebeplerden dolayı Latin harflerine çok müreccaktır.

1) Milletimize Latin harufu teklif etmek kendisini alışmamış ve sevmiş olduğu yoldan zorla çevirip istemediği karanlık bir yola sevk etmektir. Tabiidir ki netice muvaffakiyetsizliktir. En mühim mahzur da budur. Kendi harflerimizi fen dairesinde dizmek, tamamlamaksa milletimizin önünde bulunan mevaniyi kaldırarak hiç rahatsızlık vermeksizin maksuda isal etmektir.

2) Latin harufu mazimizle münasebetimizi muhafaza hususunda azim bir mâni teşkil edecektir. Hâlbuki kendi harfimizimizin ıslahı hem herkesin kolay ve umumiyetle okuyup yazmasını teshil ederek tamim-i maarifi, her ferdin dimağındaki iştihatların tamamen inkişafını temin edecek hem de harflerin asılları değişmediğinden manaya aşına olduktan sonra eski yazıların da okunması pek kolay olacaktır. Yani kendi harflerimizin ıslahı eski yazıyı öğrenmeyi teshil ve tamim için bir merhale olacak ve bu suretle eski yazıyı okuyuzarların nispeti şimdikine bakarak fevkalade artacaktır. Binaenaleyh eski yazımızın unutulması, ortadan kalkması korkusu yoktur.

3) Latin harufunda bizim harfimizin güzelliği yoktur.

4) Latin harufu lisanımızı yazamaz. Yirmiden ziyade eksiği vardır. Ve ne kadar işaretler, ilaveler yapılsa herhâlde bugünkü Türk'ün konuşmasındaki zerafet-i lehçe-i mahsusayı bozar. Hâlbuki kendi harfimizimizin ıslahı, bunları hem muhafaza hem itmam eder.

5) Latin harfleri bünyesi itibarıyla külfetli olduğundan yazılması bizim munfasıl harufa nispetle yüzde otuz kadar fazla hareketi istilzam ettiği gibi aynı nispette fazla yer tutar.

Mesela yukarıdaki numunelerde kendi harflerimizde harekâtın mecmuu, elin havadan kalkıp inmesi de hareket sayılmak şartıyla 463, Latin harfiyle yazılan da 595 kadardır. Aradaki fark yüzde otuzdan fazladır. İşte ıslah edilmiş ve Latin harfimizden her veçhile tam olmuş kendi yazımızla bir saatte göreceğimiz bir işi Latin harfimizle bir saat yirmi dakikada görebileceğiz. Milletten milyonlar insanlarının seneler zarfında bu sebeple kaybedeceği vakit hesap edilirse Latin harfimiz yüzünden başımıza getirilmek istenilen zararların yalnız bu kısmı bile insanı tethiş için kâfidir. Hakikat, bu cihet pek mühimdir. Hatta yukarıda zikrettiğimiz Baron Bédouès'in de Latin harfimizden

Şekiller hep çıkardıkları sedaya uygundurlar. Bu itibar ile de her yazıdan mükemmel olmuştur. Fakat daha da var. Her saitin harekâtı kesret-i istimaline göre fen dairesinde azamî vakit ve yer kazanmayı temin eder surette seçilmiş ve konmuştur.

Latin harufunda e ile o'dan maada hiçbir saitte bu meziyet tam değildir. Fransızca telaffuzuna göre u'da da vardır. Fakat ou eu a â i hareketleri bu kaideye hiç muvafık değildirler.

İşte bu cihetçe bizim yeni yazıda hiçbir dilde olmayan bir tamamlık vardır. Tabii madem ki en son bir islahtır elbette bütün eskilerden daha mükemmel olması lazım gelirdi ve elhamdülillah olmuştur.

Hurufumuzun ıslahının kabulüne mâni olan sebepler nedir? Birincisi Meşrutiyet'ten beri iş başına geçenlerimizin liyakatsizlikleridir.

İkincisi herkesin kendisini acemî olacağı zannetmesidir. Yani fazla hod-endişliktir. Onun içindir ki ben daima, bu yazının bundan sonra yetişecekler, okumak yazmak öğrenecekler için olduğunu, eski yazıyı bilenlere ait olmadığını söylerim. Çoğu bununla hoşnut olurlar. Bazıları daha ziyade hodkamlık göstererek ama biz bundan sonra yetişeceklerin yazılarını okuyamayacağız derler. Onlara da yeni yazının okunmasının yarım saatlik bir iş olduğunu bhusus bununla muhabere edecekler yetişinceye kadar geçecek zaman zarfında herkesin haberleri olmaksızın öğrenmiş bulunacağını söylerim. Bununla mutmain olanlar da bulunur. Fakat bir türlü razı olmayanlarda, fazla muhafazakârlık ve hodkamlık tesiriyle muhalif kalanlarda olur. Artık onlar milletin selamet ve saadeti için en elzem olan bir teşebbüs için olsa dahi edna rahatlarının, istiflerinin bozulmasından korkan kimselerdir ki yok değildir.

Üçüncüsü herkesin bu işe kendi parmağının girmesini istemesidir. Nitekim şimdiye kadar pek çok insanlar bu işi kendilerine mal etmek istediler. Onlar meyanında meşhur ve büyük mevkili bir hayli zevat vardır. Ezcümle merhum Enver Paşa onlardandır. Onun muvaffak olamamasının üç mühim sebebi vardır. İkisi ilmî, fennî birisi idarîdir. İlmî olanların birisi ilave ettiği hareketlerin lisanımızın iştikakını fena hâlde bozar mahiyette olmasıdır. İkincisi de hareketleri fen nokta-i nazarında pek münasebetsizdi.

İdare kusuru daha az büyük değildir. Evvela bundan sonra yetişecekler için bhusus nefer yazısı olarak kabul edip birkaç sene tecrübeyle muhassenatı anlaşıldıktan sonra tamimine teşebbüs etmesi lazım gelirken birdenbire resmî muamelata tatbikine kalkıştı. Mesela kırk elli sene eski yazı ile okumuş yazmış zabıtana, ümera ve erkana hiç ülfet etmedikleri muntafisiz eşkâlli bir yazıyla muamele yapmak için icbar etti. Tabii bu pek haklı olarak hoşnutsuzluğu mucip ve hüsn-i kabule mâni oldu. Mamafih bu vesileyle birçok kumandanlarımıza, neferleri okutmak için huruf-ı munfasılanın pek iyi olacağı hakkında kanaat-ı kamile geldi. Zira türlü kusurlarıyla beraber o yazıyla çabucak okuyazar oldukları bi't-tecrübe sabit oldu.

Latin harufu isteyenler hangi akla hizmet ediyorlar? Bunun kökü derindir. İçinde ecnebi telkinatı vardır. Fakat aynı zamanda birçoğunun istemesi hüsn-i niyete müstenittir. Milletin terakki edemediğini görerek ne olursa olsun bir çare bulmak emeline matuftur. Mamafih niyetleri iyi olmayanlar da yok değildir. Niyetleri iyi olanların kabahatleri iyi düşünmemeleridir. Çoğu Latin harflerini tanıdıklarından kendileri için güçlük olmayacağını, kazanılmış bir sermayeden istifade edeceklerini zannediyorlar. Latin harflerinin lisanımıza uymayacağını, kifayet etmeyeceğini ve daha birçok ilave ve tadilat yapılmak ihtiyacında kalacağını ve ondan sonra da yine şivemizi bozacağını bilmiyorlar. Bhusus yeni yazıda öğrenecekleri bir iki şekilden ibaret olduğundan kendilerine de Latin harufundan pek kolay geleceğini göremiyorlar. Hâlbuki azıcık düşünseler bu aşikâr bir hakikattir.

Bazıları da Latin harufunu kabul edersek ecnebiler bizim dilimizi kolay öğrenirler. Biz de onlarınkini kolay öğreniriz, diyorlar. Bu gayet sathî bir düşüncedir. Çünkü bir kere dil öğrenmek en az beş altı sene çalışmakla mümkündür. Huruf, bunun birkaç saatlik nihayet birkaç günlük bir kısmıdır. Bir ecnebi bizim huruf-ı munfasilamızı birkaç saat içinde öğrenebilir. Keza bizim milletimiz de yeni yazıyla tahsil görünce her fert Latin harflerini birkaç saate hatta göre göre haberi olmaksızın öğreniverir. Bugün Japonlar, Museviler kendi harflerini kullanırlar. Fakat içlerinde Latin harflerini tanıyanlar nadirdir. Çünkü harfleri tanımak işten bile değildir.

Sonra, bizce asıl olan kendimizi kurtarmak yani köylü, şehirli, fakir, zengin bütün milletimizi okuyazar etmek, liyakat sahibi etmektir. Fakat en mühimi ekseriyet-i azimeyemizin, köylümüzün muvaffak olmasını düşünmektir. İşte yanlış düşünenlerin en kötü hataları da milletin heyet-i umumiyesini değil muhitlerindeki birkaç kişiyi görmelerinde, düşünmelerinde daha doğrusu hakkı, hakikati görmemelerindedir. Bir Garplılaşmaktır gidiyor. Fakat bunun manası nedir anlaşılmıyor. Bunun ancak Araplar gibi ilim ve marifet ve hüner ve sınaat sahipleri olalım manasına alındığı vakit manası olur. Bunun içinse onların harflerini kabul etmek lazım gelmez ve kabul edilse de bir mana ifade etmez. Harf müşabeheti de bir nevi kıyafet müşabehetidir. İş kıyafette değil liyakattedir. Yok, biz her veçhile onlara benzemek istiyoruz denirse o vakit kendiliğimizden vazgeçmemiz lazım gelir. Çünkü yalnız hurufumuzu değil dilimizi, dinimizi de harsımızı da, onlara döndürmemiz lazım gelir.

Fakat acaba bu mümkün müdür? Ve hem Garp bir milletten ibaret değildir. Hangisine inkılap edeceğiz? Yani İngiliz mi, Fransız mı, Alman mı, İtalyan mı ne olacağız. Bir kere orasını tayin etmek lazımdır...!

Hasılı, son zamanlarda pek garip ve tabca fikir sahipleri meydan aldı. Bin senelik müesses bir harsı, edebiyatı ve şahsiyeti olan koca bir milleti birkaç kişi kendi arzularına göre değiştirmek, kendiliğinden geçirmek cüretini göstermekte tereddüt etmiyorlar. Ümit ederiz ki hükümetimiz her türlü ilmi harekâtı idare edecek ilim ve ihtisas encümenleri teşkiline himmet eder de aykırı mülâhazalara meydan bırakmaz.

Hakikat, ciddi bir surette düşünülse Meşrutiyet'ten biri geçirilen vakitlerin mesuliyetinin pek ağır olduğu anlaşılır, eğer iptidasından salim bir yol tutulup da ıslah-ı huruf kabul edilseydi on altı sene zarfında neler olmazdı? Müstesna bir kabiliyeti haiz olan mübarek milletimize ruhunu okşar bir tarik ile terakkisine delil olabilseydik. Hiç şüphe yoktur ki Garplılara dahi hayret verecek feyzlere mazhar olur, bugün olduğu gibi aslını inkâr ve tebdil ettirmek isteyenlerin cüretkar tecavüzlerine maruz kalmazdık.

Hülâsa bir an evvel kurtulmak için acele kendi elifbamızı fennileştirmek zaruretindeyiz. İhmal ve tahrik vebali alakadarlar için her dakika geçtikçe daha ağır bir şekil almaktadır. Zira âlem uçuyor biz yürümümüzü şaşırıyoruz.

Şimdi işi hülâsa edelim ve açık söyleyelim. Hepsinden evvel maksadın tayini lazımdır. Maksat milleti cehaletten kurtarıp kendisi kalarak yaşatmak. Bütün medeni milletler gibi harsı dahilinde ilerletmek, büyütme, kuvvetlendirmek midir? Yoksa Şarklılıktan çıkarmak arzusuyla her ne pahasına olursa olsun mahiyetini değiştirmek midir? Latin hurufçularının maksatları milleti değiştirmek görünüyor. Fakat bunlar aldanyorlar, çünkü milletin köklerini düşünerek değil yabancı ruhlara aşılınmış birkaç mahdud dala göre muhakeme ediyorlar. Bizim gibi mefharetli, kutsiyetli şanlı, şerefli mazisi olan bir milletin umumiyetle mahiyetini değiştirmek mümkün olamayacağını böyle asılsız muhakeme üzerine bina-i fikir edilerek köklerin korunması yüzünden gelecek azim-i tehlikeyi idrak edemiyorlar. Hem milletimizi neden değiştirelim? Millete şanlı Türk olduğunu bildirmek isterken Frenk ulusuna döndürüvermek neden? Şarklılığın, Müslümanlığın, şarkı az mıdır? Bize lazım Japonya'nın yaptığı gibi umumiyetle milletimizi bir an evvel okuryazar etmek ve bu suretle Garp'ın terakkiyatını kolaylıkla almaktır. Bunun için en salim yol ruh-ı milleti okşayarak, mefahirinden kuvvet alarak salim surette muvaffakiyete ermektir. Bizim bu hususta en çabuk muvaffak edecek vasıtaya ihtiyacımız vardır. Ne yapıp yapmalı kökümüz, temelimiz olan köylülerimizin, ana ve babalarımızın çocuk nasıl bakılır kitaplarını okuyabilir bir hâl getirilmelerine muvaffak olmalıyız. Zira büyük dertlerimizin en büyüğü cehalet sebebiyle çocuklardaki ölüm çokluğudur. Bu gayeye Latin harufuyla hiç vasıl olamayız. Kendi elifbamızın ıslahı ile ise üç beş sene zarfında ırkımızın âlemi hayretlere düşürecek muvaffakiyetler göstereceği şüphesizdir. İşte bizim gayemiz milleti, mübarek ruhunu incitmeksizin süratle maarif sahibi etmek, Japonlar gibi az vakit zarfında hem kendimiz kalmak ve hem terakkiyatın en yüksek mertebesine vasıl olmak çaresini bulmaktır.

Yeni Yazıya Dair Neşredilmiş Eseler

Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf Risalesi.

Türkçe Yeni Yazı Elifbası.

Keza

Keza

Türkçe İlmihâl (Sonunda namaz sureleri de vardır.)

Türkçe Yeni Yazı Hakkında Varid Olan Sual ve İtirazlara Cevaplar.

Arapça Elifba (Muhtelif akvam-ı İslamiyenin lisanlarından numuneleri havidir.)

El-Haddül Cedid ve Menafia.

İşçi ve Çiftçi Ordusu Teşkilatı.

Yeni Yazı ile Amme Cüzü Şerifi.

Muhtelif ve Müteaddit Kıta ve Şekillerde Yeni Yazı Numuneleri.

Makaleler

Etibbaya Terakkiyat-ı Tıbbiyeyi Takip ve Yeni Asar-ı Fenniyyeyi Mütalaa Etmenin Derece-i Lüzumu ^[6]

Mektepten çıktığımdan beri hasbelkader taşra memuriyetlerinde bulunuyorum. Fakat ara sıra İstanbul'a gelerek halka-i tedrislerinden istifade ettiğim zevat-ı kiram ile bilhassa mekteplerimizin en eski ve en büyük muallimlerinden bir zat ile şerefyab-ı musahabe olurum. Ve her defasında pek çok istifadeler ederim. Bu istifadelerimden bir kısmını bervech-i ati rüfeka-i mesleğime arza mütecasir oluyorum.

Geçen sene ziyaretlerine gittiğim zaman müşarünileyh hazretleri emraz-ı dahiliye üzerine yenice neşredilmiş olarak Traité de Médecine nam eser-i azimi getirtmiştiler. Söz bu münasebetle etibbanın yeni yeni neşrolunan asarı mütalaa olan ihtiyaçlarına intikal etmekle kendileri beş altı senedir emraz-ı dahiliye ve yirmi sekiz seneden beri emraz-ı umumiye tedrisiyle meşgul olup otuz bir senelik bir tecrübeleri olduğu hâlde en ziyade mütalaa etmiş buldukları zatürre hastalığı için bile yine kitaba müracaattan müstağni olamadıklarını da beyan buyurdular. Şu hâlde anlaşılmalıdır ki bu kadar tecrübe görmüş bir üstad-ı fazıl en ziyade bilecekleri bir hastalık hakkında mütalaa lüzumu hissederlerse bizim gibi şakirdanın ne derece mütalaa inhimâk ve terakkiyat-ı tıbbiyeyi ne derece takip etmeleri lazım geleceği vareste-i izahtır.

Müşarünileyhi birkaç gün evvel ziyaretimde bu keyfiyet daha ziyade tevsî ve tavzih buyrulmuştur. Bu defa da kendilerinin sinin-i adideden beri tedrisiyle meşgul buldukları emraz-ı umumiye hakkında Mournack nam müellifin en son eserini mütalaa ediyorlardı.

Sözüne etibbanın kütüp ve risail mütalaaından hiçbir zaman hali kalmamaları lüzumuna rücu etmekle otuz seneden beri emraz-ı umumiye tedrisiyle işğal ettikleri ve bu fen üzerine muteber bir eserleri olduğu vasıl-ı kitaba bakmaksızın bu bapta hangi bahis üzerine olursa olsun saatlerle ders vermeye muktedir buldukları umumen müsellemler olduğu hâlde ferdası gün mektepte okutacakları ısga, bahsini bu yeni kitaptan bir kere okuyup belki yeni bir söz söylenmiş ise evlad-ı maneviyeleri olan şakirdanın öğrenmekten mahrum olmamalarına gayret ettiklerini tefhim ettiler. Terakkiyat-ı tıbbiyeyi bu takip meselesinin derece-i lüzumunu diğer cihetlerle de izah buyurup "Efendim! Bir tabip terakkiyat-ı tıbbiyeyi tamamen takip etmeyecek olursa tabii yeni çıkmış bir ilacı bir tarz-ı teşhis öğrenemeyeceğinden yed-i emanetine teslim edilmiş olan hayatı hüsn-i muhafaza edememiş olacaktır. Çünkü malumat-ı tıbbiye bir kararda durmayıp yevmen yevmen terakki ve tahavvül etmektedir. Mesela bundan hayli sene evvel kibritiyet-i sud denilen ilacı üç dört gramdan ziyade veremediğiniz hâlde şimdi avuçlarla kullanabiliriz. İyot potasyumu ise iki üç buğdaydan ziyade vermeye cesaret edemezken şimdi keزالık onu da çok miktarda veriyoruz. Şu hâlde malumatları eski okuduklarından ibaret kalıp terakkiyat-ı fenniyyeyi takip ile bu ilaçların eski miktarlarına nispeten on, on beş misli daha ziyade kullanılmasında mahzur olmadıktan başka tesirat-ı şifaiyelerinin ancak bu kuvvetli miktarlarla hasıl olup eskisi gibi cüzi miktar verildiği hâlde hiçbir fayda hasıl olmayacağını bilmeyen tabiplerden istifade yerine mazarrat gelir. Böyle bir tabip şayet bir konsultoda bulunacak olursa noksan malumatından dolayı yar ve ağyara karşı hasıl olacak mahcubiyet dahi ayrıca meseledir." dediler.

Şu mesrudattan münfehim olduğu veçh ile bu etibba için bir dakika boş vakit geçirmek caiz olmayıp daima asar-ı tıbbiye mütalaa ve tetebbuatıyla işğal etmek elzemdir. Bahusus tıbbın şubat-ı muhtelifesine bir tabibin tamamen tahsili mümkün olmadığından en ziyade ihtisası olan şubeye taalluk eden cihetleri mütalaa etmelidir.

İnebolu Hastanesi Tabibi Milaslı İsmail Hakkı

6. Ettibaya Terakkiyat-ı Tıbbiyeyi Takip ve Yeni Asar-ı Fenniyyeyi Mütalaa Etmenin Derece-i Lüzumu, Malumat, 13.04.1899, s. 179, ss. 1207.

İfade-i Mahsusa^[7]

Cenabıhak daha ziyade etsin üç yüz milyondan ziyade Müslüman var. Hamden sümme hamden devlet-i Osmaniye dünyanın en güzel kıtalarına malik. Arazisi vasi ve mümbit, denizi çok, mevkileri mühim akıl ve zekâ ve mîl-i maalice her terakkiyata istidatça insanlarımızın fitrî noksanları yok. Din-i İslam; dünyevî, uhrevî, maddî, manevî kemalat tahsili için emreder. “Dünyanın için hiç ölmeyecekçesine, ahiretin için yarın ölecekmişsin gibi çalış.” der. Acz ve meskeneti değil kuvvet ve kudret sahiplerini meth ve tercih eder:

Âciz bir köleyi helalinden mal ve mülk sahibi olarak gizli ve alenî hayrata sarf eden bir zat ile müsavi tutmaz. Ve bir dilsiz ve sağırı, işe yaramaz bir kulu hüküm ve kuvvet sahibi adil ve müstakim bir zat ()^[8] hem ayar görmez. [Sure-i Nahl] ve at ()^[9]....misilli kuvvet ve iktidar esbabına malik ()^[10] kurutmak ve sulh ve salaha ()^[11]... için daima kuvvetli bulunmak irade eder. [Sure-i Enfal]. İlim ve maarif ve medeniyet ve ümran ()^[12] daima aradığı şeydir. İlim tahsili için beşikten lahde kadar uğraşmak, dünyanın en uzak mahalline gitmek mukteza-i fermanıdır. İşte böyle olduğu için ehl-i İslam nice asırlar dünyanın en kuvvetli, kudretli, şerefli, şanlı âdamlar olmuşlar ve bütün hüneler, marifetler, adaletler hasil-ı dünya ve ahiret saadetini müstelzim huylar, güzel işler Müslümanlardan çıkmıştır. Avrupa, Amerika, Japonya hasılı bütün dünyalar medeniyetinin aslı hep ehl-i İslam’dan feyz-i âli-i Ahmedîdendir. Bunları indi olarak söylemiyoruz. Hatta bizler bu mefahiri maatteessüf hakkıyla bilemiyoruz. Fransız, İngiliz, Alman ilh. ne kadar akvam-ı mütemeddine varsa onların ulema ve hükeması müdekkikin ve muttasafını bulup çıkarıyorlar. Bu bapta şahitler pek çoktur. En mühimlerinden birisi Fransızca Grande Ansiklopedi ismindeki otuz bu kadar ciltten mürekkep olan muhitü’l-maarifin din-i İslam bahsindeki ifadattır. Bu kitap Avrupa’nın en mümtaz hükema ve fudalasının on bir zatın taht-ı idaresinde ve milel-i muhtelifeye mensup dört yüz yetmiş bu kadar mütefennin ulema ve müellifinin kalem-i iktidarlarıyla meydana gelmiştir. Bunun din-i İslam bahsini yazan Houdas nam zat Fransız, Alman, İngiliz vesair muhtelif milletlere mensup ondan ziyade zevatın asar-ı mergubasından ictibas ve tettebbuat-ı zatiye neticesi olarak yazmıştır. Mösyö Houdas hakaik ve fezail-i İslam hakkında çok şeyler yazıyor. Hususen “Müslümanlar kendi dinlerini nereye ithal ettilerse orada edebiyat ve fûnun ve sanayi, şükufe-güşa mesadet olmuştur. Suriye, Mısır, Afrika-i şimali ve İspanya dört asırdan ziyade faaliyet-i akliyenin menabi-i nuraniyesi olmuştur ki o vakitler Avrupa barbarlığa karib bir hâlde yaşamaktaydı. Müslümanların bu şanlı zamanlarında ehl-i salıp Şark’ta bulunduğu asar-ı ilim ve irfanı kısmen Avrupa’ya nakleylediğinden Avrupa’nın bugünkü medeniyeti din-i İslam’ın pek esaslı olan şecere-i marifeti üzerine aşılansarak teferru eylemiştir, diyor. Charles Mismer ise Müsamere-i Konstantiniye nam kitabında bütün bu hakikatleri, faziletleri madde madde tafsil ve bu muvaffakiyetlerin mücerret din-i İslam’ın ulum ve maarif ve intizam ve ümran ile amir olması neticesi olduğunu ispat ettikten sonra devam edememesinin ve terakkiyat-ı dünyeviyede Avrupalıların şimdiki derece-i harikuladesini bulamamamızın ve nihayet ila-amir bütün bütüne geri kalmamızın sebebini ancak hattımızda huruf-ı hareke kolaylığına malik olmadığımızda buluyor. İlme, hünere, marifete, hikmete nerede bulsa sarılmak, hiçbir dakikasını boş ve malayani ile geçirmemek dinlerince pek mültezim olan bir millet-i beyzanın hünersiz, marifetsiz, kuvvetsiz, kudretsiz kalmasına ve Avrupalılarda, milel-i sairede okuyup yazmak bilmeyenler yüzde üçe, ikiye kadar indiği hâlde Müslümanlarda bilakis bilenlerin bu nispette olmasına sebep mücerret miftah-ı ulum ve maarif olan hat ve elifbalarının güçlüğü, huruf harekesizliğidir diyor. Doğrusu da budur. Bu bapta iradı iktiza eden edillenin en mühimleri Tamim-i Maarif ve İslah-ı Huruf namıyla beş mah kadar mukaddem neşrettiğim risalede muharrerdir. Ve bu bir hakikattir ki güneş gibi zahirdir. Kendimiz okuyup yazmakta şimdiki derecemizi bulmak için ne derece zait vakit sarf ettiğimizi, zahmetler çektiğimizi hakkıyla takdir edemezsek bile çocuklarımızın hâllerine dikkat edersek bu huruf-ı hareke noksanlığı sebebiyle bîçare çiğerpelerimizin ve bütün mukaddes milletimizin şayan-ı merhamet bir hâlde bulunduğunu

7. İfade-i Mahsusa, Teceddüt, 23.03.1909, s. 1, ss. 2

8. Gazete sayfası yıpranmış olduğu için bu kısım okunamamıştır.

9. Gazete sayfası yıpranmış olduğu için bu kısım okunamamıştır.

10. Gazete sayfası yıpranmış olduğu için bu kısım okunamamıştır.

11. Gazete sayfası yıpranmış olduğu için bu kısım okunamamıştır.

12. Gazete sayfası yıpranmış olduğu için bu kısım okunamamıştır.

anlarınız. Bir gazeteyi doğruca yapılacak kadar mümarese kesp etmek için mütemadiyen ve bir itina-i tam tahtında la-ekal yedi sekiz sene çalışmak lazım gelirse ve ondan sonra yine birçok kelimelerin doğru okunduğundan emin olunamazsa o milletin hâli ne olur?

En büyük fudalamızdan bir zat ile bu mesele üzerine konuştuğumuz zaman Cevdet Paşa merhumun da bu fikirde olup “Ben Basiret Gazetesi”nin bir sahifesini yanlısız okuyamıyorum.” demiş olduklarını nakil buyurdular. Merhum müşarünileyh gibi ilim ve fazlı müselle-i enam olan bir zat böyle derse artık daha ne kalır. Vakit nakittir, kaziyesi her vakit Müslimattandı. Fakat bu asırda daha başka bir şekil aldı. Bugün milel-i mütemeddine için bir dakikanın büyük bir ehemmiyeti vardır. Şeran da böyledir. İmam-ı Azam hazretleri musibetlerin en büyüğü vakti boşuna geçirmektir, buyurmuşlardır. İşte bu musibet bizim millette maatteessüf pek çoktur. Hâlbuki ihtiyacımız da o nispette fazladır. Yalnız şöyle böyle okuyup yazabilmek için sekiz on seneye muhtacız. Acaba fukaramızdan, köylülerimizden yüzde kaç evladını sekiz on sene muntazaman okutabilir! Köylerimizde bu kadar mektepler yapıldı. Devam ve terakkî edememelerine, iyi muallim bulamamalığımıza sebep nedir? Hattımızın bu hâlidir. Böyle olacağına çocuklarımız, kadınlarımız, askerlerimiz, hasılı her sınıf halkımız birkaç ay zarfında hâllerine göre okuryazar bir hâle gelseler daha âlâ olmaz mı? O vakit tabiidir ki tahsili daha ziyade ilerletmek isteyenlere bol bol vakitler kalacağı gibi köylülerde hep okur yazar olacaklarından cehalet yüzünden vukua gelmekte olan bunca kıtaller, ihtilaflar, ihtikarlar hep zail olur. Ahlaklarımız düzelir, hapishanelerimiz boşalır ve hürriyetin kıymetini herkes bilir. Kanun-ı esasiyemiz hüsn-i muhafaza olunur. Neferat-ı askeriyemiz, şanlı ordumuz başka bir feyz kesbeder. Kadınlarımız milletin terbiye ve terakkilerinde en büyük tesirleri olan mader ve haherlerimiz değerli valideler olurlar da hakiki insanlar faziletli kahramanlar yetiştirirler. İşte bu sayede ve ancak bu sayede bunca âdâ-i mevcudiyetlerimize karşı ika-i mevcudiyete, muhafaza-i hukuka, âlâ-i şan ve şerefe muvaffak olabiliriz.

Zannedirim ki huruf-ı hareke vazı lüzumunu takdir etmemek şu asırda mümkün değildir. Zira bin bu kadar sene evvel Haccac bin Yusuf zamanında bile takdir edilerek harekeler icat edilmiştir. Eğer o vakit hareke yerine hareke-i harfiyeler konmuş olaydı şimdiki kadar çoktan dünyanın en marifetli milleti, en kuvvetli devleti kalmış bulunacaktık. Her ne hâlse olan olmuş. Badema hareke hususunda Haccac’ın usulünü muhafazada ısrarla âlem-i İslâm’ın ve bütün Osmanlıların teshil-i kiraatten, tamim-i maariften mahrumiyetine razı olacak tasavvur edilmez itikadındayım. Bahusus Latin harfleri gibi huruf-ı ecnebiye kabulü veya yeniden harfler icadı fikirleri, eski kitaplarımızın okunabilmesi ihtimalini reffedeceği ve bizim tarzımızda huruf-ı asliye ibka edildiğinden bundan pek çok zaman sonra dahi az zahmetle kesb-i ülfet ederek eski yazımızla yazılmış kitapları okuyabilecek müdekkikin yetiştirilebileceği derkardır.

Hasılı bir türlü içinden çıkamadığımız zaaf ve sefaletlerden halasımızın ancak huruf-ı hareke-i ittihazımız ile mümkün olacağına on yedi senedir kani bulunduğumdan bu fikri ispat ve meydana getirdiğim eşkâli arz için hürriyetin ilanını fırsat ittihaz ettim. Şam’da iken bu fikrimi neşrecek bir gazete bulabilsem razıydım. Dersaadet’e geldim. Gazetelere yazdıktan sonra risale hâlinde de neşrettim. Ne kadar erbab-ı vukufla görüştümse takdir ve tahsin ederek muvaffakiyet bi-avnilah-i teala muhakkaktır devam et, dediler. Ve ulema ve fudaladan umumun hüsn-i zan ve teslimine mazhar olmuş pek büyük mütteki zevatımız muvaffakiyet için dualar ettiler. Hakimiyet-i milliyeye malikiyetle şeref-yab bir hükümet-i meşrutada hepsinden evvel milleti ikna-i iktiza edeceğinden şu suretle bir ceride neşrederek enzar-ı ululül’l-ibare arz ediyorum. Yegâne emelimiz, medar-ı şerif ve iftiharımız olan din-i mübin-i İslâm’a ve umum sevgili millet-i Osmaniyemize hizmet ve hatt-ı mevcudumuzla lisanlarını yazmak mümkün olmadığından Latin veya Slav harflerini kabule kadar muhtaç ve muztar bir hâlde kalmaları muhabbet-i diniyeye, uhuvvet-i milliyeye ve hikmet-i siyasiye ve insaniye nokta-i nazarlarından cümlemizi dağdar etmekte olan Arnavut, Boşnak, Gürcü ve hatta Çerkes kardeşlerimizi böyle tehlikeli teşebbüslerden kurtarmaktır. Bu bapta vüsamca çalıştım ve çalışacağım. Takdiri millet-i mübeccelemeze aittir. Beğenilirse kabul edilir. Muhtac-ı ıslah ve tadil olan yerleri tadil ve ıslah olunur. ومن الله التوفيق

Tabip Milaşı İsmail Hakkı

*Tasvir-i Efkâr ve Elifbamız*¹³

Tasvir-i Efkâr'ın Tadil-i Huruf Meselesi namıyla imzasız olarak neşr ve tevzi edilen eser hakkında yazdığı sözlerle mezkûr risalenin acizlerine ait olduğunu zannedenler bulunmasına mebni tarz-ı acizinin Yeni Yazı Elifbası Risalesi'nde gösterilenden ibaret olduğunu ilan ve ricasına dair gönderdiğim varakayı neşirden sonra zirine ilave ettiğim mütalaatı idame-i hayat ve temin-i saadet-i milliyemize yegâne kâfil olacak terakkiyat-ı müstakbelemiz için muvafık bulmadığımdan şu satırları yazmaya mecbur olduk.

Evvela Tasvir-i Efkâr sahibinin dediklerini şuracıkta dört maddede cem ve hülâsa ederek cevaplarımızı badehu arz edelim.

1) Elifbamız selamet ve suhulet-i imlayı kâfil bir şekl-i mükemmeliyete isale çalışanların mesaisi şayan-ı takdirdir. Fakat böyle bir elifba yalnız Osmanlılara mahsus olarak yapılırsa diğer lisanlara ait müdevvenat-ı İslamiyeden mahrumiyetimizi intaç eder. Umum İslamlara şamil olarak yazılırsa mevcut kitaplarımızı bir müddet sonra okuyamazlar ve böyle indî bir elifba kabulüyle asar-ı müdevvene-i İslam istifade-i Müsliminden tecdit edilemez. Elifbamız kendi usul ve eşkali dairesinde cüzi ıslah ile tamamlar.

2) Elifbamızın hücneti münker değil, fakat iş elifbada değil metot yani tarz-ı talimdedir. İngiliz elifbası güç, İspanyol elifbası kolay olduğu hâlde İngilizler müterakki; İspanyollar değildir.

3) Mevcut elifbamız tahsil-i maarifi ve tabaatin tesri-i tertibini tasib edecek hâlde değil; bilakis teshil edecek kemalindedir.

4) İbretbin olacak halat-ı hasenedendir ki bugün şimali Arnavutluk erbab-ı hamiyet ve zekaveti elifba-i Arabiyeyi - fakat bazı ilavat ile - kabul etmişler ve herhâlde şan-ı İslamiyet'e layık bir hizmet ibraz eylemişlerdir.

Birincisine cevap, evet yalnız Osmanlılara daha doğrusu Türkçeye mahsus yapılacak elifba ayrılığı mucip olacağından pek ziyade muzır olabilir.

İşte bunun içindir ki yapılacak ıslahat bütün akvam-ı İslamiyeye şamil olmalıdır. Zaten bizim aradığımız da budur. Tasvir-i Efkâr sahibi beyefendi hazretlerinin belki şimdiye kadar göstermedikleri bir suret-i ıslahları vardır. Fakat mademki görmedik, biz onu yok farziyla mütalaat yürütmekte mazuruz. Eğer evvelce yapmış oldukları bazı noktalar veya Cevdet Paşa merhumun işaretleri kabilinden şeyler ilavesiyle zammelerin tefrikinden ve fetha için (۶), kesre için (۷) kabulünden ibaret ise zaten noktalara boğulmuş yazılarımıza daha ziyade kalabalık veren ve şimdiye kadar kullanışlı olmadıkları tecrübe edilmiş olan o tarz hem gayr-ı kâfi hem de kelimat-ı Arabiyeye gayr-ı şamil olacağından asıl aradıkları vahdete mâni, şümulsüz, usulsüz bir şeydir.

Biz öyle ıslah yapmalıyız ki o sayede bilhassa lisan-ı Arap doğru okunabilsin. Zira Türkçe de dahil olduğu hâlde sair akvam-ı İslamiyenin lisanları Latin harfleriyle de pekâlâ yazılabilir. Ve işin içinde lisan-ı azbû'l-beyan Arabî ve Kur'an-ı azimüşşan olmasaydı Latin harflerini kabul için en ziyade çalışacaklardan olurum. Zira Latin harflerinin meziyetleri bugün azher mine'ş-şemsdir. Yalnız lisan-ı Arap için uymaz. Fakat bu meziyetler menzil mine's-sema olmadığı gibi mübarek lisan-ı celil-i Arabînin esvâtını hakkıyla eda için yegâne vasita olan huruf-ı Arabiyeye mezkûr meziyetleri edindirmek de güç bir şey değildir.

Harfleri insanlar icat etmişler hem de malumat ve medeniyetçe şimdiki insanlardan pek dun olan insanlar icat etmişlerdir. Çünkü huruf-ı Arabiye de dahil olduğu hâlde ekser hurufun icadı din-i İslam'dan mukaddemdir. Din-i İslam'ın intişarından sonra her kavim kendi hâline göre ıslahat ve ilavata himmet etmişler ve Müslümanlar bu meyanda nokta, hareke, secavend vazetmek gibi pek çok teceddüdât göstermişlerdir. Fakat bunlar, huruf üzerine ilave edilen zevait ve fazalat gibi kaldığından hem müşkülâtı mucip olmuş hem de ekseriya harekesiz yazmak galebe etmekle vazlarından matlup olan suhulet taammüm edememiştir. Hâlbuki akvam-ı saire harekeleri harfler arasına sıkıştırmak cihetini daha muvafık bulduklarından hareke-i harfiye kullanmışlar ve bu sayede necat ve selametlerini temin etmişlerdir. Ve Arapçada dahi huruf-ı hareke kullanılan kelimelerde daha ziyade kolaylık olduğu anlaşıldığından

13. Tasvir-i Efkâr ve Elifbamız, Türk Derneği, 14.03.1912, s. 6, ss. 190-198.

eski eserlerde görülmekte olduğu veçhile evvelce (سُبْحَانَ سَبْحَانَ) “sübhan”, (تَعْلَى تَعْلَى) “teali”, (آيَات آيَات) “ayat” gibi nice kelimelerde med işaretleri üzerlerine konurken harflerin arasına vazı tercih edilivermiştir. İşte bizim istediğimiz de akvam-ı İslamiye arasında tamim-i maarife yegâne mâni olan huruf-ı hareke noksanının ikmalî için tavassut ve teşebbüsten ibaret olup daha ziyadesi haddimizin fevkindedir. Bu hususta aranacak şey indilik filan değil nefsü'l-emirde ihtiyaca muvafık olup olmadığını tetkik ile vicdan dairesinde netice çıkarmaktır. Evvelce de mükerren yazdığımız vecihle daha iyisini yapan olursa ilk alkışlayanın acizleri olmak istediğimi yine tekrar ederim. Bugün herhangi yeni bir tarz-ı ıslah görsem en ziyade bîtaraf ve nikbin bir surette tetkik ederek fikrimce iyi bulduklarımı kemal-i hulus ile kabul etmek üzere çalışmakta olduğuma Allah şahittir. Reviş-i hâle nazaran bu meselenin hak ve hakkaniyete muvafık olarak neticelenmesi biraz zamana ve hepsinden evvel şerait-i lazimeyi haiz bir encümen-i danişin teşekkülüne mütevakıf görünüyör. Teceddüt Ceridesi'nin ikinci nüshasında encümen-i danişsiz maarifi, mebusansız meşrutiyete benzetmişim ve şüphesizdir ki maarifin şerait-i hürriyet ve meşrutiyete muvafık bir hâle gelebilmesi ancak encümen-i danişle olur.

Şimdi gelelim eski kitaplarımız bahsine. Yazımızın şekil ve tertibi malum değişirse bir müddet sonra eski kitaplar okunmaz olacağından bu cihetten istifademiz münkatı olur zannolunuyor. Bu zan ve itiraz hattımızın ikmalî hâlinde hasıl olacak fevkalade azim hem de tarif ve tavsifi gayr-ı mümkün derecede azim ve daha doğrusu her vakit korkusunu çektiğimiz istikbal-i muzlimi behişt-i nura tahvil edecek saadet ve selametlerimizin derecesini ihata edemeyenlerce şayan-ı ehemmiyet görülebilir. Fakat biraz doğru düşünülecek olursa bunun nabemahal ve telafisi pek kolay bir şey olduğu anlaşılır. Bu suretle sert itiraz edenlere Mentеше mebus-ı muhteremî kıymetli hemşehrim Halil Beyefendi “İstikbal, maziye feda edilmez.” düsturuyula cevap vermiştir. Bu cevabın derece-i hükmü ve kuvvetini takdir cihetini erbabına bırakalım da biz diğer suretle izah-ı mesele edelim. Fakir, diyorum ki: “Bu tarz-ı kadim ile kalırsak biçare kitaplar şimdiye kadar olduğu gibi badema da ilelebet kuşe-i nisyanda çürüyeceklerdir. Zira ahalimiz arasında okuyup yazanları mesela Almanya’da olduğu gibi yüzde doksan dokuz buçuğa çıkarmak mümkün olmadıkça kitaplarımızı okuyanların kıymetini bilip arayanlar çoğalamaz. Din-i İslam’ın tamim ve tahsil-i maarif hakkındaki bunca evamir-i celilelerine itaatle ehl-i İslam bin üç yüz seneden beri tamim-i maarif için çalışıyor.

Mismer’in dediği gibi her meşcit gölgesinde bir mektep yapılmıştır. Pek büyük alimler yetişmiş fakat okuyup yazanların adedi umumiyet itibarıyla hiçbir vakit yüzde doksana veya ziyadesine değil belki yüzde ona çıktığını bile ispat edecek dereceye varmamıştır. Bugün ise umum ehl-i İslam arasında okuyup yazmak bilmeyenlerin ve bu sebeple meali-i İslamiyeden behresi olmayanların adedi, nisbeti nazar-ı itibara alınırca eski kitaplarımızın okutulmasını isteyenler en mühim ihtiyacımızın hurufumuzun nevakısının ikmal olduğuna kanaat getirirler.

Bugün huruf-ı hareke ve huruf-ı munfasıla kolaylığına malik olan milletler kendi kütüphanelerindeki kitapları ve bizimkilerini tamamen tetkik ettikten sonra beş bin sene evvelki yazılan asarı tetkike muktedir mütehasşısalar, müdekkikler yetiştirmişlerdir. Hele bizde böyle hurufumuzu maruzat-ı acizanem dairesinde ıslah ve ikmal edelim. Hüdâ alim beş on sene zarfında feyz-i İslam ile öyle terakkiyata mazhar oluruz ki bütün dünya hayretlere gark olurlar. Ve ol vakit bilcümle eski kitaplar az vakit zarfında yeni yazı ile tab olunur. Tabî bu bapta hükümet ve şirketler de yardım eder. İş pek kolaylıkla intizam ve süratle savb-ı tealaya müteveccih olur.

İtikadımca lisan-ı Arabiye şamil olmak üzere hurufumuzu ikmal ve ıslah ederek akvam-ı İslamiyeyi, Latin harflerine ihtiyaçtan vareste kılacak bir surete ifrağ için çalışmak en ziyade ulema-i İslam hazeratına aittir. Zira din-i islam bütün Müslümanlara bundan büyük hizmet olamaz. Bugün Arap ve Acem fuzalası bunun lüzumunda müttetiklerdir. Bir kere merkez-i hilafet böyle bir ıslahı kabul ve irae etsin, az vakit zarfında umum memalik-i İslamiyenin kemal-i memnuniyetle kabul edeceğine şüphe yoktur.

İndimizce din-i İslam ol kadar alidir ki hurafat ve evhamat sema-i safisinin damen-i pakine yetişemez. Bu baptaki tevehhümler ve icat edilen şeyler, hep cehl ve adem-i hulus eserinden başka bir şey değildir ki Tasvir-i Efkar sahib-i şehrinin bu gibi cereyanat karşısında hissiyat-ı terakkiperverilerine fütur getirecek hâlde olmadıklarına kâni olmak isterdim.

İkinci maddeye cevap, İngilizlerin elifbası da zor fakat maarif ve medeniyette terakkiye muvaffak olmuşlar. Hâlbuki İspanyolların elifbası kolay; muvaffak olmamışlar Mesele metotta yani tarz-ı talimdedir. Bizim maarifsizliğimiz de bundandır deniliyor.

Evvela İngilizlerin elifbalarındaki zorlukla esas itibarıyla bizim elifbamızın zorluğu arasında pek büyük fark var. Onlarda hareke-i harfiye var. Fakat her kelimede aynı suretle okunmadığı çok. Bu bizdeki جوانده (hanende), جواه (hah), ناجواه (nahah), جواجه (hoca) yazılıp vavları (و) okutmaması احوال (ahvâl) yazılıp احوال (âhvâl) okunması, Türklerin (ث) se, (ح) ha, (ج) hı, (ع) ayn gibi harfleri tam okumadığı hâlde tam yazmak mecburiyetinde olmaları, كورديكي (cuma) okuyup جمعه (cum’a) yazmaları ve كوردوگو (gördüğü), اوقودوگو (okuduğu) okudukları hâlde كوردوگي (gördüğü), اوقودوغي (okuduğu) yazmaları ve emsali müşkülata mukabil gelebilir. İngilizlerdeki bu türlü müşkülât hakikaten mühim sayılır. Sabık Amerika reis-i cumhuri Roosevelt cenapları İngilizceyi bu müşkülattan kurtarmadıkça

taammüm edemeyeceğini Fransızca ve Almancaya veya diğer kolay bir lisanı mağlup kalacağını ispat etmiştir. Fakat bizdeki yalnız bu değil. Bizim en noksanımız kelimat-ı Arabiye için huruf-ı hareke kullanmamaklığımızdır. Ve böyle harekesiz kelime yazmak hiçbir lisanı yoktur.

مثلا عرب لغتده مساوی مساوییه مشبه محرر در Mesela Arap lügatinde müsavi müsaviye müşabih muharrerdir, desek kelimelerin yedisi de harekesiz olduğundan manasına vâkıf olmadıkça doğru okumak ihtimali yoktur. Bizler öğrenmiş olduğumuzdan o kadar güç görmeyebiliriz. Ya çocuklarımızla köylülerin ve kadın erkek okuyup yazmaya yeni başlayanların duçar olmakta buldukları müşkülâtı düşünsük nazar-ı itibara alsak hâllerimizi pek şayan-ı esef ve merhamet buluruz.

Saniyen, İngilizlerin muvaffakiyetleriyle İspanyolların adem-i muvaffakiyetleri meselesi de katiyen muvafık-ı mantık olamaz. “Bu menzil-i maksuda gidecek iki kişiden birisi gayet sarp, arızalı, dağlık, güç yoldan gitmiş fakat sebat ve metaneti, cesaret ve devamı ve vakit ve nakdinin muhit ve vatanının müsait olmasına mebnî zorlaya zorlaya nihayet muvaffak olmuş diğeriye haylazlığından eksikliğinden dolayı kestirme düz ve kolay yoldan de ilerlememiş binaen alâ zâlik badema gidecekleri hep güç yolu ihtiyar etmelidir.” demek gibidir. Muhterem beyefendi hazretleri! Müsaade-i aliyelerine mağruren arz ederim ki bizim bu hususta düşüneceklerimiz İngiliz milleti değildir. Bizim diyar-ı muhtelifimizdeki köylülerimizdir. İngilizler bu kadar bir senelik müsaade-i azimkarâne ve metinâneleriyle öyle bir hâle gelmişlerdir ki bugün yazıları şimdikinden on kat daha güç olsa yine okur yazarlar. Zira hâl ve muhitleri buna müsaittir. Bunun bizde bir dereceye kadar misali görülebilir. Mesela büyük şehirlerimizde hâl ve vakitleri iyi olan insanlarımız evlatlarını küçükten mektebe vererek her türlü müşkülata rağmen sekiz sene veya daha ziyade devam ettirmekle kabiliyetine göre yetiştirebilir ve herhangi tarz-ı tedris takip edilirse edilsin bir ibareyi doğru okuyabilmek manaya aşına olmaya mütevakkıf idüğünden sekiz on sene ale’ d-devam uğraşmak ister. Maamafih yetmiş yaşından sonra da manasını bilmedikleri şöyle dursun manasını bildiği hâlde de yanlış okuduğu kelimeler pek çok kalırsa da biz orasını şimdi bırakalım da şehir çocukları gibi muhiti müsait olanlar için vakit ve nakit ve sıhhat çürüterek istihsal mümkün olan dereceye, derece-i nakısaya razı olalım. Fakat köylüler için bu dahi mümkün olamaz. Bizim ekseriyet-i azimemizi teşkil eden köylülerimizi, aşiretlerimizi, fukara ve biçareganimızı İngilizler gibi senelerce mektebe tahsile devam edebilecek hâl ve şana malik mi tasavvur edelim? Eğer böyle düşünürsek çok aldanırız. Biz ahalimizin irfan ve seviyelerini yükseltmek için pek çok kolaylıklara muhtacız. Eğer biz mümkün olduğu kadar en kolay bir tarz-ı kıraat ve kitabet edinemezsek akıbet vahimdir. Yazımız, ahalimizin heyet-i umumiyesindeki mevcut noksanlara karşı herhangi metot olursa olsun kâsır kalır.

Bu sözümle tarz-ı tadrise fark yoktur itikadında bulunduğum anlaşılmayacağını zannederim ve tarz-ı tedrisin amelî ve basit ve fennî olması lüzumuna en ziyade kâni olanlardan bulunduğumu ve tarz-ı tedrisin matluba muvafık olabilmesi için de harekât-ı harfiye ilavesinin ayrıca hizmeti olacağını ilave ederim.

Üçüncü maddeye cevap, mevcut elifbamızda tahsil-i maarifi teshil edecek katiyen bir hâl yoktur.

Tab ve tertibi teshil eder buyurduğunuz cihet malumdur ki o da huruf-ı hareke olmamasından ve birtakım harflerin yekdiğerine muttasıl olarak kasalarda mevcut olmasından vesaireden ibarettir.

Bunlar eşkal-i hurufun iltisak sebebiyle tenevvüyü bir nokta ihtilafıyla büyük yanlışlıklar olması ve noktaların silinmesi vesaireden mütevellit dikkati istilzam eden ahval ve suubetler ve müretteplikte maharet hususunun adeten büyük bir mesele olmasına karşı o kadar ehemmiyetsiz şeylerdir ki teshilat ve muhassenat denmeye hiç değmezler. Ve biçare müretteplerin sıhhat nokta-i nazarından hâlleri cidden şayan-ı merhamettir. Asabı tahrip eden sanatlar arasında bizim müretteplik en ziyade müessirlerdendir. Ve buraları nezd-i alilerinde herkesten ziyade malumdur.

Dördüncü maddeye cevap, şimalî Arnavutların Arap harflerini kabuldeki ısrarları hakikaten şayan-ı tebcildir. Zaten bizim de bütün emelimiz huruf-ı Arabiyenin hâlde, istikbalde Latin harflerine mağlup olmaması için için eden tedabire tevessüldür. Bizzat lisan-ı Arap’ın buna ihtiyacı eslafca tasdik edildiğidir ki harekeler kabul edilmiştir. Fakat kullanışlı olmadıklarından kabil-i terk olduklarından dolayı harekât-ı harfiyeye tahvilleri zarurîdir. Ve bu zaruret lüzumun tahakkukuna mebnidir ki icabında isimleri zikredilebileceği veçhile alem-i İslam’ın en büyük ulemasından Mısırlı, Suriyeli, Bağdatlı, Hicazlı birçok fuzala-i Arap tarz-ı acizinin taraftarları olup bir an evvel mazhar-ı kabul ve taammüm olması için maddî ve manevî sarf-ı sıhhat buyurmaktalar ve buyuracaklardır.

Ulema ve üdeba-i kiram-ı Osmaniyeenin en büyük erkanı da bizimle hemfikir olup bunlardan bazı zevat ceridelerle alenen yazdıkları gibi diğer bir kısım-ı mühimi de daima terğip ve iltizamlı teşvik-i hakk ve hakikat buyurmaktadırlar. Hatta Tasvir-i Efkâr’ın muarız çıkmasına karşı “Zaman hakikati izhar edecektir.” cevab-ı alisiyle beyan-ı tesirat buyurmuşlardır.

Bize bu son sözleri ilave ettiren “Efkâr-ı selime ashabı, Tasvir-i Efkâr ile müttefiktir.” buyurmanızdır. Bununla ne murat buyurduğunuzu biliyorum. Şimdilik ihtimal ki hüküm onların elindedir. Fakat ati ve müstakbelden hak ve hakkaniyeti ketmedecek hiçbir kuvvet yoktur. Daha şimdiden bizimle hemfikir olanlar pek çoktur. Ve böyle kaç bin

seneden beri alışılmış olan bir şey hakkında tebdil ve tadilat etmek gibi bir teceddüt aleyhinde idare-i kelim edecek mazi-perveran ve muhafazakâranın pek çok olacağını biz iptidasından da bilirdik. Hatta böyle aleyhtarlara karşı çabucak binlerle taraftar bulabileceğimiz de tahmin edilmezdi. Hamdullahuteala tahminlerin pek ziyade fevkinde mazhar-ı tahsinat olmakta ve tarzımızla yazılmış takdir mektupları almakta bulunduğumuzu tahdis ve takdis-i nimet olarak arz ile esas maksadımızın alem-i İslam'a kemal-i hüsn-i niyetle hizmet şerefine nailiyetten ibaret ve bu husustaki mesaimizin şefaati Resulullah'ı calip olacağına itikadımız berkemal bulunduğundan keyfiyetin arız ve amik tetkikiyle alem-i İslam'a menafi-i bahs olduğu tahakkuk ettiği takdirde bir an evvel ifa-i muktezasına himmet buyurmalarını ulema-i İslam'dan ve bilcümle gayret-i diniye ve milliye ashabından intizar eylerim.

ومن الله التوفيق

Milaslı İsmail Hakkı

Yeni Yazı^[14]

Gençlik harflerin ıslahı ile tevem

Islah-ı Huruf ve Tamim-i Maarif Cemiyeti muhterem müessislerinden Doktor Milaşlı İsmail Hakkı bey Cenova'da bu sene inikat eden Türk Yurdu Kongresi'ne zirdeki mektubu göndermiştir:

Islah-ı huruf bugün milli içtimalarımızda, kongrelerimizde mevzubahis edilmeye değer en birinci meseledir. Yeni Fikir badema bununla istimal edeceği gibi yeni harflerle yazılar da neşredecektir. Yeni Fikir bu sayıdan itibaren Islah-ı Huruf ve Tamim-i Maarif Cemiyeti'nin efkârını neşretmeyi maalmemnuniye kabul etmiştir.

İsmail Hakkı Bey'in zirdeki mektubu bu bapta lazım gelen fikr-i ibtidaiyi tamamen vermektedir:^[15]

Ey milletin elim dertleriyle muzdarip ve onlara karşı çare arayan zatlar! Evvela İslam aleminin her yerde bu derece geri kalmasının sebebini anlamaya çalışalım. Tabiidir ki sebep bulununca çaresini bulmak da mümkün olur. Bu hususta pek çok sebepler ve türlü türlü fikirler gösterildiğini hepimiz biliriz. Nitekim din, dinsizlik, tesettür, tesettürsüzlük, iklim, ırk ve daha birçok içtimaî ve gayriiçtimaî hâller hep geriliğimizin sebeplerinden addedilmişlerdir. Fakat gösterilen sebep ne olursa olsun bunun mutlaka müsebbip gibi bütün islam alemine şamil olması iktiza eder. Eğer bakarsak bu şartı haiz olarak yalnız Kura'n-ı Kerim ile yazımızı buluruz.

Kur'an-ı Kerim terakkiye mâni olmadıktan başka Avrupa ulemasının tetkikatıyla da sabit olduğu üzere medeniyetin her türlü icabatına müsaittir. Gençliğimde ben de bir hayli seneler dinden tecerrüt fikrine düşmüştüm. Bunun için hayli yoruldu. Ve nihayet Kur'an'ın pek âli ve maddî manevî her türlü saadetlerin esasları havi bir kitab-ı celil olduğuna ve bütün hakkıyla istifadeye mâni olan şeyin cehalet idüğüne kani oldum. Bu bir kanaattir, keyfiyeti tamik kılmak isteyenler o hâlde büyük filozofların din ve medeniyet hakkındaki muhakemelerini tetkik ve Kur'an-ı Kerim'in muhteviyatına tatbik zahmeti ihtiyar etmelidirler.

Huruf meselesine gelince. Fen erbabının harflerden aradıkları şartların tetkikinden anlaşılıyor ki Müslümanların kullandıkları yazı maarifin, bahusus ibtidaî maarifin tamim ve intişarı için gayet muzır, öldürücüdür ve İslam aleminin bütün geriliklerinin kökleri ondadır. Hakikat elifbanın fennen matlup olan şartları haiz olmazsa pedagojinin, diğer esaslı programların tamam olarak tatbiki mümkün olamaz. İşte bunun içindir ki ilk ıslah ve ikmalî elzem olan en mühim şey elifbamızdır. Tabii ondan sonra veya onunla beraber yapılacak daha çok şeyler vardır. Fakat onların da müsmir olabilmesi hep fennî şartları haiz bir elifbaya malik olmakla mümkün olacaktır. Şimdi bu bapta dahi tafsilata girmeyerek neşriyatımızın bazılarını takdim ile iktifa ediyordum. Evvel ve ahir temenni ve müracaatlarım İslam devletlerinin en büyüğü ve bütün İslam aleminin muktedası olan Osmanlı Devletimizi fırsat fevtetmeksizin bütün İslam kavimlerinden mebus ve murahaslar celp ederek bir Islah-ı Huruf Kongresi teşkiliyle bu mühim işi neticelendirmesi içindir. Ve itikadımca bu iş bugün Türklüğe, İslamlığa ve insaniyete karşı devletimizin uhdesine terettüp eden ve tehiri caiz olmayan bir vazife olduğu gibi saltanat ve milliyetimizin her suretle takviyesi için de en acil ve en fennî bir tedbirdir. İşte buna binaendir ki ilk münasip vaktin hululünde böyle esaslı bir iş yapması için maarif nezaretimize taraflarımızdan dahi müracaat olunmasını ricaya cesaret ediyorum. Türlü türlü ayrılık fikirlerinin hüküm sürmekte olduğu şu zamanda böyle bir müracaatınızın gayet faydalı olacağını memul ederim. Herhâlde gayret ve himmetlerinizden dolayı teşekkür etmek cümleye borç olduğundan bu borcu edaya müsaraat ve millete yarar büyük hizmetlere muvaffakiyetiniz duasına muvazabet eylerim efendilerim.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

14. Yeni Yazı, Yeni Fikir, 14.05.1913, s. 10, ss. 313-314.

15. Nizamnamesi gelecek sayımızdan itibaren neşredilecektir. Bu hayırlı cemiyete aza olmak isteyenler idaremiç olan Babiali Caddesi'nde Çiftçi Kütüphanesi'ne müracaat eylemelidir.

Yeni Yazı Hakkında Varid Olmuştur^[16]

Yeni Yazı namıyla bir gazete çıkacağı ilan edilmektedir. Esasen yeni yazı namı taraf-ı acizden tertip edilip Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf Cemiyeti ve Yeni Yazı ve Öğretme Derneği taraflarından kabul edilen ve harflerimizi hiç değiştirmeksizin aralarına saitler komaktan ibaret olan yazıya ilm olmuş idüğü umumen malum bulunduğu cihetle bu yeni Yeni Yazı Gazetesi'nin de tarafımızdan neşredileceğine ve yazısının bizim intihap ettiğimiz yazı olacağına zehaplar hasıl olmakta ve bu bapta birçok ehibba tarafından müracaatlar vuku bulmaktadır. Bu zehaplar yanlıştır. Yeni Yazı namı, başkaları tarafından alınarak diğer bir yazıya verilmiştir.

Hamdüllillah huruf-ı munfasılanın kabul ve istimali Harbiye Nezaret-i Celilesi'nce emredilerek keyfiyet-i resmiyete girmiş ve maksad-ı acizi evvel ve ahir arz ettiğim veçhle hurufumuzu munfasıl yazıp aralarına sait komak esasının kabulünü teklif ve ricadan ibaret bulunmuş ve Harbiye Nezaret-i Celilesi'nin bu büyük inayetiyle maksadım hasıl olmuş idüğünden bu mesele ile hükûmet meşgul oldukça ayrıca çalışmaya hacet olmayıp bu bapta beyan edilecek fikir ve mütalaam varsa yine hükûmete arz etmek lazım geleceği itikadıyla şimdiki hâlde Yeni Yazı ile yeniden neşriyata devam etmeyeceğim ilanımı rica ederim efendim.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

---

16. Yeni Yazı Hakkında Varid Olmuştur, Yeni Yazı, [t.y.], [y.y.], ss. 1.

*Islah-ı Huruf Meselesi*¹⁷

Hamden sümme hamden ıslah-ı huruf meselesinin ehemmiyeti anlaşılmaya başladı. Bugün alem-i İslam'ın her yerinde ıslah-ı huruf taraftarları, cemiyetleri gittikçe çoğalmakta, ehemmiyet kesb eylemektedir. Bu cemiyetlerin ilki olup yeni yazıyı kabul eden Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf Cemiyeti az vakitte bir hayli aza ve pek çok taraftarlara malik olmuştur. Ve azası miyanında Türk ve Arap'tan ve gayrısından pek büyük alimler, müftüler, hakimler vardır. Hele ulema-i Arap'ın göstermiş ve göstermekte olduğu rağbet ve sahabet pek âlîdir. Şam müfti-i fazılı meşhur İbnî Abidinze Ebülhayr Efendi hazretleriyle alay müftüsü ilim ve takva ile maruf Yahya Kalî Efendi hazretleri ve daha birçok fuzala ve üdeba cemiyetimiz azasındandırlar.

Müşarünileyh Yahya Kalî Efendi daha bundan üç sene mukaddem yeni yazıdan aylarla numuneler göstererek mütefekkirin-i Arap'ın reylerini talep etmiş olan el-Hadara Ceridesi'nin 1328 senesi Ramazan-ı şerifinin dördüne müsadif yirmi iki adetli nüshasında yeni yazıyı pek ziyade sena etmiş ve Maarif Nezareti'nin acilen kabul ve bütün alem-i İslam'a neşr ve tamim eylesini talep eylemişti. O zamanlar Maarif Nezareti zannederim ki ne o mektubu okumuş ne de yeni yazının bütün alem-i İslam için büyük bir hizmet olacağını derk edebilmişti. Fakat evlad-ı Arap bu kadarla kalmayıp cemiyetimize nakden ve ilmen muavenet ederek el-Hattu'l-Cedid namıyla Arapça mükemmel bir yeni yazı, elifba ve kıraat kitabı ve el-Hattu'l-Cedid ve Menafihu isminde yeni yazının alem-i İslam'a edeceği hizmetleri gösterir ve her türlü sual ve itirazlara cevap verir bir risale neşrine himmet eylemişlerdir ki bunda bizim geri kalmamızın en hakiki sebebi yazımızın eksikliği olup yazımız fen dairesinde ıslah edilmedikçe bu asra göre terakkimizin mümkün olmayacağı ve eski Müslümanlar nasıl ve ne derece muvaffak olmuşlar ve ne için geri kalmışlar ve bu yeni yazıda el yazısının bitişmesi, bitişmemesi, sürat, suhulet ve ihtisar meseleleri, eski tarzı bozmaksızın bazı şeyler ilavesiyle matlubun hasıl olup olmayacağı, eski yazının fennen kusurları, yeni yazının Latin harflerine de müreccah olduğu ve bu yazının tatbik ve tamimi yolları, yeni yazı eski kitaplar için muzır olmayıp bilakis eski kitapların ihyasının ancak yeni yazının kabulüyle olabileceği, İngilizcede Japoncada ve sair lisanlarda mevcut müşkilatın tamamen başka olup tahsil-i iptidainin tamimine ve usul-i terbiye ve tedrislerin tamami-i tatbikine bizim yazıdaki neviden bir mani-i kati teşkil etmediği fennî deliller ile mukni surette izah ve ispat edilmiştir ve her hâlde bu risaleyi dikkatle okumak huruf-ı Arabiyenin teklif ettiğimiz suretle ıslahı lüzumuna kani olmak için kâfidir. Ve Yahya Kalî Efendi'nin ve şair-i şehir-i maruf Risafî Efendi'nin takriz ve tavsif-i alimaneleri mezkûr risalelerde Arabiyü'l-ibare olarak münderiçtir.

Bundan başka, el-Hilalü'l-Osmanî Ceridesi de yazımızın numunesini defeat ile göstermiş ve menafi-i azimesini beyan ve tadat eylemiştir. Cemiyet'in neşriyatı yalnız Arapça olmayıp mükemmel Türkçe yeni yazı elifbamız ve daha diğer resail ve evrakımız da vardır. Yeni yazı bilcümle akvam-ı İslamiye lisanlarını Latin harflerinden daha fennî surette yazabildiğinden akvam-ı İslamiyeyi huruf-ı Arabî'den başka harflere muhtaç olmaktan vareste kılacağı bu yazı ile yazılmış misaller ile ispat edilmiştir.

Hakikat hurufumuzun ıslahı elzemdir. Esasen huruf elfaz ve meharici göstermek yani okutmak için bir alettir. Nitekim kılıç, kalkan mızrak top ilh. şeyler muharebe alati olduğu gibi zaman tebeddül ettikçe her şeyin alati mukteza-i hâle göre nasıl tebeddül eder ise yazılar da o veçh ile tebeddülata duçar olmuş ve olacaktır. Mesela zaman-ı cahiliyette ve iptida-i İslam'da Arap harflerinde noktalar, harekeler ve şimdiki muhtelif tarzlarda yazılan şekil ve suretler ve ilaveler mevcut değilken nur-ı İslam her tarafa eşia-paş-ı hidayet olup طلب العلم فريضة على كل مسلم ferman-ı Nebvî'si mucebince daire-i marifet tevessü eylemekle yazının az çok ikmal-i nevakisına başlanmış ve nihayet noktalar, harekeler, secavendler vesair işaretler konarak temin-i maksada çalışılmıştır. Ve hatta resm-i Osman'ın mahfuz kalmasında ısrar edenler bulunmasına rağmen bugün okuduğumuz kelam-ı kadimlerin pek çok yerleri resm-i Osman'a muhaliftir. Mesela resm-i Osman ile طره، اس، صدقن، المحسن، حراء الالباب، النك، الى الالباب، حراء الملك، حارث، اولئك، اولى الالباب، جزاوا المحسنين، صادقين، انسان طائره suretinde yazılan kelimeler bugün انسان طائره suretinde yazılmaktadırlar ve resm-i Osman ile eskiden yazılmış bir kelam-ı kadim sahfesiyle şimdi mütedavil mushafların aynı sahifesi yan yana getirilse resm-i hat ve imlanın ne derece değiştiği ve tamamen bizim teklifimizin aynı ıslahatın birçok yerlerde yapılmış olduğu görülür. Ve eslaf-ı kiramdan birçok muhakkıkın hatta fehmi ve ilca-i zamana göre ıslahat yapılması

17. Islah-ı Huruf Meselesi, Sebilürreşat, 26.06.1913, c. 10, s. 250, ss. 262-263.

vaciptir diye fetvalar vermişler ve yapmışlardır ve böyle olması da zarurîdir. Çünkü din-i İslam eşkal ve suvere perestiş ve merbutiyeti putperestlik addeder ve akaid-i İslamiye uleması buralarını pek âlâ bilirler.

(انه متكلم بذاته لا بصوت ولا لفظ ولا لفظ ولا حرف) “Bî-huruf u lafz u savt ol Padişah Mustafa’ya söyledi bî-iştibah.” Şu kadar var ki bizce aranacak cihet lafız ve mana ve meharicin ve esasat-ı lisanîyenin tağyir ve tebdil edilmemesidir. Ve ıslah-ı hurufun dinen en mühim mesele olduğunda şüphe yoktur. Zira din-i İslam, kıraat ve kitabet yani ilim ve marifet üzerine kurulmuştur. Ve ilk nazil olan ayetin İkra ayet-i celilesi olmasında ilmin her şeyden ehem ve akdem bulunduğuna işaret-i ilahiye vardır. Ve Avrupa müdekkıklarının medeniyet ve muvaffakiyetlerin esasını ihtiyacata kâfi ve her türlü şerait-i lazıme haiz mükemmel elifbada bulmaları din-i mübin-i Ahmedîde daha evvelden mevcut bir hakikattir. Tabii ilme bu derece ehemmiyet veren bir din, alet-i kıraat ve kitabet ve miftah-ı ilm ü marifet olan alfabe ve hurufun tamamı ve kemaline her şeyden ziyade ihtimam eder.

Fakir, alem-i İslam’ın muhtaç olduğu surette bir ıslah-ı haruf yapılmasını takriben rub asırdan beri düşünmekte olduğundan Meşrutiyet’i müteakip fikir ve tarz-ı ıslahımı hemen gösterdim ve bir aralık Teceddüt namıyla ve bu yazı ile bir de Ceride neşrettim. O vakitten beri eski, yeni pek çok ıslah veya tebdil-i haruf fikir ve numuneleri görülmüş ve gösterilmiş olup bunlar hülâsa edilirse üç nevi oldukları anlaşılır. Bunlardan birincisi bizim tekliftir ki haruf-ı Arabîyeyi muhafaza eylemek şartıyla her nevi şerait-i fennîyeyi haiz ve diğer milletlerin harflerinden daha mükemmel harufa malik olmaktır.

İkincisi yalnız Türkçeye uyar ve Arabî ve Farisiye uymaz gayr-ı fennî fakat şimdi Türkçe okuyup yazma bilenlerin ülfetini okşar birtakım tadilatı ki hakikatte Türk ve Türklük için bu kadar mucib-i nefret ve mazarrat bir tekliftir. Çünkü esasat-ı lisanîyeyi tahrip ve efkâr-ı muvahhidini teştit eder. Ve bu suret-i ıslahı ihtiyar etmek yalnız etrafımızdaki ekalliyeti görüp ekseriyet-i azime ve dehayık-ı lazıme görmemek, anlamamak demektir.

Üçüncüsü ve en sivri akıllıların fakat ruh-ı milletle alakaları olmayanların iltizam eylediği Latin harflerini kabul teklifidir. Bizim nokta-i nazarımıza göre Müslümanlık ve Türklük için bu kadar mucib-i nefret ve mazarrat bir şey olamaz ve bahusus buna hiç lüzum yoktur. Atideki numunelerimizin tedkikinden müsteban buyurulacağı veçh ile haruf-ı Arabîye asla değiştirilmeksizin yine kendi harflerimizden Arapça için dört, Türkçe için sekiz hareke ile matlup hasıl oluyor. Ve bunun eski tarz harekeleden farkı haruf-ı munfasıl yazıp hareketleri harflerin üstüne altına koyacak yerde aralarına komaktan ibarettir ki balada beyan edildiği veçh ile eslafta dahi emsali çoktur ve bu basit ıslah ile yazımız bütün milletlerin yazılarından daha mükemmel ve daha fennî olarak alem-i İslam’ın terakkisine mani olan ve din-i İslam hakkında bunca su-i zanlara sebebiyet veren hail-i azim pek kolay kalıyor. Ve her türlü terakki ve tefeyüzler için en seri şimendiferler, tayyareler süratiyle gidebilmek yolları açılıyor.

Bu yeni yazının Latin harflerinden ve diğer milletlerin harufundan her suretle mükemmel ve seri ve kolay ve her cihetle onlara faik olduğunu bilfiil anlamak isteyenler buyursunlar hem amelî ve hem nazari olarak kendilerine ispat edelim. Herhâlde emsalleri gibi kani olarak avdet ederler.

Şurasını da ilave edelim ki bu yazı badema okuyup yazmak öğrenecekler için olduğundan yeniden acemî olacağız gibi bazılarının sırf nefislerini düşünmelerinden mütevellit evhamlara mahal yoktur ve zaten bu yazının öğrenilmesi eski yazıyı bilenler için birkaç dakikalık bir iş olduğundan esasen korkulacak bir şey değildir. Ve ümit ederim ki en küçük rahatlarımızı bile feda etmemek için bütün alem-i İslam’ın saadet ve selametini mucip ve bi’netice cümlemizin halasımızı müstelzim teşebbüslere mâni olmak ve lakayd kalmak zamanında bulunmadığımız artık anlaşılmıştır. Ve nitekim akvam-ı ecnebiyenin dahi lisanlarına vakıf bir müftî-i fazıl “Bu yeni yazının lehinde bulunanlar cenab-ı Peygamber’i memnun ve aleyhinde bulunanlar mahzun eder.” buyurmuşlardır ki ne derece doğru olduğu meseleyi bi-hakkın tedkik edenler için aşikârdır. Hemen Cenabıhak, din-i İslam’ın itila ve Müsliminin saadet ve terakkisine matuf olan her teşebbüse muvaffakiyet ihsan ve aksine çalışanları duçar-ı hüsrân eylesin. Âmin. بحرمة سيد المرسلين (Numuneler de arz olunacaktır.)

Milaslî İsmail Hakkı

İslah-ı Huruf Her Şeyden Mühim ve Akdem ^[18]

Müslümanlar! Ey kıymetli din kardeşlerimiz! Rica ederiz biraz hâlimizi düşünelim. İçinde bulunduğumuz tehlikeyi ve hele önümüzdeki cehennemi, uçurumları görelim; anlayalım da çaresine bakalım.

Umumen biliyoruz ki biz Müslümanlar her yerde diğer milletlere bakarak pek geriyiz ve bunun yegâne sebebi maarifsizliğimizden, alet-i maarif olan elifbamızı tebeddül-i ezman ile tekamül ve tekemmül ettirmediğimizdendir. İşte bu sebebe mebnidir ki bugün en evvel yapacağımız şey her şeyden ehem ve akdem olan alet-i kıraat ve kitabımızı yani elifbamızı diğer milletlerin alet-i kıraat ve kitaplarında mevcut olan mezayaya maaziyadetin malik bir hâle getirmektir. Ve bu olmaz bir şey değildir. Nitekim olmuştur. Bazılarının zan ve teklif ve hatta koca bir ülkemizin ziyasını ve mevcudiyetimizin zaafını mucip olan Arnavutların kabul ettiği gibi Latin harfuna ihtiyacımız yoktur. Mücerret huruf-ı Arabiyemizi munfasıl yazıp aralarına birkaç savait komakla Latin harflerine her veçh ile faik bir yazıya malik oluyoruz. Birkaç kereler yazdığımız veçh ile alem-i İslam için acel ve elzem olan bu yazı meselesini bir an evvel neticelendirmek derece-i vücuptadır.

İşte buna binaen Tamim-i Maarif ve İslah-ı Huruf Cemiyeti ile Yeni Yazı Öğretme Derneği taraflarından tedkikat-ı amika neticesinde kabul ve birçok ulema ve üdeba-i Arap taraflarından takdir edilen ve selef-i salihince yapılmış ıslahata mutabık ve bilcümle akvam-ı İslamiye lisanlarına muvafık olan yeni yazının numunesini yine neşrediyoruz. Ümit ederiz ki din ve devlet ve millet için en hakiki bir çare ve esas-ı saadet olan bu hususun bir an evvel hüsn-i kabul ve tamimi müyesser olur da bi-avnihi teala *أحذكم إذا غضبوا ولا تتفروا وإذا غضبوا وإذا غضبوا وإذا غضبوا* *علموا وسهلوا، يسروا وبشروا ولا تتفروا وإذا غضبوا* *فليسكت* hadis-i şerifinin meal-i alisine muvafık hareket ederek *فليسكت* ferman-ı celili ile amil olmağımıza mani kalmaz. *ومن الله التوفيق*

Milaslı İsmail Hakkı

18. İslah-ı Huruf Her Şeyden Mühim ve Akdem, Sebilürreşat, 11.12.1913, c. 11, 274, ss. 275.

İslah-ı Huruf Cemiyeti Kürsü Konuşması¹⁹

İsmail Hakkı Bey ber-vech-i ati beyanatta bulunmuştur:

Huzzar-ı kiram!

Evvela ıslah-ı huruf teşebbüsümün saikini arz edeyim. Umumen malumdur ki bir hayli asırlardan beri milletimiz sair milletlere nazaran geri kalmaktadır. Esasen her ne hususta olursa olsun geri kalmak insan için ağır bir şeydir. Bahusus bu gerilik vatan-ı azizde ve millette olursa tesiri daha azim olur. Çünkü vatan ve millet her şeyden hatta hayattan daha mukaddestir ve vatan yolunda milyonlarla insanların ölmeleri, şehit olmaları buna delildir. İşte böyle geri kalarak tehlikelere maruz kalışımız ta sabavetimden beri herkes gibi âcizlerini de mükedder eder ve çareler taharrisi için düşündürdü. İllet-i tehirin cehilden ibaret olduğu gibi en kati çarenin de cehlin izalesi esbabının istihsalı olduğu da müttefekun aleyhtir. Ve âlem-i İslam cehlin izalesi esbabına ta iptidasından teşebbüs etmiş ve devlet-i Osmaniyeye evvelce sebk eden inayet-i azimededen başkaca olarak bir müddetten beri maarifin terakkisi için hayli ikdamat-ı mühimmede bulunulmuştur. Bununla beraber yine husul-ı maksada bir türlü muvaffak olunamamıştır.

Acaba buna sebep nedir. Şimdi yirmi seneden ziyade oluyor. Bu tesirat altında düşünmekte olduğum bir zamanda Muğla belediye tabibi olduğum esnada ehibbamdan Fransız Doktor Richard Carlo ismindeki bir dostum Soirées de Constantinople namında bir eser vererek okumaklığımı tavsiye etti. Okudum. Charles Mismar namında bir fazıl-ı müsteşrik tarafından yazılmış olan bu kitapta pek çok hakayık mevcut olduğu gibi âlem-i İslam'ın mukaddema zamanına göre hayli terakki etmişken sonradan geri kalmasının esbabı gösteriliyordu. Bu hususta kendisinin bulduğu sebep hakiki harflerimizin noksanından ibaretti. Bu fikrin isabeti bendenizce de tahakkuk ettiğinden ta o vakitten bazı eşkâl-i tersimine başlamıştım. Devr-i sabık bu gibi teşebbüslerin meydana çıkmasına mâni bulunduğu cihetle yalnız ehibba arasında konuşabiliyorduk. Cenabıhakk'a binlerce şükürler olsun ki devr-i hürriyete nailiyetle bu fikri meydana koymaya ve böyle bir içtima yapmaya muvaffak olduk.

Hakikat! Diğer milletlere nispeten geri kaldığımızın maarifsizlikten neşet ettiğinde umum müttefiktir. Fakat bu hususta asıl anlaşılması lazım gelen cihetler gereği gibi anlaşılammış olduğundan çekilen emekler matlup olan neticeyi hasıl edememiştir. İlim ve maarifte netice en ziyade tahsil-i âlî hatıra gelmiş ve köylülere, kadınlara varıncaya kadar herkesin kendisine göre okuyup yazması lüzumu *طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة* hadis-i şerifine rağmen takdir edilememiş ve maarif-i iptidaiye hakkında sarf edilen himmetlerin, yapılan bunca mekâtib-i iptidaiyenin kâfi derece semere hasıl etmemesinin esbab ve ehemmiyeti anlaşılammıştır.

Hâlbuki milletlerin terakkî ve itilalalarına en ziyade hizmet eden tahsil-i iptidaiyenin tamimi olduğu bugün muhakkaktır. Zira evvela tahsil-i iptidai olmayınca tabiidir ki tahsil-i âliye varılamaz. Saniyen tahsil-i âlî erbabının müktesebat-ı ilmiyesinden bihakkın müstefit olmaları için ahalinin kendilerine lazım olan bilgiyi iptidaî malumatı edinmiş olmaları lazımdır. Bu bapta misal istenirse kendilerimizi gösterebiliriz. Mesela bendeniz saye-i millette tahsil ederek doktor olmuşum. Hıfzıssıhha-i umumiye müfettiş bulunuyorum. Gerek kolera gerek sair hastalıklar için icap eden tedabir-i sihiyenin tamami-i tatbikine halkın cehli mâni olduğundan tahsilden tamamen istifade edilememektedir. Demek ki tasil-i âlî erbabından bihakkın istifade etmek, tahsil-i iptidaiyenin tamimi ile mümkün oluyor. Salisen bir milletin tahsil-i âlî ile iştigal edecekleri pek ekalliyeti teşkil eder. Her yerde tahsil-i iptidai ile iktifa edenler ekseriyet-i azimeyi teşkil ederler ve tahsil-i âliye muvaffak olmak için insanın uzun müddet mekteplere devamı iktiza edeceğinden böyle on beş yirmi sene tahsile devam için hâl u vakitleri müsait olanlar hangi lisanda olsa tahsil edebilirler. Tabiidir ki tahsil-i âlî için çalışılmasının demek istemiyoruz. Dediğimiz asıl mühim olan cihet, vakt u hâl ve muhiti uzun zamanlar tahsile müsait olmayan köylüleri, fukarayı az vakit zarfında kendilerine lazım olacak kadar okuryazar etmek ciheti olduğunu beyandır. Bu ise ancak kolaylıkla olabilir ve *عملو و سهلوا* ...ilh. hadis-i şerifi bu kolaylığı âmirdir. Mana-i şerifi "Talim ediniz, teshil ediniz. Tebşir ediniz, tasir etmeyiniz. Tebşir ediniz, tenfir etmeyiniz ve gazap edeniniz olursa sukut etmeyin." demektir. Hâlbuki bizler tebşir etmedikten başka tasir etmişiz ve etmekteyiz. Hele tenfir yazımımızın muktezasıdır. Ve bu hadis-i şerif terbiye-i etfal ilminin en mühim esaslarını muhtevi olduğu hâlde maatteessüf bizler tamamen muhalif hareket ediyoruz. Ecnebi ise hep bu hadis-i

19. İslah-ı Huruf Cemiyeti Kürsü Konuşması, Yeni Yazı, 27.03.1914, s. 2, ss. 4.

şerife tevfiik hareket ederler. Bazıları zorluk yalnız bizde yok İngilizcede, Japoncada dahi vardır derler. Vakıa bu sözleri asılsız değildir. Fakat onların zorlukları bizim zorluktan tamamen başka olduğundan nabemahaldir. Çünkü onlardaki güçlük sırf kuvve-i hafıza ile halledilir güçlük olduğu hâlde bizim güçlük hem kuvve-i hafızaya hem de en ziyade kuvve-i müfekkireye ihtiyaç gösterdiğinden bütün bütün başka bir musiptir ve tahsil-i iptida nokta-i nazarından bizim yazı, Çin yazılarından daha müşkülâtlıdır.

Yeni Yazının El Yazısında Da Bitişmemesi Büyük Meziyettir^[20]

Elmalılı Hasan Efendizade Arif imzasıyla muhterem Sebilürreşad'a yazılan makaleyi gördüm. Yeni yazının iyiliği ve lüzumu tasdik ediliyor. Yalnız el yazıları için majüskül ve Latin harflerinde olduğu gibi bitişirmek ihdası isteniyor. Majüskül yapmak kolaydır. Mesela harfleri büyücek yazmakla bile hasıl olur. Fakat bizim için şimdiki hâlde öyle şeyler ihdasına lüzum yoktur. Çünkü maksadımız köylülerimize varıncaya kadar umumu bir an evvel okutup yazdırmak olduğundan mümkün olduğu kadar tekellüften azade sade tarzlar takibi zaruretindeyiz. O cihetle bir hayli seneler bu gibi şeylerden sakınmalıyız.

Gelelim el yazısında bitişmek ihdası meselesine. Bu meseleye yanlış ehemmiyet atfedenler maatteessüf pek çok görülmektedir. Maksat Avrupalılarda ne varsa hepsini almak yapmak değil elzem ve efdal olanları almaktır. Hâlbuki Latin harflerinde mevcut olan vasl umumiyet itibarıyla esasen iyi bir şey değildir. Hele tekellüflü olmak itibarıyla bizim maksad-ı esasimize yani bugünkü muhtaç olduğumuz vuzuh ve suhulete bütün bütün münafidir. Ve bunda kelime bitinceye kadar elin kalkmaması sürat ve suhulet temin eder görünürse de iyi tetkik edilirse bilakis sürat ve suhulete mâni olduğu anlaşılır. Çünkü munfasıl yazıldığı vakit insan birkaç hareketle yazılacak ayrı harfleri yazmakla mükelleftir. Zihin şaşırtıcı bir hâl yoktur. Muhtelif harfleri birbirine vasl etmekte ise nispetle tekellüf vardır. Bunun nazarisini böyle olduğu gibi ameli olarak ispatı da kolaydır. Mesela Yusuf kelimesi yeni yazı ile pekâlâ muttasıl yazılabilir. “Ye, vav, sin, vav, fe (ی و س و ف)” harflerini hiç bozmaksızın birbirine rabt etmek kâfidir. İşte bu veya emsali bir kelimeyi önümüze bir saniyeli saat koyarak ve bu harfleri birbirine vasl ederek mesela iki dakika yazmakta devam edelim. Sonra kaç kelime yazdığımızı ve kaç kere şaşırdığımızı sayalım. Sonra da aynı kelimeyi hurufu ayrı ayrı olarak aynı müddet yazıp yine sayalım. Herhâlde munfasıl yazıldığı vakit vasl ile yazılandan daha çok yazıldığını ve daha az yanlış yapıldığını görürüz. Diğer milletlerin yazılarıyla mukayese ve tecrübe ettiğimizde dahi bizim yeni yazının munfasıl hâlinde onların muttasıl el yazılarından daha seri yazıldığı defaat ile bilfiil ispat edilmiştir. Hasılı munfasıl yazmakta mevzul yazmaktan daha ziyade sürat ve suhulet ve vuzuh ve tamamiyet vardır. İcabında ispat edeceğimiz veçh ile bu hâl Avrupalıların erbab-ı fen ve mütefekkirini ininde dahi müsellemdir. Bahusus yazıdan maksud-ı asli olan vuzuhun muhafazası her şeyden akdemdir.

Bizim yazı ise vasıldan ziyade fasla müsaittir. Nitekim her vakit dediğimiz gibi bizler munfasıl yazmaya zaten alışkınız. Mesela “Dün Düzdere'den üç adam on dört ördek vurdu (دون دوز دره دن اوچ ادم اون درت اوردك) (اوردی). Uzunova'da av vardır (اوزون اوه ده او واردی). Ordu'dan varid evrak idarededir (اوردون وارد اوراق اداره ده) (در). Oradan al (اورادن آل).” ibaresi hep munfasıl harflerden mürekkeptir. Bundan sonra hep böyle yazarız olur gider. Kelime aralarını tefrik için biraz aralık bırakmak kâfidir.

Mamafih belki ileride Avrupa yazılarında olduğu gibi vasl istenir diye biz intihap ettiğimiz saitleti hep vasla müsait olarak intihap ettik. Yani vaslın lehinde olmadığımızın bazılarının yanlış anladığı veçh ile şekillerimizin vasla müsait olmadığından zannedilmemesini ilaveye lüzum görürüz.

Hülasa yeni yazının bi-avnihî teala hiç eksigi yoktur. Her cihet düşünülmüş ve bununla bütün akvam-ı İslamiye lisanları yazıldığı gibi Arapça dahi lisan-ı Arabı halelden vikaye edecek surette yazılır. Ve bu husus pek büyük ulema ve üdeba-i Arap tarafından tasdik ve takdir edilmiştir.

Yeni yazı hakkında varid olan bilcümle sual ve itirazlara cevap verir bir risale mevcuttur ki Yeni Yazı Öğretme Derneği tarafından tertip edilmiştir. Orada bu sualin cevabı dahi vardır. Binaenaleyh bu yazı hakkında hatırlarına sual ve itiraz varid olan zevatın mezkûr risaleyi dikkatle okumalarını rica ederiz. Bu risaleden miktar-ı kâfi kütüphane-i umumiye ve Sebilürreşad idarehanesine bırakılmıştır. Meccanen verilir.

Milashî İsmail Hakkı

20. Yeni Yazının El Yazısında Da Bitişmemesi Büyük Meziyettir, Sebilürreşad, 02.04.1914, c. 12, s. 290, ss. 70-71.

Geçen Nüshadan Doktor Milaşlı Hakkı Bey'in Beyanatından Mabad -İslah-ı Huruf Cemiyeti Nedir Ne Yapıyor İlk İçtima-i Umumi-¹

Yazılar; hiyeroglif, hecaî, elifbaî olmak üzere üç nev olup hiyeroglifin bir nevi elan Çin'de müstameldir. Ve Latin harfleri elifbaî olup bizimki ise hecaîdir ve yazımızın eksikliği başka, her sedayı ifa edecek harfleri olup da yazıldığı gibi okunmak meselesi başkadır. Ve mesela İngilizcede yazıldığı gibi okunmayan pek çok kelimeler bulunması bizimki nevinden bir subet teşkil edemez. Ondaki subet kuvve-i hafıza ile halledilecek bir subettir. Şakispear (شاكسپه آر) yazılıp da Şekspir (شه كسپير) okunduğunu insan bir kere işitti mi öğrenir. Unutamaz. Zaten çocuklarda kuvve-i hafıza faal ve kavi olduğundan bu gibi kelimeler ne kadar çok olsa ezberleyebilirler. Bahusus tahsil-i iptidai ile iktifa edecek ekseriyetin öğrenmek mecburiyetinde bulunduğu kelimeler mahdut olduğundan güçlük derecesi de mahduttur. Ve bu kuvve-i hafıza ile halledilecek müşkülâtın bizde envayı mevcuttur. Mesela havace (خواجه) yazılıp haca (حاجه) veya hoca (خوجه) ve havanende (خواننده) yazılıp hanende (خانه نده) okunması sırf hafızaya taalluk eden ve İngilizcedeki nevinden bir güçlüktür. Bizler bunları bir kere öğrendikten sonra artık unutmuyoruz ve biz de bu semaî müşkülâtın daha başkaları da vardır. Fakat asıl müşkül olan cihet aynı suretle yazılan bir kelimenin manasına göre türlü türlü okunmasıdır. Bunu halledebilmek ilim tahsiline, manaya aşına olup siyak ve sibaktan idrak-ı maksada muktedir olmaya mütevakıftır. Bu ise ancak on beş yaşlarına doğru neşv ü nema olan kuvve-i müfekkirenin, muhakemenin faaliyetiyle mümkün olur. Şu hâlde bizim hâlâ kullanılmakta olan yazımız ile herkese elzem olan derecede okuyazar olabilmek için bir kere sinin on beşe gelmesi, saniyen siyak ve sibaktan mana istihracına muktedir olacak derecede sarf ve nahiv vesaire tahsil edilmesi daha doğrusu âlim olmak lazım. Şimdi ittisaf edelim. Evladını on beş yaşlarına kadar mektepte devam ettirip ilim tahsili ile meşgul edebilecek yüzde kaç köylü bulunur. Tabii pek az bulunur. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki Çinliler de dâhil olduğu hâlde bütün âlemin yazılılarıyla tahsil-i iptidaiyenin tamamı mümkün olduğu hâlde bizimki ile değildir. Ve tabir-i ahirle bütün milletlerin kendilerini kurtarmaları imkânı olduğu hâlde eğer yazımızı ıslah etmeyecek olursak bizim hâlimiz tehlikelidir. Çünkü bu asır, eski asırlar gibi değildir. Herkese hâline göre kolayca okuyup yazmak öğretemeyen milletlerin muhafaza-i mevcudiyet eylemesi mümkün değildir. Bizler, çocuktan kendisinde mevcut olmayan bir meleke-i akliye ile husul bulacak iş istediğimizden dolayı senelerle boşuna uğraşırız ve uğraştırırız. Çocuğun beş on sene mektebe devamı imkânı yoksa hemen bütün köylülerimizde fukara evladında olduğu gibi mektebi terke mecburiyet hasıl olur. Şayet şehirli ve vakt u hâli müsaitse envayı tenfirat ve müşkülât karşısında şayan-ı merhamet yorgunluklar, durgunluklar içinde manaya aşına oluncaya kadar eziliyor, en ziyade nazik bir zamanda bu suretle ezilmiş olduğundan dolayı ekseriya yorgun ve uzun müddet mütalaa ve saya devam edemez bir hâlde yetişiyor. İşte Peygamber Efendi'miz hazretlerinin balada mezkûr hadis-i şerifte tenfir etmeyiniz buyurmalarına *وكلّموا الناس على قدر عقولهم* hikmet-i âlisine pek münafi olan bu hâller, yazımızın eksikliği hasebiyle zarurî vaki oluyor ve bu suretle terbiye-i etfal ilminin en esaslı ciheti eksik kaldığından tahsilin tarz-ı fennide olması kabil olamıyor. Vakıya buna karşı lisanımızda müstamel Arabî ve Farisî kelimeleri kaldırsak mahzurlar kalmaz veya azalır diyenler vardır. Fakat din-i İslam ile müşerref olduğumuz cihetle Arapçaları terk etmek mümkün olamaz. Saniyen Arabî ve Farisî kelimeleri kaldırıncaya Osmanlı lisanı kalmaz. Eğer maksat fazla ve lüzumsuzların kaldırılması buna muvaffakiyet de ancak az vakitte okuyazar olmanın çaresini bulmakla mümkün olur. Zira bizlerin fazla Arabî ve Farisî kullanmamız okuyazar oluncaya kadar la-ekal sekiz on sene mekteplere devam etmek mecburiyetinde bulunduğumuz cihetle bu zaman zarfında birçok Arabî ve Farisî kelimeler öğrenmekliğimizdendir. Eğer birkaç ay zarfında okuyazar olabilsek böyle fazla Arabî ve Farisî kelimeler öğrenmezden evvel sade lisan ile yazmaya başlarız ki bu veçhile lisanın sadeleşmesi kendi kendine ve gayet esaslı bir surette hasıl olur. Şimdi bir mesele daha kalıyor ki o da “Yazımızın şimdiki tarzını bozmaksızın nokta ve işaret nevinden bazı şeyler ilavesiyle bu eksikliklerin etmami husul-ı maksat için kâfi değil midir?” meselesidir. Biz hayır kâfi değildir, deriz. Çünkü bir yazının fennen matluba muvafık olması için birtakım şeraite tevafuku lazımdır. Onlar da atidekilerdir:

- 1) Her harfin yalnız bir şekli olup önde, ortada veya nihayette oluşuna göre değişmemeli.
- 2) Yüksekliği muayyen olan hududu geçmemeli.

21. Geçen Nüshadan Doktor Milaşlı Hakkı Bey'in Beyanatından Mabad - İslah-ı Huruf Cemiyeti Nedir Ne Yapıyor İlk İçtima-i Umumi-, Yeni Yazı, 03.04.1914, s.3, ss. 4.

- 3) Gözlerin ve dimağın fakat sıhhati nokta-i nazarından harfler arasındaki mesafe sabit olmalı (Bu cihet bütün okuyanlara hem mürettep ve matbaacılara şamildir.).
- 4) Muayyen mesafelerden siyak-ı vahit üzerinde okunaklılığı muhafaza etmeli.
- 5) Muayyen mahle yazılan harflerin adedi muayyen olmalı.
- 6) El yazılarında dahi vuzuh ile okunmaya mâni teşvişi mucip hâller en az olmalı.
- 7) En çok kullanılan harfler en az hareketle ve en ziyade kolaylıkla yapılanlar ve en az yer tutanlar olmalı.
- 8) Yazının ahenk-i umumisi birbirini tutmalı.
- 9) Matbaaca lazım gelen puntolara uymalı.
- 10) Velhasıl eşkâl ve tertib-i huruf fizyoloji ve hıfzıssıhhat ilimleri icabına muvafık olmalı.

İşte bunlar ve daha bunlara mümasil birçok şerait-i fenniye biz eski tarzımız tevafuk edemediği gibi yazı makinelerine gelmemek ve matbaa makinelerine uymamak gibi bir gün terakkیات-ı medeniyenin esasını teşkil eden suhulet ve fevaide münafi bulunması hasebiyle yazımızın mutlaka fennileştirilmesine lüzum vardır. Bu da ancak munfasıl yazıp aralarına lazım gelen asvatını vaz etmekle mümkün olur ve bu suretle yazımızın birçok cihetlerle sair milletlerin yazılarından daha ziyade şerait-i feniye haiz olabileceği şüphesizdir. Hasılı eski tarzımızdaki yazımız katiyen mâni-i terakki olduğundan ya Latin harflerini kabul etmeli yahut yazımızı Latin harflerinin meziyetlerine malik etmeliyiz. Bendeniz bu hususta muhafazakârım. Huruf-ı Arabiyenin ifasıyla ıslah taraftarıyım. Eşkâl bahsine gelince bendeniz huruf-ı Arabiyemizi aynen muhafaza ettiğim için yalnız sekiz sait intihap ettim. Onlar da şunlardır (dedi şekilleri tahtaya yazarak gösterdi). Bu bapta Arabî ve Farisî mukteziyatı da düşünölmüştür ve bizim tarzımızdan ziyade ulema-i Arap memnundurlar. Arapça gazetelerde birçok numuneler derç ettik. Pek ziyade tahsin edildi ve Maarif Nezareti'nce bir an evvel tatbiki için emir verilmesi talebini muhtevi mektuplar geldi. Mamafih maksadımız milletimiz için bir kolaylık istihsaline gayret bulunduğu cihetle daha iyisini bulan olursa herkesten evvel bendeniz teşekkür ederim. Mesele falan veya filan kimsenin bulduğu şekilde değildir. Milletın saadetini temin edecek bir yazıya malik olmaktır. Artık daha ziyade tafsilden ihtiraz ile bugünlere muvaffak buyuran Cenabıhakk'a şükürler. Ve bu içtimaimizi teşrif eden zevata teşekkürler ederek hatm-i maruzat eylerim, dedi. Kürsüden indi.

Başka Milletler Ne İçin Terakki Ediyorlar, Biz Ne İçin Edemiyoruz?^[22]

Geçen günkü makalemizde bütün millet-i müterakkiyenin evvelce ilerlemiş olan Müslümanların tuttukları yolları tutmaları sayesinde terakki etmiş ve bugünkü medeniyetin bütün dünyaya yayılmış olan nûr-ı İslam'ın netice-i celilesi olduğunu ispat etmiş idik. Fakat bunun üzerine gayet tabii ve zaruri bir sual terettüp ediyor ki o da: Mademki bütün başka milletler Müslümanların tuttuğu, gösterdiği yollara gitmek sayesinde terakki etmişler, o hâlde Müslümanların bugün daha müterakki olmaları lazım gelirdi; çünkü o yola daha evvel salık olmuşlardır. Hâlbuki Müslümanlar dünyanın her yerinde her milletten geri kalmış bulunuyorlar. Acaba bunun sebebi nedir?

Geçen makalemizde ilerlemek, gerilemek meselesinin aklen salah bedenen salah ve ahlaken salah olmak üzere üç esasa raci olduğunu söylemiş idik. Acaba bu üç cihetçe bizim başka milletlerden geri kalmamızı mucip nelerimiz var anlayabilirsek terakki edemediğimizin sebebini veya sebeplerini bulmuş oluruz.

Teşhis-i maraz edebilmek için ilm-i tipta muhtelif usuller vardır. Bunların en makbüllerinden biri de teşhis bi't-tarh usulüdür.

Teşhis bi't-tarh görülen araz-ı maraziyeyi hasıl edebilecek bütün hastalıkları birer birer nazar-ı teemmülden geçirip hastanın irae ettiği araz ile tamamen tevafuk edip etmediğini tetkikten sonra kâfi derece evsaf-ı lazimesi görülmeyenleri atmak, en ziyade aranan evsafi irae edende karargir olmak usulüdür.

Biz de alem-i İslam'ın geri kalması hastalığının sebebini o kaide-i fenniye tebaan arayacağız.

Bu bapta en ziyade şurası nazar-ı dikkati celp ediyor ki alem-i İslam'ın geriliği ve ilerleyememesi dünyanın her yerinde akvam-ı İslamiyeye amm ve şamildir. Binaenaleyh bulacağımız sebep veya sebepler de bütün alem-i İslam'a amm ve şamil olmalıdır.

Şimdi alem-i İslam'ın tehhürü esbabı hakkında söylenen sözleri zikredelim.

Son asırlarda başlıca İslam hükûmeti olarak bizden başka bir hükûmet olmadığından kabahati en ziyade bize yükletiyorlar.

Müslümanların geri kalmalarına sebep Türklük ve Türklerdir diyorlar. Hatta Balkan mağlubiyeti başladığı vakit kolera umuru için Şam'da bulunuyor idim. Umumiyetle evlad-ı Arap'tan mürekkep bir mecliste ber-mutad hâlimizden, idaresizliklerimizden şikâyet ediliyordu. İçlerinde benden başka Türk yok idi. Hep Arapça konuşuyorduk. Şikâyette fazla ileri gittiklerinden ben bu idaresizliğin, liyakatsizliklerin umumiyetle Müslümanlarda mevcut olduğunu ileri sürerek bir kere bunun sebebini anlamamız lazımdır, dedim. İçlerinden birisi derhal ve bila-tereddüt sebep Türklerdir, dedi. Ben hiç telaş etmeksizin:

“Evet, hatıra gelebilir fakat alem-i İslam yalnız Türklerden ibaret değildir. Ekseriyetini Türk olmayan milletler teşkil etmektedirler.

“Evvelden beri müstakil olan İran, Afgan ve bahusus tamamen Arap kavminden mürekkep bulunan Tunus hükûmetleri de terakki edememiş. Sonra Hindistan'da yetmiş milyon Müslüman var ki katiyen Türk değildir. Mısır, Sudan, Cava hep Türk olmayan ve üzerlerinde Türk hakimliği kalmamış veya hiç olmamış gayr-ı Türk milletlerdir. Onlar da terakki etmemiş ve hatta Türk'e nispetle geri kalmışlardır. Binaenaleyh Müslümanların geri kalmasını Türklükten gayrı sebeplere atfetmek lazım gelir.” demiş idim. Ve tabii bu sözlerimi cerh edecek bir cevap bulamamış idiler.

Diğer taraftan Türklerden de terakki edememelerini gayrılara atfedenler de vardır. Fakat bu da doğru değildir. Demek istiyorum ki bütün alem-i İslam'a şamil bir ırk veya kavmiyet olmadığından terakki edemediğimizin sebebi bir ırk veya bir kavim değildir.

22. Başka Milletler Niçin Terakki Ediyorlar, Biz Niçin Edemiyoruz?, Sebilürreşat, 10.07.1919, c. 17, s. 427-428, ss. 86-88.

Terakkiyatımıza mâni olan hakiki sebebin hükümet veya şekli olmadığı anlaşıldıktan sonra herkesin atfetmekte olduğuna muttali olduğumuz başka sebeplere geçelim.

Bazıları terakki edemediğimizin sebebi çalışmamamız, tembelliğimizdir derler. Onlara karşı deriz ki: “Çalışmamak, tembellik olsa olsa bir veya birkaç şahsın yahut bir kavmin hâli, sıfatı olabilir. Fakat Müslümanlar yalnız bir millettten, bir kavimden ibaret bulunmadıkları cihetle tembellik, çalışmamazlık hep Müslüman milletlere mi tesadüf etmiş? denirse ne diyelim?

Evet terakkisizlik akvam-ı adide-i İslamiyenin kaffesinde mevcut olduğundan umum akvam-ı İslamiyeyi tembellikle itham etmek mümkün olmadığı gibi nefsu'l-emirde de pek ziyade çalışkan akvamın mevcut olduğu görülen bir hakikattir.

Sonra Müslümanlar cüdaniyet veya nüzü diye tercüme edilen ataizm hâline uğramış diyen de var. Ataizm demek bir hayli batn-ı evvel geçmiş ecdadın hâllerinin gayr-ı mutad ve gayr-ı memul bir surette ahfada intikali demektir. Teehhürümüzü buna atfetmek de kabul edilemez bir şeydir. Çünkü yüzlerle seneler evvel geçmiş ecdadımızın fena hâlleri, muhtelif akvam-ı İslamiyede avdet etmiş de gayr-ı Müslim akvamda hep terakkiyi müstelzim ahval avdet ve intikal etmiş demek mümkün olur mu?

Bunlardan başka bizim geri kaldığımızın sebebi ahlakımızın bozulmasıdır, diyenler olduğu gibi mektep, hoca, usul-i tedris meseleleridir diyenler de vardır. Bu meseleler din ve terbiye-i etfal ilimlerine ait meselelerdir.” Bunları da gelecek makalede şerh ve izah edelim.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

*Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hissesi*²³

Başka milletlerin müthiş terakkilerine rağmen Müslümanların her yerde geri kalmalarının esbabı hakkında serd edilen mülahazaları bundan evvel yazdığımız üç makalede tetkik ve tahlil etmiştik. Atfedilen esbaptan dinden maadasının bütün alem-i İslam'a amm ve şamil olmadığı cihetle bütün alem-i İslam'a amm ve şamil olan geriliğin sebepleri olarak kabul edilemeyeceklerini, din-i mübininse her zaman ve mekânda ve her türlü terakkiyat-ı medeniyeyi temin için muktezi esasları kemaliyle muhtevi olup mukteza-i münifiyle amel olabilirsek maddî, manevî, dünyevî, uhrevî her nevi terakkiyat ve füyuzata, felah ve saadetslere nail olacağımızın şüphesiz ve bu hakikatin her akıl ve fikir sahibi nezdinde müsellemler bulunduğunu etrafiyle ispat etmiştik.

Bu makalemizde insanların ekseriyet-i azimesince ehemmiyet-i hakikiyesi kolayca takdir edilemeyip çocukluk zamanına ait, gayet küçük bir şey görülmesi hasebiyle pek büyük netayic ve avakıbın amili olabileceği lüzumu veçh ile teslim edilmeyen elifba meselesine geçiyoruz.

Elifbanın terakkiyat-ı medeniyedeki dahl ü tesirini hakkıyla takdir ve beyan ettikleri cihetle vefatlarından sonra lisan-ı tazim ve sitayişle yad olunan bir hayli meşahir vardır: Leibniz, Bismarck, Hugo bu zümredendirler ve en büyük feylesoflardan bir zatın "bana mükemmel bir elifba veriniz, size mükemmel bir medeniyet vereyim." dediği meşhurdur.

Hâlbuki Kur'an-ı Kerim bu hakikati onlardan pek çok evvel gayet kutsi bir surette bildirmiş, hem de dinin esası olarak bildirmiştir. Malum olduğu veçhile ilk nazil olan ayet-i celile "ikra"dır. Cenab-ı Peygamber Efendi'miz ümmî oldukları hâlde taraf-ı ilahiden ikra emriyle mazhar-ı teklif olmuşlardır. Bundan maksat her nevi terakkiyat-ı medeniyeye ve insaniyenin medar-ı celili olan din-i Muhammedî'nin okuyup yazmak üzerine müesses olduğunu bildirmekten başka ne olabilir?

İslam'ın ilk devirlerinde görülen fevkalade terakki ehl-i İslam'ın emr-i Kur'an'a tebaan ilim ve marifete lüzumu veçhile ehemmiyet vermiş olmalarından değil midir?

وهل ينفع القرآن الا بالعلم ferman-ı nebevisinin sıdk-ı mazmunu gerek iptida-i İslam'da ilme sarılmak sayesinde hasıl olan feyz u saadet ve gerek son zamanlarda ilimsiz kalmamız yüzünden duçar olduğumuz müthiş sefaletle pek aşikar surette meydana çıkmamış mıdır? İlimsiz kalmamız, dedik. Çünkü ta ilk makalemizde dediğimiz veçhile alem-i İslam hiçbir vakit ilme rağbetten geri kalmamış fakat ilimsiz kalması rakiplerinin daha kestirme yoldan gitmeleri sebebiyle kendisinin bi'z-zarure geri kalmış olmasındandır. Bu hususu tekrar izah edelim. İptida-i İslam'da bütün dünya nur-ı medeniyetten mahrum ve zulmet-i cehl içinde puyandı. Medeniyet-i İslamiye, aktar-ı cihanı fethetmeye başladı. Az vakit zarfında Afrika'ya, Avrupa'ya geçti. Avrupalılar gerek Endülüs'te ve gerek ehl-i Salib seferlerinde Müslümanlarla temaslarında sırr-ı muvaffakiyetin ehl-i İslam'ın ilme rağbetinde ve din-i İslam'ın emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkere verdiği ehemmiyette olduğunu keşfederek bir taraftan ilim tahsiline diğer taraftan hakaik-ı İslamiyeden başkaca istifadeye koyuldular. Elifbaları huruf-ı munfasıla üzerine olduğu cihetle ilim tahsili işinde Müslümanlara nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede kolaylığa malik olduklarından din-i İslam'ın tahsil-i ilme dair olan evamir-i celilesinin katiliğine binaen Müslümanların demir leblebi çiğneyerek dirsek çürüterek beyin patlatarak yirmi otuz sene ömür ifnasıyla yetiştirdiği umum millete nispetle; adetleri mahdut alimlere mukabil onlar zengin, fakir, şehirli, köylü, kadın, erkek herkesin hâline göre okuryazar olmasını temin ve millet içinde ibtidai, idadi, âlî tahsilleri erbabının azamî miktarda vücut bulmasını ve'l-hasil herkesin meftur bulunduğu istidadın inkişafıyla devam ve terakki-i millet için vücutları zarurî olan sunuf-ı muhtelif mensubunun kemiyet ve keyfiyetince matlup surette yetişmeleri muvaffakiyetini hasıl etmişlerdir.

Fakat bu muvaffakiyet birdenbire seri ol[ma]mış. Çünkü bir taraftan din-i Mesih'in din-i İslam kadar ilim tahsilini amir olmaması, diğer taraftan tıbaat icat edilmemiş olduğundan kitapların el yazısıyla yazılmak mecburiyeti tıbaatın icadından sonra kesb ettikleri sürati yani alem-i İslam'ı çabucak geçmek fırsatını verememiş, alem-i İslam birçok memleketlerde Garplılara mütefevvik kalmıştı. Fakat tıbaatın icadından sonra iş değişmiş, herkesin istediği

23. Milletlerin Terakkisinde Elifbanın Hissesi, Sebilürreşat, 24.07.1919, c. 17, s. 431-432, ss. 119-122.

kadar ucuz ve kolay okunur kitaplar tedarik edebilmesi imkânı hasıl olmuş idiğinden yazıları munfasıl ve saitli olan milletler şimendifer süratiyle terakkiye başlamışlardır. Alem-i İslam ise eski Arap atı süratiyle kaldığından bi't-tabî geri kalmış ve bi'z-zarure gerilemiştir.

Şimdi burada din-i İslam'ın muktezası olarak "terakkiyat-ı fikriye evvela Müslümanlarda başladığı ve Müslümanlar şubat-ı sınaîyenin kaffesinde istidatlarını gösterdikleri hâlde niçin tıbaatın icadına muvaffak olamamışlar?" suali varid-i hatîr oluyor ki pek mantıkî bir sualdir. Hem bu sualin cevabı ötekilerin bu kadar ileri gidip bizim geri kalmamızın sebebini de izah edecektir.

Evet, Müslümanlar her nev hiref ve sanayide büyük istidatlar göstermişler ve bugünkü Garp terakkiyatının pek mühim aksamı sanayi-i İslamiyeden müstefit olmuştur. Buna rağmen tıbaatın icadını düşünememiş olmaları gariptir. Fakat ağıleb-i ihtimale göre Müslümanlardan tıbaati düşünenler olmuştur. Lakin yazımızın muttasıl yazılması sebebiyle tıbaati tatbik edebilmek için binden ziyade kalıp yapılması iktiza ettiği gibi bir de hareke ihtiyacına binaen müşkülât kat kat fazla olduğundan böyle bir fikr-i icadın hatıra gelmesiyle vazgeçilmesi beraber olacağı aşıkardır. Hatta merhum İbrahim Müteferrika bizde tıbaati ilk tatbik himmet ettiği vakit bin beş yüz kadar kalıp yaptırmak mecburiyetinde kalmıştır ki keyfiyet, memleketimizin en eski hurufat dökmecisi ve tıbaat-ı Osmaniyeye ciddi hizmetleri mesbuk olan Haçik Kevorkyan Efendi'den öğrenilebilir. O vakitten beri mütemadiyen basitleştirilmesine çalışıldığı hâlde hâlâ beş yüze karib eşkal bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Bununla beraber harekeli yazı basmak yine kabil-i tatbik değil denecek derecede müşküldür.

Hâlbuki bu fikr-i icat munfasıl huruf kullanan milletlerden bir mütefekkirin aklına gelince otuz kırk kalıp yapmakla hasıl oluvereceği cihetle derhal cesaret-bahş olması tabiiydi. Nitekim öyle olmuş ve görüldüğü veç ile dünya o sayede şimdiki hâl-i müterakkiye gelmiştir.

İşte bütün Avrupa mütefekkir ve alimlerinin müttehiden itiraf ettikleri veç ile huruf-ı munfasıla sayesinde kolayca tıbaatın icat ve tatbikine muvaffakiyet hasıl olması Garp aleminin bugünkü mertebeye-i kusva-i terakkiye vüsullerini temin eden başlıca sebep olup bizim de yazılarımızın hâlâ devam etmekte olduğumuz gayr-ı fenni tarzda kalması her türlü geriliklere sebep olmuştur. Burada yine alem-i İslam'ın evvelce muvaffak olduğu terakkiyatın hatıra geleceğini düşündük. Evet, alem-i İslam terakki etmiş fakat yukarıda işaret ettiğimiz veç ile bin türlü zahmetlere katlanarak, yirmi otuz sene beyin patlatabilenlerden alimler, şairler yetişmiş. Lakin okuyup yazmanın her sınıf ahali miyanında kâfi derece intişarına muvaffak olamamış, bir taraftan Bağdat ve Kurtuba gibi merakiz-i medeniyede ulum ve maarif ve edebiyat ve sınaî mevki tutarken yarım saat haricinde bedavet ve gazveler hükmünü sürmekte devam etmiştir. Hâlbuki din-i İslam'ın muktezası *طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة* fehvasınca her ferдин hâline göre ilim sahibi yani "ikra" emriyle amel olmasıydı.

İşte bu; alem-i İslam'da olamamış, Avrupalılarda olmuş. Sırr-ı muvaffakiyetleri de buradadır. Zira milletleri kurtaracak olan içerilerindeki birkaç alim veya allameler değil; her ferдин haddince bir kıymet-i ilmiyesi olmasıdır. Şimdi buraları malum olduktan sonra bu muttasıl yazının bize mucip olduğu fenalıkların bir kısmını azıcık izah edelim.

Evvela çocukların geç ve güç okuyup yazmalarına sebep olmasını söyleyelim. Bunun iki sebebi vardır: Çokluk, yokluk.

Çokluk dediğimiz bir harfin muhtelif şekilleri olmasıdır. Mesela bizde bir harfin önde, ortada, sonda gelişine ve muhtelif harflerle suret-i ittisaline ve daha birtakım hâllerde oluşuna göre sekiz on şekil aldığı vardır ki bunların her biri çocuklar için gerek okumak ve gerek yazmak hususlarında ehemmiyetli müşkülattır. Ekserimiz küçüklükte çektiğimiz emeklerin farkında olmadığımızdan bu ehemmiyeti hakkıyla bilemeyiz, yazıları munfasıl olan milletlerde aynı neviden harflerin yalnız birer şeklini öğrenmekle iş biter. Hatta hıfzıssıhhat mekatip mütehasısları tabilerin, güzellik vermek için bile olsa harfler üzerinde en cüzi tadilat yapmalarını çocuklar için güçlük addederek men ediyorlar. Herhâlde bu eşkal-i tenevvüyü bizim çocukların başka milletlerin çocuklarından yalnız eşkal-i hurufu tanımak için la-ekal beş altı ay ve daha ziyade fazla vakit sarf etmelerini mucip olmaktadır. İhtimal ki bu kadar farkı çok görmeyenler olur. Fakat bu alem, alem-i musabakadır. Beş altı ay değil, beş altı günlük bir fark bile gitgide gayet büyük geriliği intaç eder. Diğer taraftan üç yüz elli milyon Müslüman'ın dünya devam ettikçe altı ay fazla vakit sarf etmesi az zayıf mıdır? Hâlbuki fark bundan ibaret olmayıp bir taraftan bu güçlük sebebiyle milletin kısm-ı azamı okuyup yazmaktan vazgeçerek mahrum olduğu gibi daha birçok mahzurlar da vardır.

Bir de yokluk demiştik. Yokluk kelimelerde saitlerin (harekelerin) olmaması demektir. Bunun mucip olduğu fenalık iki türdür. Birisi kuvve-i hafızaya ait müşkilattır ki mesela "hacim (حجم), harem (حرم), hüküm (حكم), hilim (حلم)" kelimeleri hep üç harften mürekkep olduğu hâlde her biri başka vezinde okunuyor. Bunları öğrenmek için birer birer işitip ezberlemek lazımdır. Bu nevi müşkilat o kadar muzır değildir. Belki de çocuğun kuvve-i hafızasını işlettiği cihetle bir taraftan faydalı bile olur. Nitekim bu güçlük bizdeki kadar çok kelimelerde olmamakla beraber İngilizcede de vardır. Çocuklarda kuvve-i hafıza çok faal olduğundan çocuk bundan yılmaz. Fakat ikinci nevi yokluk güçlüğü kuvve-i hakimeye ait güçlüktür ki bu ancak bizim Müslümanlara ait bir müşküldür. Mesela melek

(ملك) kelimesini gören çocuk fethateyn ile melek (ملك) okusa lamın kesriyle okunması lazım gelen melik olursa hoca o suretle tashih eder. O vakit çocuk kuvve-i hafızasına güvenerek “bir daha gördüğüm vakit lamın kesresiyle okurum.” diye meyus olmaz. Fakat aynı kelimeyi tekrar gördüğünde, lamın kesriyle okuduğu hâlde bu sefer hoca fethateynle yahut zamm-ı mim ile okunacağını ihtar ederse bu sefer nesine istinat etsin. Kuvve-i hafızasına istinadı fayda vermedi. Sinni on ikiyi geçmiş değilse kuvve-i hakimesi daha hâl-i mebadide olduğundan ve bahusus o kelimelerin doğru okunabilmesi manaya aşına olmaya, siyak ve sibaktan istihraça mütevakıf bulunduğundan çocuk hocasına karşı bi’z-zarur bir şey diyemeyerek “ha ha” der, dimağı da alt üst olur. İşte her gün böyle birkaç kelimeye rast gelse hafızasına itimadı zail olacağı gibi gayr-ı mevcut veya gayr-ı mütekamil kuvvaya ait müşkilat karşısında ne yapacağını şaşırılmış bir hâlde kalacağından eğer vakit ve zamanıyla mektepten kaçıp kurtulamazsa onun dimağı gayr-ı tabii harekât altında eziliyor, gayr-ı tabii bir surette teşekkül ediyor ve bunun neticesi olarak teşebbüs-i şahsi için en ziyade elzem olan itimad-ı nefis meziyetinden mahrum oluyor. Fakat mücadele-i hayat için mevcudiyet göstermek de lazım olduğundan münasebetli münasebetsiz uğraşıp duruyor ve bu sebeptendir ki fevkalade yaratılmış dimağ sahipleri istisna edilirse kuva-i dimağıyesi özürsüz ve tevazünlü bir surette yetişmiş insanlar pek güç bulunuyor. İşte bu kuvve-i hakimeye ait müşkilatından dolayıdır ki bizim muttasıl yazının tahsil-i iptidainin tamimi nokta-i nazarından mazarratı değil asıl İngilizler için hemen müşkil sayılmayacak kadar ehemmiyetsiz olan yazıldığı gibi okunmamak mahzurundan, Çincenin hieroglifinin mazarratından dahi pek ziyadedir. Çinlilerin geçen seneden beri yazılarını fennileştirmeye yani Japonların altmış sene kadar evvel yaptıklarını yapmaya başladıklarını son günlerde bazı gazeteler yazıyorlardı. Bu pek muhtemeldir. Tabiidir ki onlar da ileri gidemediklerinin sebebinin yazılarının fennî olmadığından ileri geldiğini artık anlamışlardır. Bahusus Japonlar gözlerinin önünde.

Bizim birçok kimselerimiz Japonların yazılarını fennileştirmek sayesinde terakki ettiklerini ve ıslah-ı harufu yapmadan evvel bir adım bile atamadıklarını bilmedikten başka hâlâ onların eski hieroglif ile kalmış olduğunu zannederek yazımızı fennileştirmedikten sonra ilerlememiz ihtimali yoktur denilince “Bizim yazı Japon yazısından da mı fenadır? Bakın onların yazıları terakkilerine mâni olmamış...” gibi sözlerde bulunurlar. Bazıları da “Japonlar Latin harufunu kabul ettiler de öyle ilerlediler, biz de Latin harufunu kabul edelim.” derler. Bunların ikisi de yanlıştır. Japonların terakkisinde menfaati olan bir Avrupa devletinin delaletiyle Japonlar altmış sene kadar evvel harflerini kendi meluf oldukları eski yazılarının şekillerini okşayan bir ıslah-ı haruf yani bizim kaç seneden beri kabul ettirmek istediğimiz işi yapmışlar hayret-efza terakkilerini o suretle temin etmişlerdir. Yeni yaptıkları yazının ismine Yeni yazı (Hiragana) demişler. Bütün tahsil-i iptidai bununla oluyor. Eski yazılarını Kanagana namıyla ipka etmişler. İsteyen onu da öğreniyor.

Latin harufu dedikleri de Japon milleti hem gayet muhafazakâr ve aynı zamanda hem bütün alemin terakkiyatına alakadar olduğundan kendi çocuklarını ruhuna muvafık fennî yazı ile yetiştirdikten sonra Avrupa ve Amerika ile her nevi münasebat-ı medeniyesini teshil için Latin harufunu da öğrettiğinden icabında onunla da yazı yazabiliyorlar. Nitekim bizim de tahsil görmüşlerimizin çoğu Latin harflerini tanırlar. Hele Musevilerin çoğu Fransızca bilirler ve Latin harufuyla yazı yazarlar. Fakat Latin harufu millî harfleri değildir. Millî harfleri, İbranî harfleridir.

Hülâsa Japonların terakkisi ancak yazılarını bugün bizim kabul ettirmek için uğraşmakta bulunduğumuz yeni yazı tarzında ıslahtan sonra mümkün olmuştur. Bunun hilafına olan itikatlar yanlıştır. Biz bunu her vakit ispata hazırız.

2) Yazıdan asıl maksut olan okuyup yazmak öğrenmek hususundaki arz ettiğimiz müşkülât ve mazarratlarından başka olarak sıhhi ve iktisadi birçok fenalıkları vardır ki Avrupa ve Amerika hıfzıssıhhat mekatip ulemasının kendi çocuklarının sıhhatlerinin muhafazası için aradıklarını hülâsatü’l-hülâsa olarak arz edelim.

Bir kere her harf mutlaka ayrı ayrı olmalı ve iki harf arasında, harfinin bacakları arasındaki mesafe nispetinde aralık bulundurmalıdır.

İkincisi harflerin yüksekliği 4 yahut 3,71 puntodan aşağı olmamalıdır. Bizim harflerde bunun hiçbir kaidesi yoktur. Mesela serenli kafın (n) yüksekliği sekiz on puntoyu bulduğu hâlde (س) yüksekliği bir puntoyu bulmaz.

Üçüncüsü bir santimetre uzunluğu yerde altı yaşındaki çocuklar için altı, on iki yaşındakiler için altı buçuk, on iki yaşından yukarılar için yedi harften ziyade ve bir santimetre murabbâna on beş harften ziyade isabet etmemelidir. Bu şartlarla dakikada 100, saatte 6000 satır mahzursuz surette okunabilir. Satırların tulu sekiz, dokuz santimetreden fazla olmamalıdır.

Dördüncüsü duvarlara asılan levhalarla haritalardaki bütün kelimeler dört metreden kolayca okunabilmeli ve kıraat esnasında nazar-ı tercihen harflerin üst nıflarına ve ilk kısımlarına isabet ettiğinden bir satırın alt nısfı örtülse de üst nısfı okutmaya kifayet etmelidir ve bunun içindir ki harflerin alamet-i farikaları üst kısımlarında olmalıdır.

Bizim muttasıl yazılarda olduğu gibi mesela “gidiyor musunuz” kelimesini okurken göz bir kere kafın serenine çıkıp müteakiben ta aşağıda ye'nin (ع) noktasına inmek, sonra yine çıkmak mahzuru olmayacak ki göz ve dimağ çabuk yorulmasın.

Hülasa bizim muttasıl yazı hem müşkülâtı sebebiyle ahalimizin çoğunun ve bahusus köylü, fakir ve kadınların okuyup yazmadan mahrum kalmasına, mekteplerin yapılmamasına, hatta yapılanların dahi yıkılmasına, köy hocalarının köylerde duramamasına, iyi hoca yetişmemesine sebep olduğu gibi vakt ü hâli zamanı müsait olup da tahsile devam etmişlerin, dimağlarının tevazünsüz neşv ü nemasıyla teşebbüs-i şahsi ve itimad-ı nefis hassasından mahrum olmalarına badî oluyor ve fennin aradığı şeraiti haiz olmadığından dolayı ariz ve amik ve uzunca bir zaman kıraat ve mütalaayı müstelzim ahvalde devamlı mütalaaya manidir. Yani bazıların “bizim yazının zahmeti öğreninceye kadar olup ondan sonrası iyidir.” demeleri doğru olmayıp mucip olduğu mahzur-ı ilmi ömrün nihayetine kadar ber-devamdır.

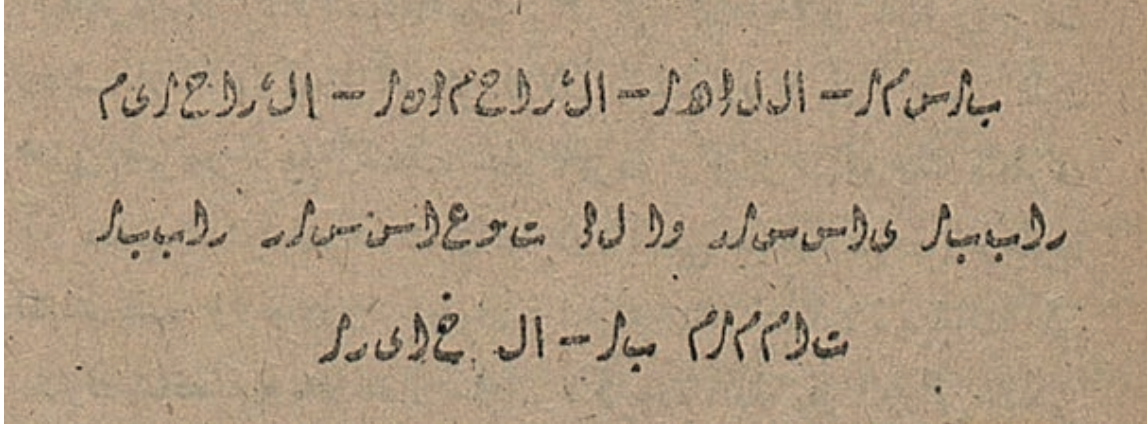
Sonra terakkiyat-ı medeniye için ehemmiyetleri derkar olan yazı makineleri, tıbaat makineleri ve hug telgraf makineleri istimal edilemiyor.

Ve'l-hasıl her türlü hüsrân ve izmihlallerimizin yahut tabir-i aharla maarifsizliğimizin en başlı sebebi yazımızın fenni olmamasıdır. Binaenaleyh en birinci işimiz fennî bir yazıya malik olmak için ne lazımsa yapmaktır. Bunun için iki yol var: Birisi bizim teklif ettiğimiz veçh ile harflerimizi ayrı ayrı yazıp aralarına ihtiyaca kâfi saitler ilave etmektir.

İkincisi de Latin harflerini kabul etmemektir. Biz Latin hurufunun ruh-ı millete tevafuk etmemesi ve yirmi iki harf daha ilave etmedikçe lisanımızı, edebiyatımızı, lisan-ı dinimizi yazamayacağı ve ilave edilse dahi yine lisanı çıkırından çıkaracağı cihetle Latin harflerin[in] tabii lehinde değiliz. Hem ne hacet, Latin harfleri bizim yeni yazıdan iyi değil ki. Bilakis, bizim kendi harflerimizi ayrı ayrı yazıp aralarına birkaç şekil ilave etmekle her veçh ile Latin harflerinden ve bütün daha dünyada ne kadar harfler varsa cümlesinden daha fennî, daha mükemmel, daha kullanışlı, daha muhassenatlı yazıya malik oluyoruz. Hâl böyle iken Latin hurufunu hatıra bile getirmenin manasını anlamayız.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

Huruf-ı Munfasıla Numunesi ve Menafî Hakkında Birkaç Söz^[24]

Bismillahirrahmanirrahim.

Rabbi yessir vela tuassir Rabbi

temmim bi'l-hayri.

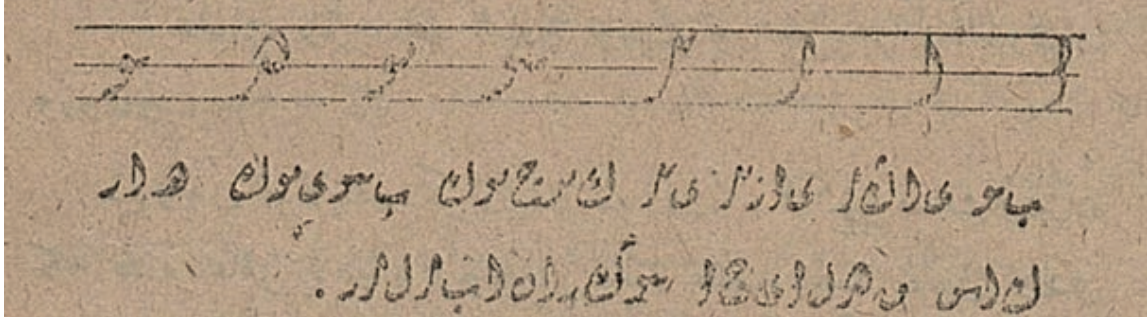
24. Huruf-ı Munfasıla Numunesi ve Menafî Hakkında Birkaç Söz, Sebilürreşat, 14.08.1919, c. 17, s. 435-436, ss. 154-155.

Medde اوستون Üstün	Medde اوستون Üstün	Medde اوستون Üstün	Medde اوستون Üstün	Medde اوستون Üstün	Medde اوستون Üstün
Esre	Esre	Esre	Esre	Esre	Esre
قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)	قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)	قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)	قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)	قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)	قالین ایره (ایلینده کی ایره لر) Kalm esre (İlmikdeki esreler)
اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre	اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre	اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre	اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre	اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre	اورده که ده کی اوزره “Ö”rdekteki ötre
اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre	اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre	اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre	اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre	اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre	اوزوم نه کی اوزره “Ü”zümdaki ötre
اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre	اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre	اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre	اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre	اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre	اولق ده کی اوزره “O”lmakdaki ötre
اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre	اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre	اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre	اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre	اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre	اوجوزده کی اوزره “U”cuzdaki ötre
A-n-a	E-b-e	I-l-i-k	I-l-i-k	Ö-d-ü-n-ç	Ü-z-ü-m
ان ا ب ا	ا ب ا	ا ل ا ک	ا ل ا ک	ا د ا ن چ	ا ز ا م
ا ن ا ب ا	ا ب ا	ا ل ا ک	ا ل ا ک	ا د ا ن چ	ا ز ا م
ا ن ا ب ا	ا ب ا	ا ل ا ک	ا ل ا ک	ا د ا ن چ	ا ز ا م
ا ن ا ب ا	ا ب ا	ا ل ا ک	ا ل ا ک	ا د ا ن چ	ا ز ا م
ا ن ا ب ا	ا ب ا	ا ل ا ک	ا ل ا ک	ا د ا ن چ	ا ز ا م

بازم ابو درجه گار قالمم زنگ اڭ بسوی نوک
 سباب اب ای ازمم زنگ فنن ای دل مم اسر در ؛
 بار که دره بو ی اڭ ای ازمی ر ق ا ب ع ل ات س ا ک
 ن ا س ب ا ت ل ا پ ا ک ا ز ب ل ا ز ا ن د ا س ا ل ا م ا ت و
 س ا ع ا د ا ت ل ا ر ا م ا ز ا ل ل ا ه ل ا ک ع ا ن ا ی ا ت ا د ا ت ا م ا ی ن
 ا د ا ج ا گ ا م ا ز ا ش ا ب ه ا ه س ا ز د ا ر .

Bizim bu derecede geri kalmamızın en büyük
 sebebi yazımızın fennî olmamasıdır;
 bir kerre bu yeni yazıyı kabul etsek
 nispetle pek az bir zamanda selamet ve
 saadetlerimizi Allah'ın inayetiyle temin
 edeceğimiz şüphesizdir.

Fetha-i sakileler için yalnız elif (ا) Alman (ال م ان) kullanılıp bu (ا) meddesini memdud harekelerde kullanmak muvâfık olur âmâl (ا ا ا ا) gibi.

ö o ü u i ı e a

Bu yeni yazıyı

küçük büyük herkes

kolayca öğrenebilir.

Alem-i İslam'ın geri kalması başka milletlerin müthiş terakkileri esbabının halline dair yazdığım dört makalenin neticesinde bütün alem-i İslam'a amm u şamil olarak yalnız dinimiz ile resm-i hattımız mevcut olup gösterilen diğer esbabın bütün alem-i İslam'a şamil olamayacağını ve dinimizin her türlü terakkiyat-ı medeniye ve saadat-i maddiye ve maneviye için en büyük bir lütf-ı ilahi olduğunun yar u ağıyar nazarında ilmen sabit olmuş bir hakikat-i bahire bulunduğunu fakat muttasıl yazımız mukteziyat-ı fenniyyeye tevafuk etmediğinden bütün geriliklerimizin o yüzden neşet ettiğini etrafiyla arz ve ispat etmişim. İşte bu defa huruf-ı Arabiyemizi hiç değiştirmeksizin gayet kolay ve basit bir tarzda iri iri yazarak ve aralarına lazım gelen saitle ilave edilerek dünyanın en mükemmel bir yazısına malik olacağımızı irae için baladaki numuneleri derç ediyoruz.

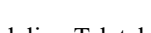
Bu tarzın kabulü hâlinde Allah'ın inayetiyle bizim de Japonlar gibi ve belki daha kolaylıkla terakki ederek memul edilmeyecek kadar az vakitte kendimizi kurtaracağımızda şüphe yoktur. Zira bu suretle iki üç sene zarfında köylülerin çoğu din ve diyanetlerini ve sıhhat ve servetlerini muhafaza için lazım gelen maarifi yetecek kadar edinebileceklerdir.

Japonlar da ancak Hiragana ismindeki yeni yazılarını yaptıktan sonra ilerleyebilmişler, yazılarını dediğimiz veç ile fennileştirmeden evvel terakki edememişlerdir. Yeni yazımız tetkik edilecek olursa Latin harflerine ve bütün milel-i mevcude yazılarına sürat, sühulet, vuzuh ve ihtisarca ve'l-hasıl her cihetçe faik olduğu anlaşılır. Yalnız ezberden hükmetmeyip defaat ile yazıp mukayese buyurulmasını rica ederiz.

Eski kitaplarımızı ancak bu yeni yazı ile ihya edebileceğimiz de muhakkaktır. Çünkü okuryazarlarımızın pek ziyade azlığı yüzünden kitap okuyan ve satın alanlarımız o kadar azdır ki zavallı kitapçılarımız kütüphane dolaplarında çürümekte olduğu gibi kitapçılarımız, müellif ve muharrirlerimiz, tabilerimiz işlerini hiç terakki ettirememektedirler. Basılıp meydana çıkarılmalarından istifade edilecek ne kadar kitaplarımız vardır ki tab masrafını çıkaramamak korkusundan metruk bir hâlde kalmaktadırlar. Eğer yeni yazı kabul edilirse okuryazarlarımız az vakitte çoğalıp kitap müşterileri artacağını ve hangi bir kitap basılırsa mutlaka az çok ticaret temin edeceği cihetle yirmi otuz sene zarfında kütüphanelerimizdeki nafi kitapların çoğu yeni yazı ile basılarak zıya ve hasardan kurtarılacaktır.

Bahusus yeni yazı Latin harufu gibi ecnebi bir yazı olmayıp esas yine eski harflerimizden olduğundan azıcık tahsil görmüş kimseler eski yazı ile yazılmış kitapları da pek kolay okuyabilirler. Hele yeni yazının fennî olması sayesinde dimağlar yorulmadan, bozulmadan tahsile devam edilebileceği cihetle eski kitapları daha mükemmel surette tetkik edebilecek zevat pek çok yetişecektir.

Bazı kimseler bu yeni yazının tek tek yazılmasını sürate mâni zannediyorlar. O cihetle “el yazılarında Latin harufu tarzında bitişse iyi olacaktır.” diyorlar. Hâlbuki mesele tamamen aksinedir. Latin harufu tarzında bitişirmenin kelimeyi el kalkmadan bir çırpıda çıkarmasında görülen sürat ve sühulet bir galat-ı histir. Biz bunu amelî ve nazarı surette ispata hazırız: Mesela Yüsuf (يوسف) kelimesi yeni yazıda tek tek yazılabildiği gibi Latin harflerinde olduğu veç ile harfler bozulmaksızın uçları birbirine vasledilerek birleştirilebilir. Şimdi önümüzde

bir saniyeli saat alıp bu kelimeyi bir dakika tek tek harflerle yazacak olursak otuz Yûsuf ( ) yazabiliriz ve kalemimiz ancak üç kere şaşırır. Fakat Latin harfleri tarzında bitiştirerek yazarsak dakika da ancak yirmi beş defa yazabiliriz. Acaba bunun sebebi nedir? Onu da nazârî olarak ispat edelim. Tek tek yazmaktaki sùrat ve sùhuletin bir sebebi, insanın harfleri munfasıl yazarken gerek ellerinin ve gerek dimağının basit şeylerle meşgul olması; bitişirmekte ise bilakis külfet bulunmasıdır.

İkinci sebep de gerek harfler tek tek yazılsın gerek Latin harf gibi bitiştirilsin harekâtın adedi aynıdır. Yalnız fark kalemin kâğıt üzerinde veya havadan gitmesindedir. Tek tek yazıldığında kalem havadan gider, el için kolaylık vardır. Bitiştirildiği vakit ise kalem kâğıdın mukavemetine duçar olduğundan el daha ziyade yorulur, yazı daha ağır olur ve zaten biz tek tek harflerle yazı yazmaya alışkınız ve hiç güçlüğü de yoktur. Bu bapta Türkçeden ve Arapçadan intihap ettiğimiz şu misallerden mesele pek kolay anlaşılır:

Türkçe misal:

Dün Uzundere'den üç adam on dört ördek vurdu. (دون وزون دره دن اوج ادم اون درت اوردك اوردى)

Düz ovada av vardır. (دوز او واده او واردر)

Ordudan varid evrak idarededir. Oradan al. (اوره دن ال. اردودن وارد اوراق اداره ده در.)

Arapça misal: زردار ودان و دادا زادوك ودا ان رأوك ودودا

Hasılı kelam; eğer biz muttasıl yazımızla kalırsak ne kadar tadilat yapılsa ve ne kadar çalışılsa pek büyük sùhulet ve terakkiyata mazhar olmuş milletlerle hem-hiza olabilmemizin mümkün olamayacağı artık herkesçe anlaşılmiş olduğundan bu bapta vakit kaybedecek zamanımız yoktur.

Bu yeni yazı ile hem alem-i İslâm'ın önündeki mania-i azimeyi kaldırmış hem de Latin harfünü kabul ettirmek için uğraşmakta olan Frenkperestanın önüne set çekerek alem-i İslâm arasında tesis edilmek istenen vahim bir tefrika temelini yıkmış olacağız. Şurasını tekrar edelim ki köylüleri ve ekseriyet yalnız yeni yazı ile kendilerini kurtardıkları gibi tahsillerini ilerletenler eski yazıyı da pek kolay okuyup yazabileceklerdir. Nitekim Japonlar da böyle yapmışlardır. Hem yeni yazı ile maarifi tamim etmişler hem de eski yazılarını tahsil-i âlî erbabı arasında muhafaza etmişlerdir.

Ve'l-hasıl bütün Müslümanların ve bahusus valide olacak kadınlarımızın az vakit içinde okuyup yazmak öğrenerek dinini, dünyasını bilir; akli, vücudu, ahlakı sağlam nesil yetiştirebilmeleri ve bu suretle bi-avnihi teala her türlü saadet ve selametlere muvaffak olabilmemiz için başka çare yoktur.

Ve bu yeni yazının alem-i İslâm için en acil ve en zarurî bir ihtiyaç olup bir an evvel tatbik ve tamimi lüzumuna dair ulema-i Arap tarafından dahi fetvalar verilmiştir.

وما توفيقى الا بالله عليه توكلت واليه انيت

Gayet mühim bir rica:

Bu yeni yazı bundan sonra öğrenecekler içindir. O cihetle kimsenin hatırına yeniden acemi olacağız gibi bir mülâhaza gelmemesini ve yalnız milletin istikbali için çalışılmasını pek ziyade rica ederiz. Bu da mekteplere bu yazının da ilave olunması ve iptidaî mekteplerinde bununla başlanması için hükûmet nezdinde her vasıta ile teşebbüs etmek ve millet arasında yeni yazının menfaatini anlatmak için uğraşmakla olur.

Doktor Milaşlı İsmail Hakkı

Mektuplar

Alfabe Hakkında Bir Layiha ^[25]

Ankara Dil Kurumu Başkanlığına

Sayın Bay,

Şark dillerini Latin harfleri ile yazabilmek amacıyla Garplılar tarafından yapılmış olan TRANSCRIPTION hem sıhhat hem dil ve hem estetik yönlerinden uygun değil. Hıfzıssıhhat ilmine uygun değil, çünkü gözlerin ve beynin sıhhatlerine zararlı olmamak için harflerin ayırt belirtileri - signes de différenciation - harfin ortasından olmalıdır. Ve bu, okum[a]lar hıfzıssıhhası – Hygiène scolaire - kitaplarında yazılıdır.

Nitekim majüskül Q harfinin altına konmuş olan işaret üst tarafına alınarak O şeklinde yazılır olmuştur. Kullanılmakta olan Transcription da ise ayırt [edici] işaretleri harflerin çoğunda atlarına konmuştur. Bunlar okunurken az çok şaşkırtıcı şeylerdir.

Onun içindir ki olabildiği kadar her harfin ayrı bir şekle sahip olması gerekli görülmüştür. Bu yönden bizim Ç, Ş harfleri kusurlu oldukları gibi Y harfi de kusurludur. Azıcık dikkat eden, okurken bu kusurun farkında olur.

Dil yönünden kusuru ise pek açıktır. Onunla yazılmış Arapça kelime ve terkiplerin ne kadar uygunsuz yazıldıklarını, az çok o dili bilenler görüp söylemektedirler.

Estetik yönünden ise harflerin düzenine verdiği düzensizlik sebebiyle kusurludur, bunu her gören göz görmektedir.

İşte bunun için Arapçayı başlıca Kur'an'ı gereği gibi yazıp okutabilmek amacı ile Arap ve Latin harflerinden gerekenleri birbirine katarak ve harekeleme işini aslına uygun olarak yapıp tertiplemek gerekliliğine inanmış bulunuyorum.

Arap ve Latin harfleri diye ayrılmış olan harflerin asıllarının bir olup ikisinin de Fenike harfleri olduğu malum. Nitekim EBCD A B C D KLMN QRŞT harflerinin sıraları ve L, V, Y harflerinin şekilce benzerlikleri bunu anlatmaktadırlar. Dikkat edilirse daha başka harflerin de bu gibi benzeşmelerinin var olduğu görülür. Mesela S harfinin baş tarafı kapatılmakla dik duruma konmuş S (sad) oluyor ve Arap harflerinde yapılmış olduğu gibi üstüne bir nokta ko[y]makla S (zad) olur. Tabii geçmiş asırlar ve sağdan sola veya soldan sağa yazmak gibi farklar bu benzeşmeleri hayli örtmüştür.

Asıl lazım olan her dildeki ayrı sesleri çıkaran harfleri kullanmak olduğundan Arap dilinde olup öteki dillerde olmayan sesler için o dilde kullanılan harfleri almak ve ses ayrılıkları olmayan harfleri de Latin harflerinden almakla maksat hasıl oluyor, mühim şekil ayrılığı ve uygunsuzluğu da olmuyor. Fakat hattatlıkça bazı küçük düzeltmeler icap edebilir.

İşte dillilik bilimi bakımından bütün milletler için lazım ve Kur'an'ın aslındaki seslerini bozmayarak okunabilmesi yönünden Müslümanlarca itikatça önemli olan bu işi gereği gibi görebilecek bir alfabe şöyle oluyor:

ı b t t   d d r z s s   f k   L   m n v h y

Arapçada elif sessiz harflerden olup har[e]ke alır ve hareketsiz elifler okunmazlar ve Kur'an'da (eliflammim) l m ve (eliflamra) l r ayetleri var olduğundan elif harfinden vazgeçilemez.

Arapçada harfler ince okunanlar ve kalın okunanlar diye ikiye ayrıldığı gibi her harfin ayrı ses ve mahreci vardır. O ses veya mahreç başka dillerde olduğu gibi hareke değişmesi[y]le değişmez.

İnce okunan harfler: b t t   d d z s s f   l m n h y.

Kalın okunan harfler: r   k v.

25. Doktor İsmail Hakkı Milaşlı'nın Alfabe Hakkında Bir Layihası, 17.08.1946

Bunlardan yalnız (r)i ile geldiğinde ince okunur. İnce harflerden L müstesna olarak yalnız kelimesinden kendisinden evvel gelen hareke e veya u olursa kalın okunur: ellâhu Nuru İlahi gibi.

Lamların kendilerinden sonra gelen harflere kalp olunmalarına işaretir ve bu, mushaflarda da öyledir:

va l semsi.

Harekeler: a e i u

Arapçada üstün, esre, ötre dediğimiz üç hareke ve bunların çekerleri vardır. Bunlar Araplar için ince veya kalın okunan harflerde değiştirilmek istemezler. Fakat Arap olmayanlar için hareketlerde ince veya kalın okunan harflere mahsus bazı ayrılıklar yapmak lazım geliyor.

Harekelerin çekenlerini de Arap olmayanlar için ince harfleri çekenler ve kalın harfleri çeken harfler diye ayırmak lazım.

İnce harfleri çekenlere: a ı v y Yaye yy idase y vabihineste ıynu vayukıymune l alv e

Kalın okunan harfleri çekenler: a u y va l u y

va melu ali “

tenvinleri “ oldukları gibi aldık.

Arapçada ince okunan V yoktur. Nitekim mesela Venedik kelimesini ...¹²⁶’nin üstüne üç nokta koyarak ... şeklinde yazarlar. Ü sesi de yoktur, mesela bizim ... Vehüve mü’minün diye her harfini ince okuduğumuzu onlar Vahuva mu’min diyerek hepsini kalın okurlar.

Çeken hareketlerle biten kelimeler kendilerinden sonra gelen kelimeye vururlarsa son uzatıcı hareketler kısa okunurlar, fiy İlahi vama l nasu ulu l elbaabi gibi.

— daima kelime sonunda bulunur. Harekesi okunursa t üstünde durulursa h okunur.

Arapça için gerekli olduğunu yazdığımız şartları çok bulmamalıdır. Böyle şartlar her dilde vardır. Bahusus bu şartları ve hareketleri öğrenmekle Arapçayı, manasını anlamadan dahi doğru okumak elde ediliyor. Ve bu doğru okumak dilin öğrenilmesinde de kolaylık verir. Bu her dilde olmayan bir kolaylıktır. Mesela Fransızca’yı, yalnız harfleri tanımak ve o dilin öğrenilmesi için gerekli birçok şartlarını bellemek doğru okunması için yetmez. Dili güzelce öğrenip manasını iyice anlamak ister. Bu ise ancak yıllarca çalışmakla elde edilebilir.

Dr. İ. H. Milaslı

26. ... boşluklar layihada yazılmamış kısımları göstermektedir.

II. Kısım: Diğer Konular

Ahlak

Makaleler

Ahlak Bahsi Büyük Millet Meclisi'nde Fuhşun Meni Hakkında

Musib Tedbirler Düşünülmesi Münasebetiyle^[27]

Bir milletin beka ve devamının en ziyade ahlak salahıyla olduğunda ukala ve hükema müttetiklerdir. Vakıa salah-ı beşer; beden, akıl ve ahlak salahı olmak üzere üç rüknü esasının içtimasıyla tam olur. Ve bu rükünlerin her birinin ayrı ayrı büyük ehemmiyetleri vardır. Fakat şümül ve tesir itibarıyla ahlak salahı hepsinin fevkindedir. Beden salahı sıra itibarıyla tabii akdemdir. Çünkü vücut sağ olmayınca ne akıl olur ne ahlak kalır. Ondan sonra da akıl salahı gelir. Zira mükellefinin esası akıldır. Ve ahlakın tam olması ancak akıl iledir. Akıl olmayınca nik ü bed, hasen ve kubh tefrik olunamaz. Vazife ve mükellefiyet de olamaz.

Geçen mart ayında Ankara'da bulunduğum sırada "Üç Türlü Salah" ünvanı altında yazdığım beş makale ile mübarek milletimizin sıhhi salahını temin için muktezi çare ve teşkilatı yazmış idim. Akıl ve ahlak salahı hakkında yazacaklarımı yazamadan evvel İstanbul'a avdet ettim. İnşallah kariben onları da Sebilürreşad ile neşredeceğim.

Bu makalede ahlakın en mühim bir bahsi olan ırz ve nesebe ve aile meselesine taalluk eden fuhuştan bahsedeceğiz. Fuhuş mübrem bir ihtiyac-ı tabiinin, fizyolojiyi bir vazifenin dalaletidir. Malumdur ki bekayı nev vazifesi icabı olan ihtiyac-ı zevatça insan, hayvanat ile hemhâldir. Ancak fark, hayvanatın umur-ı ihtiyaciyelerinde garize ile hareket edip insanların ise kendilerini idare için akıl ve fikre, hesap ile harekete malik olmalarındandır. Hayvanlar, garizelerine tabi olmaya mecburdurlar. Hilkatleri muktezası ne ise onu takip ederler. Başka türlü hareket edemezler. Ve bu tarz-ı hareket kendilerinin idame-i hayat ve ibka-i nevlere için kâfidir. Çünkü hatt-ı hareketleri Allah'ın gösterdiği yoldur. O yoldan dışarı çıkamamakla dalalet ve fesatlardan kurtulmuşlardır. *واوحى ربك الى النحل ان اتخذى من الجبال بيوتا ومن الشجر ومما*

ان اتخذى من الجبال بيوتا ومن الشجر ومما [Sure-i Nahl: 16, 68-69]. "Rabb'in bal arısına 'Dağlarda, ağaçlarda ve insanların yaptıkları meskenlerde evler ittihaz et. Sonra bütün meyvelerden ye ve kemal-i inkıyat ile Allah'ın tayin ettiği yollara git.' diye emretti." ayet-i celilesinde beyan buyurulan Rabb'in tayin ettiği yollara gitmek garize ile hareket etmektir. İnsanlar ise kendilerini akıl ve tedbir, irade ve ihtiyarlarıyla idare etmek mükellefiyetinde bulunmaları sebebiyle eğer iradelerini Allah'ın emrettiği yolda sarf edebilirlerse felah bulurlar. Bilakis gayr-ı makul temayülata tabi olarak Allah'ın yolundan çıkarılarsa haib ü hasir olurlar. [Sure-i Şems: 91, 9-10]. "Nefsini ıslah ve terbiye eden felah bulur. İğva ve ıdlal eden haib ü hasir olur." ayet-i celileleri bu manaları bildirirler.

Mevzubahsimiz olan izdivaç bahsinde insanların hayvanlardan mühim bir farkı, hayvanatın mukarenat-ı cinsiyeyi lüzum ve ihtiyac dairesinde idare ettikleri hâlde insanların bazılarının bunu ma vudia lehin gayrında istimal ile gaye-i asliyesinin ziyana badi olmalarıdır. Hakikat, izdivacı insanlar gibi su-i istimal eden hiçbir mahluk yoktur. Bugün dünyada milyonlarla bedbaht kadınlar vardır ki mücerret maişetlerini temin için birtakım süfeyhanın bazıçeleri olmaktadır. Vakıa ekseriya fuhşa ilk süluk bir taşkınlık eseridir. Fakat bir az vakit sonra o yola düşen kadınların, tabir-i mahduyla murdar bir sermaye olmaktan başka sıfatları kalmaz. Demek ki insanlar fuhuş sebebiyle hayvanlardan pek dun bir derekeye inmiş oluyorlar. İşte ihtiyac-ı bahiyi idare meselesi o kadar hatırdır ki onda tamamıyla insanlığa layık bir surette hareket edilemezse en mühlik felaketler tevellüt eder.

İnsanların şerait-i ihtiyar ve mükellefiyetleri birtakım kavaid-i ahlakiye ve tabir-i aharla evamir ve nevahi-i diniye ile tespit edilmiştir. Çünkü insanlar yalnız akl-ı tabiileriyle nik ü bedi, hüsn ü kubhu tamamıyla tefrik ve temyize muktedir değildirler. Nitekim Peygamber gönderilmesinin başlıca hikmeti de budur. Hiçbir ümmet yani başlarına bir reis tayin edecek kadar terakki etmiş hiçbir kavim yoktur ki kendilerine Peygamber gönderilmiş olmasın. *وان من امة الا خلا فيها نذير*

27. Ahlak Bahsi: Büyük Millet Meclisinde Fuhşun Meni Hakkında Musip Tedbirler Düşünülmesi, Sebilürreşad, 10.01.1924, c. 23, s. 583, ss. 163-166.

İçtimaiyat uleması varsın dava ve ihtilaflarında devam ededursunlar. İster insan zümrelerinin takıma, taifeye, kabileye, tabakaya, sınıfa, devlete tahavvül suretiyle tekamülü kabul olunsun; ister başka türlü tasavvur edilsin, bugünkü hâl, ister çocuğun ismini pederin verdiği takımlardan, ister validenin verdiklerinden gelmiş olsun; ilm-i ahval ruh ve ahlak müellif-i şehîri Henri Marion'un dediği gibi bizim arayacağımız onlar değildir. Bizce muhakkak olan, insanların mükellefiyetleri kanunlarını tespit hususunda umumun seviyesinden fevkalade yüksek fertlerin büyük amiller olmuş bulduklarıdır. Tabiidir ki o yüksek amiller vaz ettikleri kanunları fitrat-ı beşer haricinden almış değillerdir. İşte fitrat-ı salime-i beşere muvafık olarak vaz edilip hükümleriyle amel olundukları müddetçe maddî, manevî saadetlerimizi azamî olarak temin ettikleri müsellemler olan kanunlar hep insanlara aile teşkil etmek üzere izdivacı ve zevçlerin yekdiğerine sadakatlerini emrederler. Bir milletin ve bütün insanîyetin derece-i saadeti, hiç şüphe yoktur ki aile rabitasındaki kuvvet ile mütenasiptir. Ve bu mukaddes kuvveti en güzel temin eden de terbiye-i içtimaiyenin ahlakî ve daha doğrusu dinî olanı, yani Allah'ın emri olarak kabul edilmiş olanıdır. Zira terbiye-i içtimaiyeleri kudsi sıfatlardan ârileşmiş milletlerde aile rabitalarının mutlaka gevşediği muhakkaktır. Ve bu gevşemenin asar-ı muzırrası görülmeye başladıktan sonra hükümetlerin müdahalesiyle, kanun kuvvetleriyle ne kadar takviyesine çalışılsa matlup faydanın temin edilemediği mücerredir. Nitekim Romalılarda böyle olmuştur. Ahlak-ı umumiyenin tefessühe gittiği aşikâr surette görüldükten sonra aile rabitasını tahkim, zevc ve zevce arasındaki hürmet ve sadakat-i müteakibeyi sonra velayet-i ebeviyeyi takviye için kanunlar yapmışlar, birçok uğraşmışlardır. Fakat kudsiyet-i lazimeyi muhafaza edemediklerinden matlup netice hasil olmamıştır.

Velhasıl aile rabitasının hüsn-i muhafazası, saadet-i milletin şirazesidir. Bir kere bozulursa artık o milletten hayır yoktur. Bu mübarek rabıtayı ihlal eden en kötü amel de fuhuştur. Bu hakikati milletimiz akl-ı selimi ve terbiye-i diniyesi ile anlamış olduğundandır ki kadınlarımızın mübalatsızlığa, iffetsizliğe düşmesinden pek korkarız. Ve bunda pek haklıyız. Ancak haksız ve eksik bir cihet varsa o da erkeklerin iffetsizliğine lüzumu kadar ehemmiyet atfedilmemesidir. Hâlbuki din-i celîli İslam, bu hususta erkeklere asla müsamahakâr davranmamış; iffetsizlik cezasını her ikisi hakkında müsavi olarak emretmiştir. Böyle olduğu hâlde bir müddetten beri nedense bazı erkekler fuhşu kendileri için kadınlardaki kadar ayıp saymaz olmuşlardır. Bu mesele pek ziyade nazar-ı ehemmiyete alınacak bir şeydir. Terbiye-i içtimayimizde iffet haricine çıkan erkeklerin de mahrum-ı ihtiram tutulmaları pek lazımdır. Ve bu esasen bizde mevcuttur. Bu sebeptendir ki gençlerimiz dahi irtikab-ı fuhştan pek utanırlardı. Vakıa böyle haya ashabımız hamden lillah elan da yok değildir. Ancak bu mukaddes hayayı muhafaza ve takviye için daha ziyade vakit geçmeden ciddi surette bezl-i ihtimama ihtiyacımız vardır.

Aile rabitasını, namus ve iffeti muhafaza için müracaat edilecek tarikler muhtelifdir. Bunların en mühimleri ahlakî ve terbiyevî olanlardır. Mesela talakın su-i istimallerini men için şer-i şerifin müsaadesi dahilinde bazı tedabir-i kanuniye itihazi mümkün olabilir. Fakat bu hiçbir vakit terbiye-i vicdaniyeyi yükseltmek, Allah'tan korkar ve halktan utanır, dindar bir nesil yetiştirmek kadar müessir olamaz. Çünkü kanundan kaçmak yolu çoktur. Fakat vicdandan, Allah'tan kaçmak mümkün değildir. Sonra iman ve haya olmadıktan sonra bin türlü ahlaka münafi ahval ile talaktan yüz bin kere daha muzır maasî icrasına mâni kalmaz. Kocalarının ahlaksızlığından bîzar olarak "Nikahım helal, canım azad" diye mahkemeye koşan, selametlerini talakta arayan kadınlarımız hadden aşkındır. Binaenaleyh bugün ehem olan milletimize ahlaken, dinen salah kesbettirilmesi için ne lazımsa onu arayıp bulmaktır. Vakıa bu basit ve kolay bir şey değildir. Fakat yoluyla düşünülür, tertibat alınırsa imkânı vardır. İş esaslı düşünce ve çalışacak bir merciin, heyetin mevcudiyetindedir.

Fuhş meselesinin hükûmete taalluku her memlekette aynı suretle görülmemiştir. Mesela Fransızlar fuhşu âdeta meşru addetmişler, hoş görmüşler, belki de himaye etmişlerdir. Onlar bir umumhane açmakla mesela bakkal dükkânı açmak arasında fark görmüyorlar. Fakat ötede İngilizler ve mümasilleri fuhşu ve umumhaneleri resmen tanımayı hem ferdin hem cemiyetin hükümetin şerefine münafi bulmuşlardır. Öyle olunca o milletlerde fuhş yok mudur? Şüphesiz vardır. Ancak fuhşu hoş görülmüş bir sanat hâline koymak için Fransızlar tarzında esnaf tezkiresi vermeyi şeref-i insani namına muvafık bulmuyorlar. Zira malumdur ki herkesin içine müseccel fahişe olarak bila-perva çıkmak başka, bir dereceye kadar şeref ve haysiyet hissini muhafazasına, belki de iadesine müsait bir imkân bırakmak yine başkadır. Herhâlde bizim tabirimizce bütün bütün arsız yüzsüz etmek ile az çok hicap ve haya istidadını muhafaza ettirmek arasında ilm-i ahlak nokta-i nazarından büyük fark vardır.

Sonra Fransız usulünün, fuhşun tezayüdü ve ahlak-ı içtimaiye nokta-i nazarından, zahiren bazı mertebe inzibatı mucip görülmesine rağmen bu cihetten dahi mazarratının nefinden fazla olduğu tahkik edilmiştir. Emraz-ı zühreviyenin intişarı cihetiyle de bu usulün zararı faydasına galiptir. Çünkü çok gençler muayene defterlerine aldanarak cesaret alıyorlar. Hâlbuki bir kere bütün kadınların muntazaman muayeneye getirilmeleri mümkün olmadığı gibi araz-ı zahireden salime buldukları zaman dahi hastalık sirayet ettirmeyeceklerine itimat edilemez. Sonra kayıt ve tescile ne kadar itina olursa bütün fahişelerin muayeneye tabi tutulabilmesi imkânı yoktur. Pek çokları gizli kalıyor. Bir de bu muayeneler erkeklerden kadınlara hastalık sirayetine mâni olacak mahiyette değillerdir. Avrupa'daki umumî kadınların çoğu erkeğin muayenesini kendisi deruhte ediyor. Bizde bunlar daha birçok zaman tamam olamaz. Sonra onların tabipleri çok ve tedavi membarları, teşkilat-ı sıhhiyeleri mükemmeldir. Bizde ise

teşkilat-ı sıhhiye o kadar geridir ki milletin çürümesine mâni olacak mahiyetten maatteessüf çok uzaktır. O cihetle uzun senelerden beri muharebelerle, daha birçok avamil-i müessifelerle nüfus-ı umumiyesi tenakus etmiş, sıhhati bozulmuş olan mübarek milletimizi bu müthiş sıhhsizlik vartasından kurtarmak için bundan beş sene evvel, evvela Sebilürreşad'a derc ve sonra risale hâlinde neşr ve tevzi ettiğimiz ve en sonra Ankara'da beş makale ile bütçesine varıncaya kadar bütün tafsilatıyla yazdığım, gösterdiğim teşkilat-ı sıhhiye projesinin tatbikini hükümetimizin himmetinden intizar etmek zarureti vardır.

Bu mevzuda o teşkilattan bu suretle bahsettiğimin asıl sebebi şimdi isteyeceğimiz ikinci teşkilata yani fisk u fücuru men, ruh ve vicdanı tasfiye ve itikat ve imanı ve aile rabitasını takviye için lazım olan mahalle teşkilatına fevkalade yardımı, müzaheret-i müşareketi olacağındandır. Hakikat, mukaddema Darülhikmece tasavvur olduğu veç ile memleketimizin her tarafında mahalle mahalle, mıntika mıntika nezahet-i ahlak heyetleri teşkil ile bunlar bir taraftan zabıta-i sıhhiye, diğer taraftan teklif ettiğim şekilde bir sıhhiye teşkilatıyla tevhid-i mesai ettirilecek olursa fuhşun şimdiki mahuf ve fazla hacalet-aver şekli kalmayacağı gibi emraz-ı zühreviye vesair nevakis-ı ahlakiyemize karşı müessir çareler, manialar temin edebileceği şüphesizdir. İş bunları ilmî ve amelî surette düşünüp meydana getirmektedir. Yoksa birtakımlarının yaptığı gibi milletin teessüs etmiş ruhi, içtimaî müesseselerine hücum ile yıkmak için uğraşmak, münakaşalarda bulunmak değildir.

Herhâlde mesela bugün Haydarpaşa'da hat boyunda yar u ağyarın gözü önünde, gelen geçen erbab-ı vicdanı hacalet içinde bırakan, haya ve istikrah ile rencide-dil eden Paris mahallesi gibi fuhuş yatağı olan yerleri terbiye-i İslamiye ile perverde olan ruh-ı millimiz elbette sevmez. Hâl böyle iken bu gibi yerler gittikçe çoğalmaktadır. Bunlar bu hâlde devam ettikçe, bizim tarafımızdan arz ettiğim veç ile ilmî surette ve teşkilat dâhilinde çalışmadıkça ne talakın önü alınır ne aile rabitasını tahkim mümkün olur ne de emraz-ı zühreviyenin intişarına mâni olunabilir.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Maarifçilerimize: Akli Salah Bizde İlm-i Terbiye-i Etfal Niçin Olamıyor? ^[28]

Üç türlü salahtan beden salahının temini için muktezi ve milliyetimizce tatbiki kabil olan hususları geçen mart ayında Ankara'da Yeni Gün Gazetesi'yle enzar-ı dikkate arz etmiş idim. Şimdi de akl-ı salahın temini için bildiklerimi arz edeceğim. Evvela beden salahını zikrettik. Çünkü beden sıhhatte olmazsa akıl da ruh da salim kalmazlar. Zaten bunların üçü birbirlerine lazım, melzumdurlar. Matlup olan yalnız bedeninin veya aklın yahut ruhun münferit salahları değildir. İnsanın tamamının salahını temindir. Fakat bu üç nevi kuva sıraya konmak lazım gelince beden salahı birinci sıraya konur. "Senin ruhun salim bir cisim içinde salim kalsın." kelamı pek eskidir. Yeni ilmi terbiye-i etfal kitaplarında ise "Bedenin terbiyesi insanı terbiyenin esasıdır." diyorlar. Spencer de terbiye-i bedeniye ferdi ehemmiyetini göstermek için "Hayatta muvaffakiyetin birinci şartı iyi bir hayvan olmaktır."; içtimaî ehemmiyeti hakkında da "Millî feyiz ve saadetin en birinci şartı, milletin iyi hayvanlardan müteşekkil olmasıdır." demiştir.^[29]

Fahru'l-mürselin Efendi'miz ise bu hakikati "İlim ikidir. Evvela bedenlerin ilmi, sonra da dinlerin ilmidir." kelamı âlisiyle ifade buyurmuşlardır.

Diğer taraftan akıl ve ruh salahlarının beden salahı üzerine olan tesirleri de az değildir. Sıhhatin hüsn-i muhafaza ve takviyesi için birçok tedabire ihtiyaç vardır ki onlar ancak akıl ve ruh terbiyelerinin tamamlılıklarıyla mümkün olur. Bugün mütemeddin memleketlerde çocuk vefeyatını asgarî bir dereceye tenzil ve her türlü sıhhi muvaffakiyetleri, tezayüd-i nüfusları hasıl ve temin eden en hakikî amil ve müessir akıl ve ruh salahları değil midir?

Valideler, pederler "Çocuk nasıl bakılır?" kitaplarını okumadıkça, medenî memleketlerde umumiyetle bilinmiş, öğrenilmiş olan çocuk yetiştirme ilminden müstefit olmadıkça sağ salim ve bereketli nesil yetiştirmek mümkün müdür?

İşte hakiki kurtuluş yolunu tutabilmek için her şeyden evvel ilmi terbiyenin bütün aksamına vukuf ve riayet lazımdır. Bu meselelerle hem aileler hem mektepler alakadar olmalılardır. Her yetişecek insan kendisini bekleyen tehlikeleri ve onlardan kurtulmak için itihaz edeceği hatt-ı hareketi bilmelidir.

Herbert Spencer "Hıfzıssıhhat kanunlarına her riayetsizlik fizikî bir günahdır." demiştir. İslam tabirince, insanın cismine karşı mükellef olduğu vezaipte kusur etmesinden mütevellit bir günahdır, demek istemiştir. Hıfzıssıhhat kanunlarına riayet tabii bilgi ile olur. Doktor Flori "Eğer biz müstakbel pederliğimizin bizi mükellef tuttuğu vezaiifi, ta delikanlılığımızdan bilip nazar-ı itibara almazsak, menfur vahşilerden farklı olmayız."

Kur'an-ı Kerim, nefsin ve bütün hilkati bilip düşünmeyen ilimsiz, düşüncesiz insan için kan pıhtısı buyurmuştur. Halk ve Halık'ı, vazife ve mesuliyeti derpiş eden ilimli insanı da kerametle tavsif etmiştir. Bu manaları bildiren birçok nusus-i celile vardır. Fakat en mühim ciheti bu manaların ilk nazil olan ayet-i celilelerde derc ve beyan buyurulmuş olmasıdır. اقرا باسم ربك الذى خلق. خلق الانسان من علق. اقرا وربك الاكرم. الذى علم بالقلم. علم الانسان ما لم يعلم. "Bütün mahlukatı yaratan Rabb'in ismiyle oku. Rabb'in insanı kan pıhtısından yarattı. Oku, ekrem olan Rabb'in kalem ile ilim verdi. İnsana bilmediğini öğretti." ayet-i kerimesi ilimsiz insanın kan pıhtısı, ilim ve marifet sahibi insanın da keramet ve şerafet sahibi olduğunu bildirir. Bunlar ilk nazil olan ayet-i celilelerdir.

"Rab" kelimesinde terbiye, "alak"ta beden, "ikra, kalem, ilim, ekrem" kelimelerinde de akıl ve ruh mefhumları münderiştir. Daha sonraki ayetlerde ruhun bozulmasından mütevellit hadisata geçilmiştir.

Din-i İslam her emrinde beden, akıl ve ruh melekati esasini hep birden gözetmiştir. Bütün ibadet ve taatlarda bu melekelerin terbiye ve tenmiyelerine çalışmak, alıştırmak faydası vardır. Ezcümle namaz, bu bapta cihat-ı camiasıyla mükemmel bir misal-i bî-misaldir. Dikkat edenler bu esaslı gayeye haccın, zekâtın, sair amal-i İslamiyenin kaffesinin pek güzel hizmet ettiklerini görürler ve bunun içindir ki bizim ve bütün alem-i İslam'ın geri kalmamızın en doğru sebebinin dinimize iyi temessük etmediğimizde görenler pek haklıdır. Çünkü dinimize hakkıyla temessük edebilmek bir kere her cihetçe tekemmül esbabına tevessül etmemiz lazım gelir. Müslüman فاستبقوا

28. Maarifçilerimize: Akli Salah, Bizde İlm-i Terbiye-i Etfal Niçin Olamıyor?, Sebülürreşat, 14.02.1924, c. 23, s. 588, ss. 249-252.

29. Nazarî ve İlm-i Terbiye-i Etfal Dersleri, Matyo ve Blankeron. On ikinci tabı, sahife 11.

الخيرات emirleri mucibince iyi işlere herkesten ileri gitmeye çalışacak ve buna muvaffak olmak için dini ne emrettiyse onlardan ayrılmayacaktır. Dinimiz her iyi şeyi emreder. Fakat gördüğümüz veçhile her şeyden evvelki emri “ikra” olduğundan evvela okuyup yazmayı ve bu sayede sırasıyla bütün kuva ve melekatın terbiye ve tenmiyesini emretmiştir.

الدین هو العقل ولادین لمن لا عقل له “Din akıldır ve aklı olmayanın dini yoktur.” buyurmuşlardır. Pekâlâ dinin de dünyanın da temeli, insanlığın sıfat-ı mümeyyize ve farikası olan akıl, bu kıymettar cevher nedir?

Akıl, fikir, zeka, zihin gibi tabirlerle ifade edilen meleke-i dimağiyeyi ilm-i terbiye-i etfal meşahir-i ulemasından Matyo ve Blankeron nam zatların telif ettikleri kitapta şu suretle tarif edilmiştir: “Zeka insanların malik oldukları bir kuvvet ve kudrettir ki onunla insan eşyanın keyfiyetlerini, efaalin suverini idrak eder ve onların münasebatını anlar ve kendi malumatını tasnif ve tenhic eder ve yüksek mertebesinde idrak-i eşyadan efkârın nazar ve mütalaasına yükselmek iktidarına malik olunur.”

Zekâ hadd-i zatında birtakım melekattan mürekkep bir küldür. Melekatının ayrı ayrı muhtar bir mevcudiyetleri yoktur. Zekâ efalet-i zekaiyenin tenevvueatı içinde bir kalır. İdrak eden de derhatır eden, tahayyül eden de bina ve inşa eden de odur ve akıl mefhumu bu kadarla da kalmaz, ruhu da tazammun eder. O itibar ile zekâ veya akıl kelimesi bir büyük efalet-i ruhiye makulesinin isminden ibarettir. Zira hissettiği gibi istediği gibi anlayan insanın tamamıdır. Ancak iyice izah edebilmek için ruhiyat mütehasşısı kuvve-i akliyyeyi birtakım melekelerle taksim etmişlerdir: Havas, vicdan ittılaati kesb ederler. Hafıza onları hıfz eder. Mütehayile, hâkime, akile de binayı kurarlar.

İşte insanın kuvve-i akliyyesinin azamî mezaya ve kemalata nail olabilmesi bu muhtelif melekelerin, umumu içinde ayrı ayrı terbiyelerine, usul ve kavaidine tevfiken azamî derecede muvaffak olmakla mümkün olabilir. Bu gayeye vasıl olabilmek için aile, mektep, muallim, ırk, anane, muhit, velhasıl şakirdin şahsiyeti, heyet-i içtimaiyenin ahvali hep mühim amil ve mevzularıdır. İlmî terbiye mütehasşısı hep bunları bilmek ve nazar-ı itibara alabilecek liyakatte olmalıdır. Çünkü maksat ferdi, müstakil düşünerek değil; aynı zamanda heyet-i içtimaiye ile mülâsık ve alakadar bir zat olduğunu bilerek ona göre yetiştirmektir.

Mütemeddin memleketlerin hepsinde görülen gayet büyük feyzî müterakkiler, akıllara hayret verecek derecedeki ince ve yüksek hüner ve marifetler, mehib ve dehşat icat ve ihtiralar hep bu ilmî terbiye sayesinde hasıl olmuşlardır. Acaba bu feyz ve muvaffakiyetler bizlerde, bütün âlem-i İslam’da niçin olamıyor?

Bugün sair milletlerde okuryazarların nispeti yüzde yüze karıbdır. Hâlbuki bizde köylü şehirli, kadın erkek umumiyetle nazar-ı itibara alınırsa yüzde üç veya beşten sonra okuyup yazmak bilenlerimiz de lazım olduğu gibi işe yaramıyor. Kaç asırdan beri top, tüfek, dinamit, vapur, zırhlı, drednot, tayyare, telsiz telli telsiz telgraflar, telefonlar, mikrop keşfiyatı, ilm-i kimya, ilm-i makine, ilm-i tıp, hendese, felekiyat, ziraat, ticaret, sınaat, satvet ü şevket, galibiyet, hakimiyet ila-ahir hep onlarda. Cehalet, esaret, mahkûmiyet, mağlubiyet, fakr u zaruret, istikraz ve teseül hep maalesef Müslümanlardadır. Hatta yeis ve ilhad gibi ahval bile günden güne içimizde artmaktadır. Bu hâlleri gören ne kadar kimselerimiz vardır ki kendilerini herkese ve bahusus ecnebilere dinsiz, Garphlaşmış göstermekle din-i İslam’dan kat-ı alaka etmiş ve binaenaleyh zum-ı batıllarınca hiçbir türlü terakki edemeyecek olan medeniyetsiz milletin fevkine çıkmış olduklarını bildirmeye lüzum görüyorlar. Çünkü meydanda irfan ve mefahir namına din-i İslam’ın asar-ı maziyesinden kalma bazı hakayık-ı ilmiye ile Türklüğün celadet ve ulüvv-i cenabına ait menakıp ve vekayiden başka kendimize ait hiçbir hüner ve marifet veya meziyet yok.

İşte bu kusurlar hep dinimize atfedilmektedir. Vakıta dinimizin maalisini hakkıyla idrak ve her kime karşı olursa olsun ispata muktedir irfan ve iman sahipleri için bu isnatların hükmü yoktur. Geri kalmanın sebebi malumdur. Fakat böylelerimiz maalesef kâfi olmaktan daha pek uzaktır. En ziyade cahil ve harim-i İslam’a yabancı olanların sesleri iştiliyor. Akılları gözlerinde olan cühela da Müslümanlık âlemini müterakki görmeyince onların sözlerine kulak asmaktan kendilerini kurtaramıyorlar. O cihetle ilk iş bizim ve bütün âlem-i İslam’ın matlup terakkiyatı bir türlü hasıl ve ihraz edemediğimiz neden ileri geldiğini kati surette ispat etmektir. Tabii bu hâl-i esef-iştimalin sebebi veya sebepleri vardır. Fakat ne olursa olsun bütün âlem-i İslam’a amm u şamil olmalıdır ki müsebbebi olan amm u şamil tehhürleri izah edebilsin. Acaba terbiye-i etfal ilminin bahusus mevzubahsimiz olan salah-ı aklinin hüsn-i tatbikine mâni bütün âlem-i İslam’a şamil ne hâller vardır?

Bunu irka, iklim, lisana, hükûmete atfedemeyiz. Çünkü bütün Müslümanlar aynı ırktan, aynı iklimde, aynı lisanla mütekellim, aynı hükûmete tabi değillerdir. Zaten hükûmet milletine göre olur, kaidesi müsellemtandır. Montesquieu’nun “Her millet layık olduğu hükûmeti bulur.” dediği meşhurdur. Hâlbuki o bunu söylemezden çok asırlar mukaddem Peygamber Efendi’imiz كما تكونوا بولي عليكم buyurmuşlardır. Bazıları da bunu tembelliğe atfederler. Tembellik mahdut insanların, belki de bir kavmin sıfatı olabilir. Fakat ne kadar akvam-ı İslamiye varsa hepsi de tembeldir denemeyeceği aşikârdır.

Şimdi bütün âlem-i İslam’a amm u şamil neler var arayalım.

Hepsinden evvel dinimiz, Kur'an-ı Kerim var. Acaba Kur'an-ı Kerim tevhürü mucip midir? Bunu bilatfekkür söyleyen cahiller mevcut olabilir. Fakat bile bile isnatta bulunan bedhahlar da yok değildir. Fakat bu o kadar hakikate, vakia muhalif bir iftiradır ki onu akıl ve fikri olanlara inandırmak mümkün değildir ve mümkün de olamamıştır. Buna nasıl inanılabilir ki dinimizin ilk emri büyük bir mucize-i sübhaniye olarak "ikra" ile başlıyor. Bunun ne büyük bir mucize olduğu azıcık düşünenler için zahirdir. Bahusus Peygamber Efendi'mizin iptida-i bisetlerinde imana davete memur buyuruldukları kavmin hâli malum. İçlerinde okuyup yazmak ehemmiyetsiz ve ilm ü marifet mevkut olan bir kavme Hazret-i Fahr-i Risalet Efendi'miz, "Tanıdığınız putlar batıldır. Bana Cenabıallah'tan vahiy geliyor." dedikleri vakit "Senin bu kadar büyük olarak anlattığın Allah'ın sana ne vahyetti?" diyorlar ve ilk defa mezkûr "ikra ... ilh." ayet-i celilelerinin nazil olduğunu söylüyorlar. Böyle bir tebliğin, indelerinde kıraat ve kitabetin, ilmin, kalemin ehemmiyeti olmayan bir kavme müessir olmaması lazım geleceği hatıra gelir. Çünkü onların mefâhiri at, deve, insan vesaire gibi samimî ruhlarında yer tutmuş hususlara temas ederek işe başlamak daha münasip idi, mülâhazası biz-zarur varit olur. Fakat iş öyle değil. Maksat dinin de, dünyanın da, başının temelinin ilim ve irfan olduğunu ta iptidasından beyan ile binayı en sağlam bir temel üzerine kurmaktır.

Malum olduğu üzere ilmin, irfanın lüzum-ı tahsiline dair daha birçok ayat-ı celile ve ehadis-i şerife vardır ve ilim tahsili مسلمة و مسلمة على كل مسلم و مسلمة العلم فريضة على كل مسلم emriyle kadın erkek her Müslüman üzerine farzdır. Bahusus هل ينفع العلم وما يعقلها الا العالمون "Beyanat-ı İlahiyeyi ancak âlimler teakkul ederler." ayet-i celilesi de bu manayı ifade ediyor. Herhâlde evvel ve ahir İslam'ı muhafaza edecek ilimdir. Bir hadis-i şerifte كافر آمن سنكوت احياه الله بالعلم "Benden sonra fitneli, fesatlı zamanlar olacaktır ki o vakitler sabahleyin imanlı olanlar akşama kâfir olacaklardır." buyurmuşlardır. Sonra اطلبوا العلم من المهد الى الحد, اطلبوا العلم ولو بالصين kelam-ı âlileleri beyana hacet olmayacak derecede meşhurlardır.

Dinimizde ilmin pek büyük tutulduğuna en mühim delillerden birisi de Müslümanlarca ulemaya, muallimlere edilen hürmet, verilen âlî makamdır. İmam Ali Efendi'miz

اطلبوا العلم من المهد الى الحد, اطلبوا العلم ولو بالصين buyurmuşlardır. Hele العلماء ورثة الانبياء hadis-i şerifi ilmin, ulemanın yüksek makamlarını pekâlâ gösteren yüksek bir beyinedir.

İşte din-i İslam böyle emretmiş. Acaba Müslümanlar neler yapmışlar ve ne yapıyorlar? Gelecek defa da onları izah edeceğiz inşallah.

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Ahlak Vazifeleri I^[30]

Ahlak duygusunun aslı fitrî, vicdanî, iyi veya kötü gelişmesi muhiti ve zamandır.

Ahlak duygusu demek cebir olunmadığı hâlde dahi yapılması veya yapılmaması lazım gelen şeyler olduğu mükellefiyetini insanın içten kabul etmesi demektir. Ahlak ilminde muhtariyet denilen budur.

Ahlak duygusunun insanda ta yaratılışının iptidasında var bulunması yahut zaman ve mekân ile hâl ve kâl ile sonradan gelip yerleşmiş olması ihtimalleri bilginleri asırlardan beri düşündürmüş ve derin, uzun bahisleri mucip olmuştur

Bazıları bu duygunun insanın ruhunda fitrî ve tabii olarak yaratılışından itibaren mevcut, bazıları da sonradan hasıl olarak olabildiği kadar yerleşmiş olduğu fikrinde bulunmuşlar. Meselâ meşhur Alman ahlakçısı Kant'ın bu duygunun insanda tabii olarak yaratılışında var olduğuna inandığı ve İngiliz âlimi Herbert Spenser evvelâ terbiye ve muhit tesirler ile hasıl olmuş bulunduğuna kail iken hayatının sonlarına doğru ezeli olduğuna sonradan inanmış olduğu bazı ahlâk kitaplarında yazılıdır. Ve bu bahislere hâlâ da devam edilmektedir.

Biz şimdi onların ve daha başkalarının düşüncelerini öğrenip dikkatle ve saygı ile mütalâa ve mülâhaza etmekle beraber kendilerimizce kanaat hasıl etmek için çalışıp düşünmekle mükellefiz. Hepsinden evvel insan ve insanlık nedir? Ne vakit ve nasıl yaratılmıştır ne inkılâplar geçirmiştir ve şimdiki hâl ve tavırları nedir? Bunları öğrenerek ve göz önünde tutarak netice çıkarmak ihtiyacındayız.

Yeryüzünde umumiyetle hayatın ilk defa sudan hasıl olduğu son zamanın tabiat ve hayatiyat âlimleri tarafından kanaatle söylenir, oldu. Kur'an-ı Kerim'de ise bu husus bin üç yüz küsur yıl evvel bir başka mucizeli ifade ile birlikte "Muhakkak göklerle yer (arz) bitişik idiler iken bizim onları ayırdığımızı ve bütün diri şeyleri sudan diri yaptığımızı kâfirler görmüyorlar mı? Daha iman etmeyecekler mi?" ayet-i celilesinde kesin olarak bildirilmiştir [Enbiya Suresi: XXI, 3-30].

Bu ayet ile bir kere arzın, yerimizin göklerle birleşik iken sonradan göklerden (âlem-i şemsten) ayrılmış olduğunu mucize olarak bildiriyor.

Evet mucize olarak bildiriyor. Çünkü o zamanlarda arzın âlemi şemsten ayrılmış olduğunu Mekke'de en cahil bir kavim içinde yetişmiş hiç tahsil görmemiş, okuyup yazmamış bir kimsenin hatırına getirebilmesi aklen, mantıken mümkün görülmececek bir şeydir. Tabii böyle bir görüş, biliş ancak Allah'ın Peygamber'ine mucize olarak bildirilmesiyle mümkün olur. Buna ilave olarak da gökten güneşten ayrılmış bir ateşten ibaret olduğu hâlde arzın üzerinde bu hayatlar nasıl olabilmıştır, mülâhazasının hatıra gelmesi tabii olduğundan ona karşıda arzın yüzü soğuyup su hasıl olduktan sonra sudan hayat verilmiş olduğu anlatılıyor ki bunların her birisinin ayrı mucizeler oldukları her fikir ve insaf sahibi için kabul edilmesi muhakkak olan bir hakikattir. Herhâlde bu ayet eski zaman insanlarından ziyade bugünün ilimlerde terakki etmiş insanlarına, milletlerine hitap olur ki muhakkak Kur'an'ın hak olduğuna iman etmeleri için ciddi bir davettir.

Şimdi yine hilkat meselesine gelelim. Arzın güneşten ayrıldıktan sonra tamamıyla ateş hâlinde kim bilir kaç milyon sene türlü dumanlar buharlar, yağmurlar devirleri geçirmiş; nihayet sudan eşyaya, toprağa hayat verilmek devri, kabiliyeti ne vakit gelmiş onu Allah'tan başka kimse bilemez.

Tabiatta hiçbir şeyin birdenbire mükemmel hâlde gelmesi olmayıp tekâmül (evolution) ve istıfa (selection) yolları ile gittikçe tamamlanmak suretiyle birçok zamanda mükemmelleştikleri fen erbabınca muhakkaktır. İşte gerek otlar (nebatlar) gerek hayvanlar nevelerinden ilk defa sudan yaratılmış türlü hayat sahiplerinin ilk yaratılma zamanlarının kaç milyon sene evvel başlamış olduğunu tasavvur edebilmek biz insanların dimağlarımızın kavrayabileceği bir kudret değildir. Bir zamanlar yaşamış olup nihayet toprak altında kalarak bugün bizlere bitmez; tükenmez menfaat ve kuvvet hazineleri sağlayan maden kömürlerinin, petrolerin olmalarına yarayan eski koca ormanların ve nesilleri

30. Ahlak Vazifeleri I, Kutlu Bilgi, 01.11.1944, s. 7, ss. 101-103.

kalmamış mamut fillerin ve daha başka acayip hayvanların ilk yaratılmalarına pek küçük hücrelerden başlanarak o kocaman hâllerine gelinceye kadar ne zamanlar geçmiş olduğunu kim hesap edebilir.

Biz bu mütalaaları insanın yaratılmasına ne vakit ve nasıl başlanmıştır, hususunun izahına medar olmak için yazıyoruz. Tabii ilk insanda sair hayat sahipleri gibi sudan ve topraktan yaratılmıştır. Başka ecrandan atılmış gelmiş değildir. Kur'an-ı Kerim manaları:

“O Allah ki her yarattığı şeyi gittikçe daha güzelleştirdi ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı. Sonra neslini sülaleden, mehin sudan yarattı. Sonra onu seviyelendirdi ve ona Allah ruhundan nefh etti (üfledi) ve size, işitmek gözler ve kalpler verdi. Az şükür ediyorsunuz.” ayet-i celilesi bildirir.

Bu ayet-i kerimede Allah'ın her yarattığını gittikçe güzelleştirdi, buyrulup daha sonraki devirlerde zikredilerek hem tekâmül hem ıstıfa bildiriliyor.

Tekâmül ve ıstıfa denince şimdi ilk hatıra Darwin geliyor. Darwin bütün yaratılmışların zaman ve mekân ve muhitler tesirleriyle geliştikleri, türlü hâller aldıkları nazariyesini kurmuş diye tanınmış bir zattır. Bu zat 19'uncu asırda yetişmiş olup bu nazariye ondan evvel başkaları tarafından da bilinmiş ise de Darwin onu etraflı olarak mütalaa ve tedvin etmiştir.

Kur'an-ı Kerim bu fikri, bu ayette mertebeleriyle ve sağlam olarak beyan etmiştir. Bir kere her yarattığını gittikçe daha güzelleştirdi buyurulması tekâmülü anlatır ve insanın mükemmelleşmesinin ulu orta tesadüflerle olmayıp onun ilk yaratılmasına ilk defa çamurdan (su ile karışık topraktan) başlanmış olduğu söylenerek mükemmel insan oluncaya kadar geçecek türlü safhalarında Allah'ın takdir buyurduğu minval üzere ve onun ilm-i iradesiyle hâsıl oldukları bildiriliyor.

Malûmdur ki insanın en son hâlinin maymundan tekâmül ederek teşekkül etmiş olduğu hakkındaki söylenti en çok Darwin nazariyesinin yayılması üzerine meydan almıştır. Fakat dediğimiz gibi bu mülâhaza Darwin'den evvel de mevcut idi. Nitekim Darwin'den iki asır evvel yetişmiş olan Bidil merhum

Hiç şekl-i bi-heyûla kabil-i-suret neşüd

Ademi hem, pişezan âdem püved puzine büd

“Hiçbir şekil heyulâsız (taslaksız) suret bulamaz. Âdemoğlu da adam olmazdan evvel maymun idi.” demiştir. Keramet sahibi büyük bir şair olan Bidil merhumun bu sözünü ceffel-i kalem reddetmekte kabil değildir. Zira bizce küçük bir hücreden tam bir insan haline gelinceye kadar olmuş; geçmişlerin önünü, ortalarını, sonunu hakkıyla bilmek tabii kabil olamaz. İnsanın maymundan gelmiş olması zannı maymunların insana çok benzer şekil ve hâlleri olmasından ileri gelmektedir. Acaba Kur'an'da makul hâllerden uzaklaşıp haksızlıkta, ahlâksızlıkta devam ve ısrar edenler için “Kovulmuş maymunlar olun, dedik.” [Bakara Suresi: 65] buyurulmuş olması ve birtakımlarının maymun veya daha başka hayvan hâllerine getirilmiş olmaları [Maide Suresi: 60] ne manadadır. Zahiri ve batını ne şekil ve suretlerle olmuşlardır. Bunlar insanı düşündüren ve düşünölmeleri lâzım şeylerdir. Muhakkak ahlak ve maneviyat yani batın cihetinden hayvanlaşmış olmaları manası akla daha mülayim gelir. Onunla beraber Peygamberlerin emirlerini unutup son derece cahil kalmış, vahşileşmiş insanların şekil ve suretçe de tam değilse bile az çok değişmiş hayvanlaşmış olmaları görölmemiş hâllerden değildir. Eski hâlinde daha çirkin bir surete koymak manasına olan noktalı “ha” ile mesh kelimesinin hiç aslı yoktur denemez. İçten ve dıştan türlü tesirler altında cisimce de tedenni ve tereddî ederek olan çirkinleşme hâli geçmiş ve hazırda insanda ve daha başka mahluklarda görölmüş ve görölmektedir.

Bu hâl tekâmül ve ıstıfa kaidelerine yani gittikçe güzelleştirme kanununa karşı gelen gerileme hâlleridir ki kâinatın her devrinde görölen hâlleridir. Bununla beraber onlar asıl kaidenin devamına engel değildir. Ve olamazlar.

Bu sözlerimiz tamamıyla Kur'an'a ve fen ve tabiat kanunlarına uygun olarak sezdiklerimiz olup esatir, mitoloji ve emsali ile alakaları yoktur.

Hasıl-ı kelâm, ilk defa yaratılmasına çamurdan başlanmış insanın tam insan oluncaya kadar geçirdiği tekâmül ve ıstıfa devirlerinin hep Allah'ın takdirine göre ve onun ilm-i iradesi dahilinde olduklarına şüphe edilemez. Allah'ın ilmi, ezeli ve ebedî olup zaman ve mekân ile mukayyet değildir. Türlü neviden ot veya hayvan hayat sahiplerinin de nasıl tekâmül edecekleri iptidadan Allah tarafından takdir edilmiş ve öylece gelişmişler ve gelişmektedirler. Yani bir neviden olan bir hayat sahibinin zaman ve mekân ve muhitler icabı tesadüflere tabi olarak başka neviden bir hayat sahibi oluverir olmasını zannetmek doğru değildir. Her nevi kendi mukadder kanunlarına göre türlü şekiller alarak gelişir. Ruhiyat alimleri bunu meyveleri misal getirerek anlatırlar. Meselâ üzümü göstererek. Bugün mükemmel ve çok nefis gayet latif üzömlerimiz var. Muhakkak onlar kırlarda görödüğüümüz, yabancı üzömlerin türlü tabii ve sunî gelişme sebeplerinin tesirleri altında zaman ile şimdiki mükemmel hâllerine gelmişlerdir. Asıllarından ayrı

bir kökten olmuş değillerdir. Ve hiçbir vakit mesela deve dikeninin tekâmül ve ıstıfasıyla hasıl olmuş olmalarına ihtimal verilemez diye izah ederler.

Bu yazdıklarımız ayetin “Allah her yarattığını güzelleştirdi ve insanın yaratılmasına çamurdan başladı.” kısmına ait olup gelecek yazımızda daha ötesinde yazar, mevzuumuza devam ederiz inşallah.

Dr. İsmail Hakkı Milaslı

Ahlâk Vazifeleri II^[31]

Ulusumuzun maddî, manevî yükselmesi gayesi ile çıkarılan Kutlu Bilgi’de pek haklı olarak ahlak düşüncesine büyük önem verilmektedir.

İnsan beden, akıl ve ruh kuvvetlerinden yapılmış olup insanlığın tam manasıyla gelişebilmesinin ancak bu üç kuvvetin ilmî olarak gereği gibi terbiye edilmelerine, mümkün olan kemali bulmalarına bağlı olduğu şüphe götürmez bir hakikattir.

Bu kuvvetlerin terbiyeleri işlerinde ayrı kaideler, farklı hareketler olmakla beraber üçü birden gözetilip ele alınmadıkça terbiye ve kemalin tam olmayacağı da muhakkaktır. İşte onun içindir ki ahlak ilminde bedeninin temizliği, sağlamlığı ve aklın tamamlığı meselelerine çok temas bulunduğu gibi beden ve akıl terbiyelerinde de ahlaka taalluk eden cihetlere ait faydalar önemli olarak bahse girerler. İşte fakirin üç türlü salah adıyla milletimizin edinmesini ülkü olarak kabul ettiğim çalışmalarım tamamıyla bunlardır. O cihetle ahlak bahsinde bütün terbiyeleri göz önünde tutarak mütalaa yürütmek lazım gelir. Nitekim Eflatun “Felsefe (hikmet) bütün kuvvetlerle yapılır.” demiştir ki İslam dini bunu ibadet kelimesiyle ifade buyurur. Çünkü İbni Sina merhumun da izah ettiği veçhile ibadet kelimesinin manası (şuglü külli kebihi) “Onunla bütün varlığıyla meşgul olman.” demektir. Fatıha Suresi’ndeki “İyyaken abüdü” “Ancak sana ibadet, kulluk ederiz.” buyrulması da bu manayadır.

Esasen İslam dini beş zaruretleriyle ve türlü ibadetleriyle insan kuvvetlerinin hepsini maddî manevî her ciheti gözeterek tam güzel ahlak sağlayan İlahi bir dindir. Beş zaruret diye emrettiklerinde insanı kendisinin ve başkalarının bedeni, sıhhati, hayatı ve aklı, fikri, düşünceleri ve nesebi, ırzı, namusu şerefi ve malı, hukuku ve dini, ruhu, vicdanı, akidesi cihetlerin den zararlı olmamak ve aynı zamanda faydalı olmakla mükellef tutar.

İbadetlerinde de bu kuvvetlerin terbiye ve muhafazası pek güzel gözetilmişlerdir. Mesela namaz aynı zamanda hem beden hem akıl hem ruh için çok faydalı bir ibadettir. Onun bedene olan faydaları aşikâr, akla, dimağa olan faydaları hem secdelerinde, sair harekâtında mündemiç, hem okunmaları lazım ayetlerin, duaların belletimleri cihetinden mevcuttur. Hele manaları bilinerek, düşünülerek, okunurlarsa bu faydalar daha büyük olurlar. Namazın ruha, ahlaka olan hizmeti ise pek büyüktür. Hakkıyla eda edilen namazın insanı ahlaqsızlıklardan muhafaza ettiği Kur’an’da yazılı olduğu gibi aklen de aşikârdır. Tabii hakkıyla eda etmeyenler bu faydadan hakkıyla faydalanamazlar.

Ahlakın adalet ve şefkat adl-i ihsan kelimeleriyle ifade ve hülâsa olduğunu biliyoruz. “Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma.” ve “Kendine yapılmasını istediğini başkalarına da yap.” diye ifade olunan manalar hep Kur’an’daki iki kelimenin “adl-i ihsan” kelimelerinin manalarıdır. Ve bunlar tabii başka hak dinlerde de emir buyrulmuşlardır. Fakat nasılsa ellerde bulunan Tevratlarda başlıca birinci kısım yazılmış olduğundan Hristiyanlar ikinci mertebeyi ilk defa olarak Hazret-i İsa’nın bildirmiş olduğunu söylüyorlar. Nitekim “Hristiyanlık ve Müslümanlık” kitabında şöyle yazdım: “Bir gün Norveçli bir mühendis ile konuşuyorduk. Papaz Papanemis, bana “Hazret-i İsa’ya gelinceye kadar ahlak için (kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmak) düsturu varmış. Hazret-i İsa buna ‘Kendine yapılmasını istediğini başkalarına da yap.’ düsturunu ilave buyurmuştur.” dedi. Ben de ‘Bizim Peygamber’imiz de bu son emrin insanlara dindeki mertebelerine göre tatbik edilebileceğini emir buyurmuş.’ dedim. Kızardı. Zira Hazret-i İsa’nın din ve ahlak hakkındaki verdiği emirlerin yapılır ve yapılmaz olmaları Hristiyanlar tarafından düşünülmemekle ulu orta verilmiş gibi gösterilmekte olduğu malumdur. Sonra bu ikinci düsturun Hazret-i İsa’dan evvel mevcut olmadığı da doğru değildir. Bunu her Peygamber beyan etmiştir.” [Sahife: 50].

Hristiyanların bu ikinci düsturu ilk defa Hazret-i İsa’nın söylemiş olduğunu zannetmelerine sebep olarak Tevrat’ta başlıca birinci kısmın yazılmış olmasını söyledik. Bunu daha birkaç gün evvel bana bir Musevi profesör söyledi: “Musevi din âlimlerinden birisine bir kimse dinin ne olduğunu ayaküstünde az kelimelerle bana anlatabilir misin? diye sormuş. O da cevap olarak ‘Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma. İşte din budur.’ demiş. Tevrat’ta böyle yazılıdır, dedi. Ben de kendisine bunun daha ilerisi vardır, dedim ve Norveçli mühendisle aramızda geçen konuşmayı anlattım, sustu.”

31. Ahlâk Vazifeleri II, Kutlu Bilgi, 01.12.1944, s. 5, ss. 133-136.

Şimdi bu ahlâk düsturlarını bir az daha açalım. Malumdur ki Peygamber Efendi'mize din nedir diye sormuşlar. "Güzel ahlaktır." buyurmuşlar. Başka bir hadiste de "Din hayırhahlıktır yani herkesin hayrını iyi olmasına istemektir." buyurmuştur. Tabii yalnız herkesin hayrını, iyi olmasını istemek yetmez, aynı zamanda iyiliği yapmak isteği fiiliyata geçmek gerektir. Bunun içinde Peygamber Efendi'miz "Komşusunda aç ve yardıma muhtaç kimse varken kendisini doyurup komşusuna yardım etmeyen, kâmil iman sahibi değildir." buyurmuştur.

Hep bu manalar adl-i ihsan (adalet ve şefkat) kelimelerinin manalarıdır. Çünkü adlin manası bozmamak, düzgün tutmak, ihsan da güzelleştirme demektir. Onun için âdil ve adalet, kötülük yapmamak, şefkat ve ihsan da iyilik yapmak vazifeleriyle mükellef bulunduğlarımızı bildirirler.

İkinci kısmın mertebe meselesi olduğunu söyledik. Çünkü Peygamber Efendi'miz "Kendisine yapılmasından hoşlandığını, yapılmasını istediğini başkalarına severek, hoşlanarak yapar olmadıkça insanın imanı kemal bulmaz." buyurmuştur.

Anlaşıyor ki hem kötülük yapmamak hem de seve seve iyilik yapmak ahlakî vazifemiz. Fakat insanın kendisine yapılmasını istemediğini yapmaktan sakınması, çekinmesi elindedir ve daima mümkündür. Lakin kendisine yapılmasını sevdiği, istediği her iyiliği başkalarına seve seve yapabilmek cömertliğine, genişliğine erişmek mertebesi muhakkak kemal ve muvaffakiyet mertebesidir. Her insanda olamaz. Ancak elden geldiği kadar yapmaya, muvaffak olmaya çalışmak borcumuz.

Kur'an-ı Kerim'de kötülük yapmaktan kesin olarak sakınmak ve elden geldiği kadar iyilik yapmak hakkında çok ayetler, emirler vardır. Bahusus "Teavenu alel birri vet takva ve la teavenu alel ismi velûdvan" "İyilik yapmak ve kötü hâllerden sakınmakta birbirlerinize yardım ediniz. Günah işlemekte ve düşmanlıkta yardımlaşmak yapmayın." ayet-i kerimesi manayı pek güzel ve ihatalı olarak beyan ve emreder [Maide Suresi: 2].

Şimdi acaba ahlak vazifesi, duygusu insanlara yaratılışlarında ruhlarına konmuş ezeli vicdanî bir duygu mudur, yoksa zaman ve mekân icapları ve muhitlerin tesirleriyle sonradan mı olmuşlardır. Her insan ve her millet için aynı kanunlarla mı emreder ve bazı yerlerde ve milletlerde daha sıkı tutulmasının ve bazılarında ihmale uğramasının sebepleri nedir? Gelecek yazımızda bunları incelemek istiyorum. Her muvaffakiyet Allah'tan.

29/10/1944

Dr. İsmail Hakkı Milaslı

Ahlak Vazifeleri III^[32]

Geçen yazımızda mevzuumuza taalluku cihetiyle yazmaya başladığımız “O, Allah ki her yarattığı şeyi gittikçe daha güzelleştirdi.^[33] Ve insanın yaratılmasına çamurdan (su ile karışık topraktan) başladı. Sonra neslini sülâleden, mehin sudan yaptı. Sonra onu seviyelendirdi ve ona kendi ruhundan nefh etti (üfledi) ve size işitmek ve gözler ve gönüller (kalpler) verdi. “Az şükrediyorsunuz.” [Secde Suresi: 7, 8, 9] ayet-i kerimelerinin manalarını anladığımız kadar yazmaya devam edelim.

Ayet-i celilede dikkati çeken gayet mühim bir cihet daha var ki o da ilk topraktan yaratma ve yaratılmış olanlar hakkında vasıf beyan buyrulmamış olmasıdır. Onlarda insanların vazife ve mesuliyet mefhumlarıyla alakalı nüvenin daha konmamış olması ihtimali hatıra gelebilirse de mademki ilerde insan olmak üzere yaratılmasına başladık buyruluyor, onda da o nüveden eser bulundurulmuş olması lazım geldiğini kabul etmek daha makul görünür. Tabii en doğrusunu Allah bilir. Bizce malum olan ancak bu ayette o devrin nasıl olduğu hakkında vasıf zikredilmemiş olduğudur. İkinci devir hakkında ise “Sonra neslini sülâleden, mehin sudan” yaptı buyrulurken mühim vasıflar zikredilmiştir.

Birinci devir, doğrudan doğruya çamurdan yaratılma devri daha evvel benzeri olmadığı hâlde yaratmak devridir. O devrin ne suretle olduğunu ve ne kadar devam ettiğini kimse bilemez. O devri Allahuteala sonra kapatmıştır. Ondaki sonraki devirden itibaren her hayat sahibi kendisine benzerinden vücuda gelerek yaşamış ve yaşamaktadır. Bu kanaat bhusus Pasteur’un keşiflerinden sonra şüphe götürmez bir hakikat olarak bilinmeye başlanmıştır. Tabii cahiller için sözümüz yok; hâlâ da bir insanın etinden olur diyenler var, onları dinleyecek değiliz.

İşte kendilerinden evvel benzerleri yok iken Allah tarafından doğrudan doğruya yaratılmak devrindeki yaratılış nasıl olmuş ve o devir ne kadar sürmüş diye mütalaa yürütmek kimse için kabil değildir. Ancak ondan sonraki devirler üzerine gerek Kur’an’ın bildirdiklerinden ve gerek ilim ve fenlerden öğrendiklerimizden mevzuumuz olan ahlâk prensiplerinin başlangıcına ve gelişmelerine ait beyanlarda bulunmak sadedindeyiz. Ayet-i kerime Allah’ın her yarattığını gittikçe daha güzelleştirdiğini ve insanın yaratılmasına çamurdan başlamış olduğunu bildirmekle her şeyi yaratmak için en basitten başlayıp giderek tekâmül ettirme usulünü Allah’ın kanun olarak kurmuş olduğunu açıkça anlattığı gibi daha sonraki beyanlar ile de âlemde bütün gelişmelerin hep bu değişmez kanun üzerine devam etmiş ve etmekte olduğu ve böylece devam edeceği bildirilmektedir. Allah’ın kurduğu kanunun hiçbir vakit tebdil ve tahvil edilmeyeceği Kur’an’ı Kerim’de “len” edatı ile birkaç kere kati olarak bildirilmiş değil midir? Mesela [Fatır Suresi: 42].

İşte daha evvelden benzeri yok iken en nihayet insan olsun kastı ile doğrudan doğruya çamurdan yaratılmasına başlanmış iptidai hüceyreye ikinci devirde kendisinden nesiller, kendisine benzerler meydana getirmek hassası hâli verilmiş olduğunu ayet-i celile “Neslini sülâleden mehin sudan kıldık.” buyurarak bildiriyor.

Kamus sülâlenin manasını bir nesneden sıyrılıp çıkan şeydir, diyor. Mehin kelimesi içinde; har ve hakir, zayıf ve zebun, az, tadı azıtmış “tahammür etmiş” süt ve rey ve fikir ve tedbir ve temyizi azca ve dölü tutmaz erkek hayvan manalarına geldiğini yazıyor. Tabii bu manalar Kamus’ta yazılı oluşlarına göre daha Kur’an ve Hazret-i Muhammed aleyhisselam gelmezden evvel Arap lisanında mevcut imişler. Yani o kelimelere bu manalar İslamiyet’ten evvel verilmiş olup Kur’an-ı Kerim’de de o manalar murat buyrulurken zikredilmişlerdir.

Düşünülünce bu manalarda mevzuumuza müteallik gayet mühim fennî münasebetlerin var oldukları aşikâr görülür. Ayet-i kerime doğrudan doğruya çamurdan yaratılmış olan hayat sahibine, ilk iptidai hüceyreye o devrin sonunda kendisinden çoğalma, benzerini kendisinden yetiştirme hâli verildiğini söylüyor. Bunları 1300 küsur sene evvel Kur’an bildiriyor. Bugünkü fende hurdebinlerin ve mikrobiyoloji ilminin terakkileri sayesinde görülebilmeleri için mesela bin kadar ve daha ziyade büyütülmelerine ihtiyaç olacak kadar küçük can sahiplerinin

32. Ahlâk Vazifeleri III, Kutlu Bilgi, 01.01.1945, s. 6, ss. 167-170.

33. “Ahsene” kelimesini yirmi sene evvel bastırduğım Hakikat-i İslam ve diğer eserlerimde Allah her yarattığını güzel yarattı, diye tercüme etmişim. Bu sefer “Gittikçe daha güzelleştirdi.” tercüme etmenin sebebini gelecek yazıda arz ederim.

çiftleşmek hâlleri olmaksızın kendi cisimlerinden ayrılmak suretiyle çoğalmakta olduklarını mikroskoplar altında aşikâr olarak göstermeye muvaffak olmuştur.

Mikropların bu kendi cisimlerinden ayrılmak suretiyle çoğalmalarının türlü şekilleri vardır. Kimisi parçalanarak kimisinin üstünde yumurtacıklar teşekkül ederek ve kimisinde çatlaklar peyda olarak çoğaldıkları gibi kimisinden ayrılan parçalarda sıyrılarak ayrılmak suretiyle çoğalırlar. Herhâlde Kur'an'ın beyanından insan olmak üzere ilk çamurdan yaratılan can sahibinin ikinci devir hayatında bu son şekilde, aslından sıyrılarak ayrılmak suretiyle çoğalan hücreler nevinden olduğu anlaşılıyor.

Velhasıl ilerde tam bir insan olmak üzere yaratılmasına çamurdan başlanmış olan can sahibinin çoğalma, nesil getirme tarzı birbirinden sıyrılıp ayrılmak suretiyle olmuş ve ona mehin yani har ve hakir ve zayıf ve zebun, miktarı az mütehammil, rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca ve dölü tutmaz yani telkih hassasına malik olmamış erkek³⁴ bir hayat sahibi su hizmet etmiş.

Her hayat sahibinin terkinde su maddesi mutlaka vardır. Bu mehin su başlıca tenasüle hizmet eden sudur.

Bu suyun har ve hakir ve zayıf ve zebun ve az vasıfları aşikârdır. Tadı azıtmış “tahammür” etmiş süt manası tamamıyla fennî, hayatî bir mana ifade eder. Çünkü sütün tadının azıtması, ekşimesi canlı mahluklarla, o işe mahsus mikroplarla olur. Bu mikroplar olmasa süt ekşimez, tahammür etmez. Nitekim kaynatılıp yani içinde canlı mikrop bırakılmayarak keza canlı mikrop kalmayacak kadar ısıtılmış, kaynatılmış kapalı kutular, şişeler içinde süt konservelerinin senelerle ekşimeden kaldıklarını şimdi herkes biliyor. Bu mikroplar havadaki tozlarda bulunurlar. Eğer kaynatılıp keza kaynatılmış veya fırınlatılmış kaplara konmuş süt dışardan hava alırsa ekşir. Bu ekşitme havanın kendisinden değildir. Havadaki mikrobu tesirindedir. Nitekim öyle kapların içine dışardan kızgın borulardan geçirilmiş yani içinden geçirilen havadaki mikroplar hararetle öldürülerek sevk edilmiş hava sütü ekşitmez. Bunları söylemekten maksadımız ilerde insan olmak için yaratılmış ilk hücrenin çoğalmasının bir mikrop hayatı nevinden bir hayat ile olmuş olduğunu Kur'an'ın söylediğini arz etmektir.

Bir de “Allah sizi topraktan sonra nutf eden (meniden) yarattı. Sonra sizleri çiftler kıldı.” [Fatır Suresi: 12] ayet-i celilesi vardır ki bu devirleri sümme yani daha sonra kelimeleri kullanarak aşikâr surette ayırarak beyan buyurur. Ve evvelki ayetlerdeki manaları aydınlatıcıdır.

Çoğalmaları çiftleşmekle olmayıp cisimlerinden türlü şekillerle ayrılarak nesillenen bu nevilere ve daha başkaları fen erbabınca her gün türlü muhitler, vasatlar içlerinde yetiştirilerek hakları ödenmez himmetlerle mikroskoplar altında ve mikroskopuz olarak tetkik olunmaktadırlar. Bu yüksek ilim erbabı aynı zamanda hem böyle çiftleşmeksizin çoğalanların çoğalma tarzlarını mütalâa etmişler hem de bazı mikropların hem çiftleşmeksizin hem de çiftleşerek çoğalmak hâlleri olanı yani tekâmülün böyle bir başka derece ve safhasında olan nevilere olduğunu da keşfetmişlerdir. Hem çiftleşmeksizin hem çiftleşerek çoğalan mikroba sıtma mikrobu misaldir. Bu mikrop, kanın içinde kırmızı yuvarlakçıklara musallat olarak birtakım devirler geçirip çiftleşmeyerek çoğalırlar. Lakin aynı zamanda bu yolda hasıl olan yavruların erkeklerle dişileri kanın içinde iken ayrılmış bulunurlar.

İşte böyle erkekli dişili sıtma mikropları bulunan kanı anofel denilen sivrisinekler emince bu mikroplar sivrisineğin midelerinde erkeklerle dişileri birbirlerini bulup çiftleşirler. Gebe kalan dişî mikrop, sivrisineğin midesinde cidarına sokularak bir hafta kadar bir zaman içinde yavrularını doğurur. Bu yavrular sivrisineğin midesinde durmayıp tükürük bezlerine giderler ve sivrisinek insanı ısırınca onların tükürükleriyle insanın kanlarına girerek yine çiftleşmeksizin çoğalma hâliyle çoğalırlar. Velhasıl kan içinde çiftleşmeksizin ve sivrisineğin midesinde çiftleşerek çoğalma devri geçirirler. Onlar öyle, yani fennin mikroskoplarla gösterdiği hakikatler banlardır.

Kur'an-ı Kerim bu manaları hep bildirir. “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten, can sahibinden yaradan Rabb'inizin emirlerine göre olun. Ve o nefisten o nefsin eşini yarattı ve bunların her ikisinden birçok erkekler ve kadınlar meydana getirdi, yaydı.” ayet-i kerimesi bu makalede söylediğimiz hususları tamamlayıcı bir surette tamamıyla fennî bir ifade ile mucize olarak beyan etmektedir. Adem'in ege kemiğinden Havva'yı yarattık, demiyor. Esasen Kur'an-ı Kerim'de Havva kelimesi yoktur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de asılsız söz olamaz, her kelimesi hikmet ve mucizedir.

Bundan sonra mehin kelimesinin rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca manasını izah kalıyor ki ahlak nüvesi mevzumuzda taalluku daha ziyade olan bu kısmı gelecek yazımızda izaha çalışırız inşallah.

Dr. İsmail Hakkı Milaşi

34. İsa'nın ilk yaratılışında evvela Adem'in yaratılmış olup dışısının sonradan Adem'den, erkekten yaratılmış olduğu hakkındaki itikadı bu münasebetle hatıra getirmek mümkün olur. Bu erkeğin ilk ve asıl olup dışısının ona tabi olduğu hakkında fizyoloji araştırmaları yapanlar da vardır. Âdem ve Havva meselelerini ilerde yazacağız inşallah.

Ahlak Vazifeleri IV^[35]

Bundan evvelki yazımızda, izahında bulunduğumuz ayet-i kerimedeki mehin kelimesinin manalarından azıtmış süt bahsine kadar yazıp yine o kelimenin (rey ve fikir ve tedbir ve temyizi azca) manasının ahlak vazifeleriyle taalluk ve münasebetlerinden bahsedeceğimi yazmıştım. Fakat şimdi daha evvel “Ahsene kulle şeyin halakahu” kelamını ne için “Her yarattığını gittikçe güzelleştirdi.” diye tercüme ettiğim hakkında izahta bulunacağım. Çünkü isteyen oldu.

Ben bu kelamı 20 küsur sene evvel yazıp bastırduğım Hakikat-i İslam’da “Allah her yarattığını güzel yarattı.” diye tercüme etmişim [Sahife: 40]. Daha sonraki bir eserimde de keza öyle tercüme ettim. Fakat daha sonraları birbiri arkasına gelen ayetlerdeki siyak ve sibak ve mana münasebetlerini düşünerek tekâmül mefhumunu belirtmek için “Her yarattığını gittikçe güzelleştirdi.” diye tercüme etmeyi daha muvafık buldum. Esasen ahsene kelimesinde tekâmül (yeni Türkçe evrim) manasının var olduğunu sanıyorum. Çünkü Kamus bu kelimenin mastarı olan ihsan kelimesi için “İyilik eylemek ve bir nesneyi iyi ve güzel eylemek manasıdır.” diyor. Ben bir nesneyi iyi ve güzel eylemek demeyi o nesneye güzellik ilave eylemek yani Türkçesi daha güzelleştirmek demektir, diye anlıyorum. Bahusus ayet-i kerimeler bu manayı birbiri ardınca zikrettikleri devirlerin gittikçe gelişmelerindeki vasıf farklarını beyan buyurarak anlatıyorlar. Mehin diye vasıflanan ile Allah’ın ruhuna mazhar olan arasındaki gittikçe güzelleştirme hâli herhâlde aşikâr bir hakikat. Onun için eserlerimde sonradan gördüğüm yanlışlar için yazıp hazırladığım doğrultma risalesinde “gittikçe güzelleştirdi” demenin daha muvafık olacağını yazdım.

Sonra Kadı Beyzavî’ye baktım. Merhum daha mükemmel yazıyor: “Onu müsteit ve layık olduğu hâli üzerine hikmet ve maslahata uygun çoğalma ve ikmal vererek yarattı.” diyor ki tekâmül ve ıstıfa manalarının “ahsene kulle şeyin halakahu” kelimelerinde mevcut olduğunu son derece güzel ve mükemmel bir ifade ile anlatıyor. Kadı’nın “halekahu muvaffiran” cümlesini çoğalma ve ikmâl vererek yarattı, diye tercüme ettim. Çünkü Kamus “Bir şeyi tevfir etti.” denirse onu ikmâl etti ve çoklaştırdı demek olur, diyor. Her yaratılan şeye verilen çoğalma ve ikmâl “ahsene” kelimesinden çıktığına göre gittikçe güzelleştirme manası kelimeye hiç yabancı olmaz sanıyorum.

Merhum Elmalılı Hamdi Efendi de bu ayetin tefsirinde buradaki hüsün ve güzellik hikmet ve maslahata uygunluktur, diyerek Kadı’nın beyanına iştirak ediyor.

Kur’an’ı Fransızcaya tercüme edenlerin en meşhurlarından olan Kazimirski de manayı hemen daima müfessirlerden ve başlıca Kadı Beyzavî’den alır. O da bu ayetin tefsirinde “ahsene kulle şeyin halakahu” cümlesini doğrudan doğruya “Her yarattığına tekemmül verdi.” diye tercüme etmiş.

Hasılı gerek Kur’an’ımızın bugünün en yüksek medeniyet âleminin yakın vakitlere kadar varamadıkları hakikat mertebesini 1300 küsur sene evvel bildirmiş olması ve gerek Kadı Beyzavî’nin bugün Avrupalıların birçok izahlarla anlatmaya çalıştıkları mazmunu naziri güç bulunur bir belagatle birkaç kelime içinde ifade edivermiş olması, cidden şükran ve iftihara değer hikmet ve muvaffakiyetlerdir.

Malumdur ki tekâmül ve ıstıfa meseleleri son zamanlarda nazariyelikten çıkmış, inkâr edilemez kanunlar diye kabul edilir olmuşlardır. Onun için tekâmül ve ıstıfa kanunlarının Kur’an’ımızda bu ayetlerle 1300 küsur sene evvel mucize olarak bildirilmiş olmalarının Kutlu Bilgi’de yazılır olmaları zamanının Dil ve Tarih Fakültesi’nde mütehasşislar tarafından müspet ilimler sahasında verilmekte olan konferanslarla hemen aynı zamana gelmelerinde güzel bir tesadüf var. Avrupa’da müspet ilimler sahaslarındaki keşiflere, bilgilere Hristiyan Papazlarının şiddetle muhalefet etmiş olmaları çoklarına bizim dinimizin de onlarınki gibi bu hakikatlere muhalif olacağı zannını vermiş bulunduğundan izahlarla meşgul olduğumuz bu ayetleri herkese bildirmekle Kur’an’ımızın mucizelerini gösterip insan zekâsının son varabildiği ilerlemelerin, türlü keşiflerin Kur’an’ımıza tabiat ile iman etmekte olduklarını anlatmak yolunda bulunmuş oluyoruz.

35. Ahlak Vazifeleri IV, Kutlu Bilgi, 01.03.1945, s. 6, ss. 198-201.

Şimdi asıl konumuza dönelim. Bir mahluk için rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca denilmekle ilk hatıra gelecek olan garize, sevk-i tabii ve yeni terimle içgüdü denilen hâldir. Bu hâli bugünkü ilmin nasıl tarif ettiğini Fransızca Larousse lügat kitabından öğrenelim.

İçgüdü (Fransızca instinct) tabii bir atılma, hamle, cibilli bir meyil, muhafaza garize, düşünmeden evvel olan ilk hareket, hayvanları tefekküre tâbi olmayarak hareket çizgilerine yöneltten bir iç duygusudur. Bal arılarındaki sevk-i tabii onları çok karışık (yani basit olmayan) ve hemen hemen zekâ ile ilgili işler yapmaya sevk eder. Hayvanların sevk-i tabiisi onlara asıl gayeleri hakkında fikir ve mülâhazaları olmaksızın bazı işler yaptırır. Bu işler nispetle daima aynı olup sevk-i tabii onlara asla daha başka bir şekilde yapmayı aramak, ne de gayeler ile kullandıkları vasıtalar arasındaki münasebeti bilmek hâli vermez.

Sevk-i tabiiyi zekâdan ayıran, zekânın kullandığı vasıtalarda değişiklikler olmasıdır. Sevk-i tabiiye yapılanın hepsi körü körüne ve hemen hemen değişmez olarak yapılırlar. Yani doğuştan ve irsî olan bir âdete zarurî bir tabiiyetle yapılırlar.

Larousse'tan hülâsa olarak alınanlar bunlar.

Hayvanların sevk-i tabiiyelerinin hayvanlara gayeleri hakkında mülâhazaları olmaksızın vasıtalar kullandığına misal olarak birde kunduzları gösterirler. Hiç su görmemiş bir kunduz yavrusu, herhangi bir su ile hiç münasebeti olmayan bir yerde yaşatıldığı hâlde dahi umumiyetle kunduzların nehirlerde, su kenarlarında kendilerine has yaptıkları, meskenleri, bentleri o yavrunun lüzumsuz olarak aynıyla yapmaya devam ettiği görülür. Demek ki sevk-i tabiiye vasıtaların kullanılmasında gaye hakkında bir düşünceye bağlı olmak yok.

İnsan olsun diye yaratılmasına başlanan can sahibinin tam insan oluncaya kadar geçen kim bilir kaç milyonlarca yıllar zarfında ondan gelen sayılmaz derecede türlü şekil ve büyüklüklerdeki nesillerin, insan olmamış mahlûkların hep rey ve fikir ve tedbir ve temyizleri az olmak vasfını muhafaza etmiş oldukları görülüyor.

Sevk-i tabiinin birçok türlümlükleri ve hayvanına göre ayrı sıfatları ve akıllara hayret veren hünerli tezahürleri olduğu malûm. Fakat hiç birisinde zekânın tam vasıfları bulunmadığı da muhakkak. Larousse zekâyı tanımak ve anlamak melekesi olup insanı hayvanlardan açık olarak ayıran melekedir diye tarif eder.

Rey ve fikri ve tedbir ve temyizi azca tarifinin ileride insan olacak can sahibine ait olup yaratılmalarına insan olmaları için başlanmamış mahlûkların ilk hüceyrelere konmuş tekâmül nüvelerinden farklı olması lazım. Çünkü ne kadar az olursa olsun rey ve fikir ve tedbir ve temyiz, zekâyâ doğru giden bir nüveye ait olmak icap eder görünür.

Kur'an-ı Kerim'de sevk-i tabiinin başlıca tarifi bal arısı münasebetiyle varit olmuştur. Ve ayrıca bal arısı Suresi de var. Bu Sure'nin 68 ve 69'uncu ayetlerinde "Rabb'in bal arısına dağlardan ve ağaçtan ve insanların yaptıklarından evler edin, sonra bütün meyvelerden ye ve Rabb'inin yollarına tam bir itaatle (mutlak bir inkiyat ile) süluk et, diye vahiy buyurdu." buyurur.

Görülüyor ki sevk-i tabiiyi Kur'an kesin bir itaatle yapılacak bir iş olmak üzere Allah tarafından öğretilmiş, vahiy olunmuş, bir iş olarak tarif buyuruyor.³⁶ Larousse'un tarifi de mutlak bir itaat manasını ifade etmektedir.

Sevk-i tabii dediğimiz bu içgüdü kâinata canlı veya cansız denilen her şeyin bütün zerrelere atomlarında mevcut olup her şeyi ilim ve iradesiyle ihata etmiş olan Allahuteala'nın varlığını bildiren bir kudret eseridir. Bunları anlayıp düşünenler için derin hayretlere, tefekkürlere, saygı ve sevgilere sahip olmamak mümkün değildir.

Mehin kelimesinin manalarının birisinin de dölü tutmaz erkek demek olduğunu yazmıştık. Bundan insanın ilk yaratılışına başlandığının ikinci devrinden itibaren en önce hüceyreye erkeklik nüvesinin konmuş olduğu hatıra geliyor ki bu manada evvelerden beri söylenen ilk defa Adem'in (erkeğin) yaratılıp dışisinin ondan çiftleşme ile olmayarak yaratılmış olduğu hakkındaki rivayete benzerlik var. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hüküm ve tesirlerinin tabiat iktizası olması ile münasebet bulmak düşüncesi bazı fen erbabını gebe dişilerin kanları üzerinde kimyevî, fizikî, hayatî tecrübeler yaparak erkeklik nüvesinin daha evvel ve daha müessir olup olmadığını anlamak arzusuna düşürmüştür. Yapılan tecrübeler esaslı bir netice vermediği cihetle bu meseleyi burada bırakıp gelecek yazımızda ayetlerin seviyelendirme ve Allah'ın ruhundan nefh etme kısmına ait anladıklarımızı yazarız inşallah.

Dr. İsmail Hakkı Milâslı

36. Vahyin manası çabuk ve gizli bir işaret halinde bildirmek ve anlatmak demek olup bu kelime Kur'an-ı Kerim'de türlü makamlarda kullanılmıştır. Ve bunlar eserlerimde izah edilmişlerdir.

*Ahlâk Vazifeleri V*³⁷

Geçen yazımızda mehin kelimesinin manalarından sonuncusu hakkında mülâhazalar arz ettikten sonra bu yazımızda ayetlerin insanı seviyelendirme ve Allah'ın ruhundan üfleme kısımlarına ait bildiklerimizi yazmaya devam ederiz inşallah demiş idim. Bu yazıda onlardan bahsetmek sadedindeyim. Fakat mehin kelimesinde toplanmış manalar nasıl olmuş da Kur'an gelmezden evvel o kelimelerde bulunmuş? Acaba Araplarda daha evvel o manaları düşünmek, anlamak ve anlatmak için kelimeler bulup dile koymak kabiliyeti, o derece fikir gelişmesi zamanları ne vakit olmuş? Vakıa daha Kur'an gelmezden evvel Araplarda kendilerine göre bir fesahat ve belagat devrinin var olduğu anlaşılıyor. Lakin bu ne vakitten beri vardır ve hangi zamanın fikir ve medeniyet gelişmelerinin mahsulüdür bilinmiyor. Tabii Peygamber Efendi'mize gelen ayetlerdeki kelimelerin hepsi Arap dilinde var ve murat buyrulan manaları ifade ettikleri Arapların bilginlerince bilinmiş olduğu da doğru. Zaten Kur'an da tamamıyla Arap dili ile geldiğini söylüyor. Hatta Kur'an'daki bazı kelimelerin Arapça olmadığı iddia ile birtakım Arapların, Peygamber Efendi'mize itirazda buldukları da olmuş. Nitekim Kitabü'l-Eğani'de yazıldığı üzere bir kere Kureyş Araplarından birtakımı Peygamber Efendi'mize gelerek "Siz halis Arapça olmayan kelimeler kullanıyorsunuz. Arap dilinin fesahatini bozuyorsunuz. Tezderî, Kubbar, Ucâb kelimeleri Arap dilinde yoktur. Bizler de Arap'ız böyle kelimeler tanımıyoruz." demişler. O esnada Peygamber Efendi'miz ufka doğru bakmışlar, karşıdan hecinlere binmiş, başları kefiyeli seçkin bir heyetin gelmekte olduğunu görmüşler ve Kureyşlilere sorduklarınızın cevabını şimdi alırsınız, buyurmuşlar.

Heyetin başkanı Peygamber'imizin huzuruna girerek hangi kabilelerden olduklarını ve kabileleri tarafından İslam dininin ne olduğunu öğrenmek için seçilerek gönderilmiş olduklarını söylemiş ve kendisini heyetin reisi olarak takdim etmiş. Peygamber Efendi'miz ona otur buyurmuşlar, oturmuş. Kalk buyurmuşlar, kalkmış. Tekrar otur buyurmuşlar, oturmuş. Tekrar kalk, buyurmuşlar. Bu sefer Arabî:

"Etezderiy biy ya Muhammed! Veene min kubbâri kavmiy va inne haza leşeyun ucâb."

Yani "Ya Muhammet! Benimle eğleniyor musun? Ben ise kavmimin ulularındanım. Bu senin yaptığın muhakkak 'çok acayıpten bir iş.' diyerek o Kureyşlilerin Arapçada yok dedikleri kelimeleri hep söylemiş. Bunu gören müşrik Kureyşliler, Muhammed'in sihri Arap afakını tutmuş gibi saçmalar söyleyerek çıkıp gitmişler.

O vakit öyle olduğu gibi bu zamanlarda dahi Hristiyan Araplardan Kur'an'da kusur arayanlar ve hatta bu husus hakkında kitaplar yazanlar az değiller. Kutlu Bilgi'nin üçüncü nüshasındaki yazımda adı geçen ve beni Hristiyan etmek için uğraşan Mosko Efendi bana bu kitaplardan birini getirdi. Kur'an'ın bir hayli ayetlerinin haşa hatalı olduğunu iddia ediyorlar. Bunlar arasında konumuzun tekâmülü bahsi ile pek ilgili olan "Muhakkak İsa'nın misli Allah yanında Adem'in misli gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra ona ol, dedi. O, olur" ayet-i kerimesidir [Al-i İmran Suresi: 59]. Onlar bu ayette "Ona ol, dedi. O olur." buyrulmuş olmasını akıllarınca kusurlu bularak "Ona ol, dedi. O, oldu" demek lazımdı, diyorlar. Kur'an'da "kun feyekun" buyrulmuş onlar ise "kun fekân" denmeli idi diyerek haşa Kur'an'da kusur var olduğunu söylüyorlar.

Tekâmül kanununun pek iyi bilinmiş olduğu bu terakki asrında yetişmiş olan ve kendilerini büyük âlimlerden sayan bu kimselerin bin üç yüz küsur sene evvel nazil olan Kur'an-ı Kerim'in mucizeli beyanlarını anlamaktan hâlâ aciz olmalarına ne denir? Herhâlde Allah'ın hidayetine mazhar olmadıkça insanların hakkı bulamadıklarına onların bu hâllerini de şahit tutmak lazım. Evet Allah; Adem'i topraktan yaratmış ve sonra ona ol, demiş. Fakat o hemen oluvermemiş tasavvur edemeyeceğimiz kadar nice milyon seneler ve nice milyon safhalar geçirerek olmuş ve hâlâ olmada... oldu manası yalnız Namık Kemal merhumun Peygamber Efendi'miz hakkında söylediği şu:

"Sad tasliye Fahr-i Kâinat'a, kim zübde-i hükm-i kün fekindir." kelimelerindeki mana da doğrudur. İnsanlık için mukadder olan mânevî kemal ancak Hazret-i Muhammed için tam olmuş kabul edilebilir. Kur'an'da kusur arayan bu kimseler hem kendileri hataya düşüyorlar hem başkalarını hataya düşürmeye çalışıyorlar. Nitekim Mühtedî Bay Abdülehad bir gün bana "Kur'an'da Arapçanın aslında olmayan kelime ve manalar var imiş." dedi. Ben öyle

37. *Ahlak Vazifeleri V, Kutlu Bilgi, 01.04.1945, s. 8, ss. 231-234.*

bir şey olsaydı ta iptidadan Müslümanlığın düşmanı olan Araplar itiraz ederlerdi dedim ve tezderi kubbar, ucâb kelimeleri üzerine Kitabü'l-eğani'den naklettiğim vakayı anlattım. Güzel kabul etti ve Amerika'ya gitmek üzere bulunduğundan beraberinde benim Hakikat-i İslâm'dan bulunmasını istediğini söyledi. Verdim, bir tane götürdü.

Mehin kelimesinde olduğu gibi derin ve yüksek manalı kelimelerin yalnız Arap dilinde değil umumiyetle insanlar arasında ne vakitlerden beri yerleşmiş olduğunu bizler hakkıyla bilemiyoruz. Çünkü Peygamber olanın, kendi kavmi arasından Allah tarafından Peygamber seçilmiş olduğuna göre ümmetine Allah'ı ve emirlerini, cenneti, cehennemi, melekleri, imanı ve ihlası ve ahlak mefhumlarını bildirmesi, anlatması için lazım gelen kelimeleri kavmi içinde hazır bulmuş olması lazım gelir. Çünkü Allah'ın her Peygamber'i kendi kavminin diliyle gön- derdiği Kur'an-ı Kerim'de yazılı. [İbrahim Suresi'nde]

Tabiidir ki öyle manalı kelimelerin insanlar arasında yerleşmesi için birçok asırlar fikir hayatı yaşamış olmaları lazım. Bunların ne vakit ve ne kadar asırlarda hasıl olmuş olduklarını bilemiyoruz. ¹³⁸ Zannettikleri gibi bu beş altı bin yıllık bir iş değil. Erbabının anlattıkları veçhile nice yüz bin seneler evvel başlamış. Hatta bizim Türk medeniyetinin bu eskilikte büyük hissesi olduğu söyleniyor. Bu hususlar hakkında diltcilik, kazıcılık ve tarih ile uğraşanlar tam sağlam bilgiler verinceye kadar İranlı bir zatın "Biz dünyanın başlangıcından ve sonundan habersiziz. Bu köhne kitabın ilk ve son kısımları kaybolmuştur." sözünü bugünde tekrar etmek durumundayız.

Şimdi yine asıl konumuza, seviyeletme devrine gelelim. İnsanın yaratılmasına çamurdan başlanıp daha sonra sülaleden, mehin sudan devam ettirilmiş ve daha sonra gelen bu üçüncü devrede Allah'ın insanı seviyelendirdiği ve ona kendi ruhunda nefh buyurduğu bildiriliyor. Kur'an'ın Dehr Suresi'nde insanın zikre değer bir şey olmazdan evvel üzerinde muhakkak çok zaman geçmiş olduğuna dair olan buyruğu bu üçüncü devirden evvelki zamanlara ait olarak bilinmektedir. Geçen bu çok zaman kaç milyon senedir bilinemez. Kur'an-ı Kerim bu devri sümme kelimesiyle ayırıp ayrı bir devir olarak bildirmiş ve seviyelendikten sonra Allah'ın ruhunun üflenmesi için ayrı bir devir denecek kadar zaman geçmemiş olduğu da sonra kelimesi konmayarak ve "Ona ruhandan üfledi." buyrulurken anlatılmıştır.

Kendisine Allah'ın ruhunun üflenmesine layık olması için onun seviyelenmiş yani lâzım olan tekâmülün, düzgünleşmenin tamamlanmış bulunmasının lazım olduğu da anlaşılıyor. Bu düzgünleşme, seviyelenme tabii türlü cihetlerden olmuştur. Bir kere dış şekline düzelme, özellenme, güzellenme hâlleri olmuş ve bunların hepsinden aşikârı kametin doğrulması, baş aşağı olmaktan kurtulmasıdır. Kur'an-ı Kerim bunu "Yüzü aşağı kapanarak yürüyen mi daha iyi yoldadır dimdik düz olarak doğru yol üzerinde yürüyen mi?" ayet-i kerimesinde işaret buyurur [Mülk Suresi: 22].

Tabii insanın Allah'ın ruhunun üflenmesine layık bir şekil alması için dış ve iç âzalarında tam gelişmeler olmuş bulunacaktır. Ve insanın her şeyden güzel yaratılmış olduğu muhakkaktır. Bu husus hakkında İmam Yusuf'un bir fetvasını naklederler. Malûmdur ki İmam Yusuf, fakir bir talip ilim iken çabucak Kadı'l-kudat denilen en yüksek makama çıkmıştır. Hikâyeyi kısaca yazalım. O vaktin halifesi harem ile beraber mehtaplı bir gecede oturup sohbet ederlerken bir kere karısının yüzüne bir de mehtaba bakmış. Eğer sen mehtaptan daha güzel değilsen benden üç kere boş ol, demiş. Kadın ben mehtaptan daha güzel olur muyum, artık aramızda nikah kalmamıştır diye kalkıp gitmiş. Bunun üzerine Halife, bütün âlimleri çağırarak haremının mehtaptan daha güzel olabileceği hakkında fetva istemiş. Hiç birisi cesaret edememiş. Muhakkak nikâh bozulmuştur diye cevap vermişler. Karısını çok seven Halife; pek ziyade üzölmüş, sıkılmış. Bu hâli gören adamlarından biri "Efendim! Fakir bir Molla var. Pek ziyade âlim olduğunu söylüyorlar. Bir de ona sorsak." demiş. İmam Yusuf'u fakirane kıyafetiyle Halife'nin huzuruna getirmişler. Keyfiyeti anlatmışlar. İmam Yusuf "Bunda tereddüt edilecek bir şey yok. Vettini Suresi'nde insanın ahsen-i takvim üzere yani en güzel şekil ve kıyafette yaratılmış olduğu bildirilmiş olduğundan her Mümin ve salih insan yalnız mehtaptan değil, dünyanın her şeyinden güzeldir. Binaenaleyh haremimizin kaçmasına ayrılmasına sebep yoktur." diye fetva vermiş ve bu doğru fetva Halife'nin pek hoşuna gitmiş olduğundan İmam Yusuf'u en yüksek makama çıkarmış.

Bu seviyelenme yalnız insanın dış şekline ait olmayıp maddî özellik ve güzellikten başka iç âzaya da kalbe, manevî cihetlere de şamil olması lazım gelir ki dimağ hücrelerinde, akla, zekâyâ hizmet eden kısımlarda da evrimler, güzelleşmeler, özelleşmeler vardır.

Kur'an-ı Kerim ahsen-i takvim üzere yani en güzel olarak yaratılmış olan insanın sonradan aşağıların aşağısı hâline gelebileceği bildirilmiş iken Mümin ve iyi işlere çalışır olanların bu aşağılığa düşmeyenlerden olmaları tam ve sağlam seviyelendirmenin hem dış ve hem iç hem maddî hem manevî cihetlerden tam olabileceğini anlatır.

38. Adem aleyisselamın zamanı insanların arasından Peygamber seçtiği Al-i İmran suresinde bildirilmiş olup Hakikat-i İslam'ın 109 uncu sahifesinde hu hususta izah vardır. Daha da izah ederiz inşallah.

İşte Allah'ın ruhunun üflenmesine lâıık ve nail olan seviye Ademoğullarına verilen mükerrerliğin tam kendisidir ve insanda ahlâk vazifesinin fitrî olarak başladığı zamandır ve insanlığın bütün şerefi buna bağlıdır ve bundan neşet eder. Bu şerefli seviyeye insana mahsus olan akıl seviyesi demek de doğrudur. Daha ötesine gelecek yazımızda devam ederiz inşallah.

Doktor İsmail Hakkı Milaslı

Tarih

Kitap

Milletimizin Saadeti için Düşündüklerim ve Mebus Olsam Çalışacaklarım

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Hıfzıssıhha-i Umumiye Müfettiş-i Umumiyesi

Menteşe mebusluğuna namzetliğimi vaz için şifahen ve tahriren müracaat edilmesi üzerine yazılmıştır.

sene

1330 [1914]

Bab-ı Ali Caddesinde - Arşak Garoyan Matbaası

Milletimizin Saadeti için Düşündüklerim ve Mebus Olsam Çalışacaklarım

Mebusun vazifesi kanun yapmak
ve
kanunsuzluk yaptırmamaktır.

Tam manasıyla mebusluk dünyanın her yerinde mühim ve müşkül bir vazifedir. Fakat bizde her yerdekinden daha mühimdir. Zira bu kadar zayıf ve mahrumiyetlerimizle beraber pek kavî, pek zengin ve pek hünerli devletlere, milletlere karşı mevcudiyetimizi muhafaza vazifesiyle mükellef bir zamandayız. Ne derece büyük ve ne kadar karib tehlikeler karşısında bulunduğumuzu anlamak güç değildir. Fas'ın, İran'ın, Trablus'un duçar olduğu hâller meydanda.

Vakıa bizler, geçmişleri çabuk unuturuz ve önümüzdeki tehlikeleri görmeyiz. Nitekim Trablusgarp meselesinde böyle oldu.

İptida-i Meşrutiyet'te neşrettiğim "Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf" risalesinde "Ah! Bizler niçin böyleyiz. Bıçak kemiğe dayanmadıkça ve bir şeyin mazarratı ekseriya-i şahsiyata taalluk etmedikçe pek çok bar-ı giranlara tahammül ederiz. Çare-i hülasamızı aramayız. Sair millet-i mütemeddine bir asır iki asır sonra gelecek mazarratlardan tevakkî ve pek çok sonra hasıl olacak menafi için gösterilen tedabir-i hüsn-i telakki ederler." demiştim.

Zannedirim ki Trablusgarp meselesinden sonra bıçak kemiğe dayandı ve herkesin menafi-i şahsiyesinin dahi tehlikede olduğu pek ayan surette anlaşıldı. Artık uyanmalıyız. Baş başa verip çarelerimizi aramalıyız. Haris-i çâh u mansıb olarak menafi-i vataniyeyi pay-i mal etmemeliyiz. Maazallahuteala vatan giderse hiçbir çâh u mansıbın menafi-i şahsiyenin diğeri ehemmiyeti kalmayacağını idrak etmeliyiz. Allah'tan korkup vicdanlarımızdan sıkılmamızdır.

Avrupalıların vasıl olduğu mertebe-i terakkiyata ve bizdeki nevakıs ve ihtiyacata bakarak ne derecelerde müşkül bir mevkiye bulunduğumuzu derk etmemek mümkün değildir. Hatta meyyus ve na-ümid olmamak güçtür. Ve meyyus olanlar da çoktur. Fakat yes ve nevmidi dinen mezzum nesteizübillah (... انه لا يس من روح الله ...) ve hikmet-i ahlakiyece merduttur.

Hakikat endişe-i vatanla mahzun ve dilhunuz. Fakat nesteizübillah "لا تقنطوا من رحمة الله" ayet-i celilesiyle mesrur ve "ان تنصروا الله ينصركم" nass-ı İlahiyisiyle mübeşşer ve memuruz.

Cenabıhak "Rahmetullahi'den ümidinizi kesmeyin ve ahkam-ı celilesine hüsn-i riayetle din-i İlahiye yardım ederseniz Allah da size yardım eder." buyuruyor. Demek ki bir taraftan ümidimizi kesmeyeceğiz. Fakat diğerk taraftan mükellef olduğumuz vezaif-i mesaiyi yapacağız. Zira Allahuteala'nın yardımına nail olmak için burası şart.

Vakıa geç kaldık. Fakat bilerek düşünerek hüsn-i niyetle çalışacak olursak biavnillahi'l-latif az vakitte harikulade terakkî ve azim tehlikelerden tevakkî edebileceğimiz muhakkaktır. Hasılı şu vatanın biinayetullahuteala kurtarılması kabildir. Fakat vakıfâne-i adilane çalışmak ister.

Maruz bulunduğumuz dehşetli tehlikeleri düşünmekten mütevellit ızdırab-ı elim herkes gibi bi't-tabi âcizlerini de çareler taharrisine sevk etti. Rubb-ı asra karib tefekkür ve tetkikat neticesinde bulduğum çarelerin, fikirlerin saha-i tatbika vaazından vatanıma, milletime faydalar hasıl olacağına mutekidim. Bu itikad tesiriyledir ki efkâr ve asarımın neşrine ve sayımca çalışıyorum. Vakıa mübarek vatan ve milletimize karşı uhdemize tertip eden vazifeyi kemaliyle yapabilmek kolay değildir. Fakat yolunda bulunursak şerefli bir hayata ölürsek şanlı bir mematta daha doğrusu asl-ı hakikî hayata nail oluruz. İşte bunun içindir ki velev böyle pek endişeli bir zamanda olsun velev ki menafi-i şahsiyeye muvafık gelmesin. Mebuslukla hizmet edebileceğine kani olan her ferdin mebusluk istemesi vaciptir.

Mebusu-ı intihap olunabilmek fırkaların ve birçok taraftarının pek ziyade himmet sarfına mütevakkıf bulunduğundan bilcümle esbab-ı muvaffakiyet herkes için mevcut veya şeyli sehlü'l-husul olamaz. İnsan hizmet edebileceğine kani ve hemşehrilerinden birçoğunun teveccühüne nail olur da kendisi için çalışacak, uğraşacak vesaite malik olmayabilir. O vakit fikirlerinden memlekete menfaat geleceğine kani olanlar düşündüklerini neşretmelidir ki belki içinden istifade edilecek şeyleri alıp takip ve icra edenler bulunur da vatan müstefit olur.

İşte âcizleri de milletimizin selameti için düşündüklerimi bu mütalaaya mebni neşre mücaheret ediyorum.

Hemen Cenabıhak, Habib-i ekremi hürmetine cümleyi muvaffak ve bi'l-hayr buyursun. Amin.

Fikrimce Yapılması Elzem Şeyler

علموا و سهلوا، يسروا ولا تعسروا، بشروا ولا تنفروا واذا غضب احدكم فليسكت
taban fakir, zengin çiftçi, hamal, esnaf, işçi velhasıl her sınıf ahâlî miyanında en büyük eksigimiz olan maarifin en

kolay ve en fennî tarikler ile tamimî ve mecami-i ilmiye teşkiliyle lûgat ve ıstılahlarımızın tespiti ve her memleketin istidadına göre terakkî ve tefeyyüzü esbabının istikmalî (bu maddede hem hurufun hem programların ıslahı hem encümen-i danîş vesair mecami-i ulum ve smainin teşkili) münderiçtir.

Ve hadis-i şerifin meal-i âlisi “Öğretiniz, kolaylaştırınız. Asan ediniz, güçleştirmeyiniz. Tebşir ediniz. Tenfiri mucib-i ahvalde bulunmayınız ve öğretirken hiddet gelirse sükût ediniz.” demek olup bu hadis-i şerif bugün bile ilim terbiye-i etfal nokta-i nazarından lazım olan en fennî esasları mucize olarak cami bir destur-ı celildir.

Meşhur Leibniz, nam zat “Maarif-i umumiye bir asır bana veriniz. Dünyayı değiştireyim.” demiştir. Fakir de böyle bir asır değil on sene bu maddede maruz-ı ıslahatın icra ve tatbikine say edilsin dünyanın en müterakki milletlerinden olacağımızı gösteririz derim. Hatta on sene değil bir sene zarfında askerden, ahalden milyonlarla cahiller okur yazar. Ve hesabını, dinini, diyanetini bilir, olurlar. Fakat gerek hurufa gerek program ve usul-i tedrislere ait yapılacak ıslahat; fennî ve ulum-ı Arabiye’ye ve terakkiyat-ı zamaniye ve adat-ı milliyemize muvafik suver-i hakimane olmalıdır. Bunlar da gayr-ı mümkün şeyler değil. Belki zaten hepsi fen dairesine alınmış olduğundan pek kolaydır. Bahusus ahalemizin maarifi için teşneliğe ve mutekadat-ı İslamiyenin mükemmelliği buna çok yardım edecektir.

Bu maddeyi hepsinden evvel zikrettim. Çünkü okuyup yazmak ve ırfan ve ümranın esasları olan maarifin teshil-i tahsil ve tamimi her şeyden ikdamdır ve Kur’an-ı azimüşşanda da (اقرأ) sure-i celilesinin en mukaddem nazil olduğu meşhurdur.

2) Dünyanın en sağlam ve en kavî insanlarıyken milletimizin bir müddetten beri cisimlerine sarî olan zayıfların, hastalıkların esbabını şerh ve izahla sıhhat-i umumiyenin hüsn-i muhafazası ve temin-i tamamıyeti hakkında kabil-i tatbik ve fennî usuller, kanunlar vaazı – Avrupa’da sıhhat ve nüfus-ı umumiyenin hüsn-i muhafaza ve tezyidi için öyle güzel kanunlar vaz edilmiştir ki - memleketimizde münasip suretle tatbiklerinden pek büyük faydalar hasıl olacaktır. Ve bu mesele cidden pek mühimdir. Fukara-i ahalinin sıhhatini muhafazaya pek ihtimam ile çalışmalıdır. Hele aşayir ve muhacirin iskanında fevkalade düşünülecek, gözetilecek ve yapılacak cihetler vardır. Bu hususlardaki noksanlarımızdan, kusurlarımızdan mütevellit zararlarımızı, ziyanlarımızı iyice anlayabilirsek; ağlamamak, erimemek mümkün değildir. Bahusus tedbirler yapmaları gayr-ı kabil veya pek büyük masraflara mütevakıf şeyler de değildir. Yalnız bilmek ve hüsn-i niyetle çalışmak lazım.

3) İlmen ve amelen iyi tabip yetiştirmek için icab eden tedbirlerin tatbiki ve fenn-i celil-i tıbbın terakkisiyle etibbanın hukuk-ı asliye ve meşrualarının temini (Tıp ve etibbıy tahsis etmekteğim tabip olduğumdandır. Esasen Meclis-i Mebusan’da, fününun her kısmına ait mütehasısların bulunmaması ve mesleklerine müteallik kanun ve nizamlar yapmaları elzemdir).

4) Gerek memur tayini ve gerek sair muamelatta adalatın bî- tarafane tatbiki ve fırka temayülâtına bakılmayıp nesteizübillah ان الله بامر كم انب تودوا الاماتة الى اهلها و اذا حكتم بين الناس ان تحكموا بالعدل ayet-i celilesinin mantuk-ı münifine tatbik-i hareket edilmesi.

Bu ayet-i celile her umuru ehline tevdi ve her hususta adl ve hakkaniyet dairesinde hareket emrederek fırkacılık veya sair suretle hakkaniyetten inhiraf etmek gibi bazı hükümetlerde caiz gösterilmek istenen tarafgirliklerin meşru olmadığını pek güzel beyan buyurur. Zaten bu yolun bahusus bizde çıkmaz yol olduğu pek iyi anlaşılmiş olmak lazım gelir. Kabinenin ekseriyet fırkasından olması veya onun programını takip ve kabul etmesi ve ettirmesi başka bir mesele olup bunun gayr-ı meşru teşahüb veya tecavüz meseleleriyle karıştırılmaması icap eder. Nesteizübillah يا ايها الذين آمنوا كونوا قوامين شهداء، بالقسط ولا يجر منكم شتان قوم الا تعدلوا اعدلو اهو اقرب للتقوى

Memurunin vazifeleri kanunen teamülen muayyen ve hilafına hareketleri mucib-i mesuliyet olacağından, vazifelerine menafi-i muamelatta bulundurulmamaları ve ızaa-i hukuktan fevkalade içtinap edilmesi zarurüdür. Aksi takdirde fena neticeler hasıl olur. Baladaki her işi ehline tevdi ve icra-i adalet emreden ayet-i celileden sonra nesteizübillah يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولى الامر منكم ayet-i celilesi amirlere lüzum itaati ve ihtilaf vukuunda bab-ı müracaatı pek güzel gösterdiğinden memurların hatt-ı hareketleri için bir nass-ı celildir ve arayanlar için daha nice hikmetler vardır.

Sevinmenin taraftar kazanmanın, ancak adalete ve hakk-ı fazilete fart-ı riayetle mümkün olacağına kani olmalıyız ve kimsenin fikir ve içtihadı üzerine tazyikat-ı icra etmemeliyiz. Zira hâl-i hazırımızı kurtarmak ve ati için şayan-ı itimad bir nesl-i kavi ve kavim bırakmak ancak bu suretle mümkün olacaktır.

5) Fırka meselesi memleketimizde lüzumu veçhile anlaşılammış olduğundan bu cihetin esaslı surette hâli.

Fırkaların taaddüdünden maksat ümmet için mucib-i rahmet olacak içtihad ihtilafı esasından ibaret olup bu ise milletin, vatanın saadet ve selametini temin için müsabakat ve iyi bir iş görmek hususunda yekdiğerinden daha

ileri gitmekte müsaraat etmek ve gayr-ı musib görülen ahvali nesteizübillah عظة بالحكمة والموعظة الحسنة ayet-i celilesi mucibince suret-i hasene ve hakimane de tebliğ ve ihtar ile ıslaha çalışmaktır.

İngiliz kibar siyasiyunundan bir zat “Ekseriyet fırkasının vazifesi ekalliyetin hukukunu muhafazadır.” diyerek Ebubekir es-siddik radiyallahu anhun kelam-ı âliyesine muvafık bir söz söylemiştir.

Ekseriyet ve ekalliyetin her ikisinin de vazifeleri bar-ı milleti yüklenmek olduğundan yükün sağ veya sol tarafında bulunmanın ehemmiyeti zahiri olduğunu ve netice-i haseneye vüsul için herhangi tarafta bulunulursa bulunsun hulus-ı kalb ile çalışıldığı takdirde aynı şeref ve mesubata nail olunacağını bilmelidir. Binaenaleyh nesteizübillah العودان والتقى ولائهم والتقى على البر والتقوى وعاونوا ayet-i celilesi mantukunca ancak amal-i hayriyede teavün ve tenasura himmet ve günah ve adaveti mucib-i ahvalde birbirine yardımdan mücanebet ve fırkalar arasındaki münasebatı muslihane fakat menafi-i vataniyeye muvafık-ı amalde müsabakatkarane bir surette samimiyet ve hüsn-i niyetle cereyan ettirmeye say ve gayret etmek mebusun vazifesidir. Ve fırkaların kaffesi nesteizübillah ولكل وجهة هو مو ليها فاستبقوا الخيرات mantuk-ı münifine tatbik-i hareketle milletimizi milel-i ecnebiyeye faik bir hâle getirmeye gayret etmelidir.

Rekabet ticarete olsun, sınaide olsun velhasıl herhangi cihette olursa olsun rakibin fena olmasını arzu ederek ve buna çalışarak cereyan ederse gayet mezmum olup bunun şekli dini ve medenisi her iki cihet yekdiğerinden bilfiil daha iyi olmaya çalışarak terakkiyat-ı lazımevi istihsaldır. Ve bugün cihan-ı medeniyetin bütün terakkiyatı böyle hasıl olmuştur. İşte fırka meselelerinde bu suret-i nezihe ve meşruada cereyan etmesi lazım gelir.

6) Memleketimizde pek ziyade nazar-ı itibara alınacak diğer bir husus da ittihad-ı anasır meselesidir. Fikrimce bu gayet mühim olduğu gibi imkânsız bir şey değildir. Umum-ı anasırın menafi bir noktada müctemi bulunmasına mebni belki de kolay olmak lazım gelir. Çünkü bugün devlet-i aliye-i Osmaniyeye tabi bilcümle milletlerin, milletlerinin tamami-i bekası bu Devlet'in bekasıyla kaimdir. Bu ise dahilî ihtilafat çıkarmamakla mümkün olacaktır. Ve devlet-i Osmaniyenin vücudu yalnız bizdeki milel-i muhtelifinin değil aynı zamanda mücavir hükûmatın bekası için de elzemdir. O cihetle mücavir küçük devletlerin menafi ve bekasını arzu edenlerin dahi devlet-i âliyenin menafiine mugayir-i ahvalden sakınmaları ve temin-i vifaka çalışmaları lazım gelir. Mesela Almanya ile İngiltere veyahut Amerika ile Japonya arasında azim-i menafii ihtilafı varken münazaat ve muharebattan sakınabiliyorlardı. Bizler menafi-i maddiye ve maneviyelerimiz pek mermut olduğu hâlde geçinemiyoruz. Birbirimizi yiyoruz.

İşte esas itibarıyla ve daima hatırda bulunmak ve bulundurulmak ihtiza ettiği gibi her milletin hissiyat-ı diniyeye ve lisan ve adad-ı mahsusalarına Meşrutiyet ve tamamiyet devlet-i âliyeye menafi olmamak suretiyle riayet etmek hükûmet ve bilumum millet-i Osmaniyeye için vacip olmakla hiçbir unsuru rencide etmemek menafi-i hakikiyelerinin el birliği ile çalışmakta olduğunu tamim-i maarif ve tenvir-i efkârı ve tezyid-i ümran ve yesar tarikleriyle irae ve ihzar eylemek vacibattandır.

Memurların buldukları mahallin lisanına kâfi derece vakıf olabilmeleri maksadıyla Memurin-i Lisan Mektebi yapılmalıdır. Makul, fennî ve ilmî usulleri takip edilirse memul edilmeyecek derecede az vakit zarfında kâfi mertebe lisan-ı tahsil ettirmek pek mümkündür. Ve bu keyfiyet-i hâl ve istikbal için çok faydalar temin edecektir.

Bir de anasır-ı muhtelifeye karşı muamelelerimiz vesaire hakkında daima Avrupa'da, Amerika'da ika edenler ve efkâr-ı umumiye üzerine su-i tesiri olan fikirleri, cereyanları red ve izale ve amal ve imalimizin adilane, muhakkikane olduğunu ispat ve her suretle menafi-i milliyemizi muhafaza için memalik-i mütemeddine payitahtlarının münasiplerinde cerideler ve veya o mahallerin cerideleriyle makaleler neşretmeliyiz. Fakat bunların müsmir ve müessir olabilmesi için kendilerimizin hüsn-i niyetle vakıfane idare-i umura çalışmaktığımız, her hususta ciddiyetten asla ayrılmamaklığımız şart-ı azamdır

7) Bizim memaligimizin de en ziyade çalışılacak cihetlerden birisi de ziraat meselesidir. Bugün fenn-i ziraatın memleketimizin muhtelif iklim ve topraklarına göre tatbikiyle az yerden çok mahsul almak yetişen mahsullerin, hayvanat-ı ahalinin nevini teksir, cinslerini ıslah-ı mahsulatın iyi fiyatlarla satılmasını temin ve hususen milletimizin servet-i mühimesine hemen daima rahnedar etmekte olan hayvan hastalıklarının biiznillah defî ve refî ve her memlekette ziraat meclisleri münasip mahallelerde kongre ve sergileri yapılması gibi vatan ve millet feyz ve hayat verecek esaslı tedbirlerle uğraşılması için meraci-i aidesine müracaat olunup husul-i muvaffakiyete el birliği ile çalışılması ehem ve akdem-i umurdandır.

Ve Avrupalılar her şeyi fen hâline komuş olduklarından mebusan-ı kiramdan münasipleriyle bila-ittifak ve vazife-şinas muktedir memurin ile vesair iş erbaplarıyla istişare edip az himmetle çok menfaat temini cihetine gayret etmelidir.

Yollar şimendiferler gibi müessesat-ı nafiada ehemmiyetçe en birinci derecede çalışılacak işlerdir.

8) Vazife ve mesuliyet mesele-i esasiyelerini takrir ettirmek ve تركه مالايعينه المرء من حسن اسلام the hadis-i şerifine taban malayani şeyleri terk ile iş görmek ve gördürmek.

Ziraat ve ticaretten ve turuk ve meabir vesaire gibi umur-ı nafiadan ve ilh. Hayırlı işlerden şöylece bahsetmek kolay ise de hakikî terakkiyat ancak vazife ve mesuliyet meselelerinin vücud ve tayini ve her işin kanuna tevfikeyen bi- tarafane görülmesi ile hasıl olacağından artık lafi terk ile iş görmekten ve bunca senelerdir pek ziyade ezilmiş olan bu milletin maddî ve manevî saadet ve refahına temin için adilane, bi- tarafane ve vakıfane icraata yapılmak ve başlatmaktan başka çare kalmamıştır.

Hele milletin parasını münhasıran müsmir ve nafi surette sarf ettirip su-i istimalden sakındırmak pek ziyade çalışılması iktiza eden cihettir.

9) Esasen mebusluk vazifesi iki mühim kısımdan ibaret olup birisi memleketin ihtiyacına muvafık kanunlar yapmak diğeri kavanin, nizamat-ı hüsn-i icra ve milletin hukukunu hüsn-i muhafaza ve vazifelerini ifa edecek ehliyetli salahiyyetli namuslu zevattan mürekkep kabine teşkiline ve onların murakabasına gayret ve itina etmektir. İşte bunun içindir ki mebusluğu hülâsen sen kanun yapmak ve kanunsuzluk yaptırmamaktır diye tarif ediyoruz.

10) Umum-ı millet ve vatanın selamet ve saadeti için say edileceği gibi mebusun daire-i intihabiyesi dâhiline ait hususatta hemşehrileriyle bila-istişare kemal-i ehemmiyetle çalışması tabii idüğünden vatandaşların mebuslarına daima menafi-i vataniyeye ait hususlar için ihtarat-ı lazımda bulunmaları iktiza eder. Ve şurasını rica ederim ki her kim olursa olsun mebus iltihap edilecek zatın memleketimizin cihad-ı muhtelifesini görmüş akvam-ı müteaddisiyle görüşmüş, temasta bulunmuş ve mümkünse bu akvamdan bazılarının lisanına aşına, hülâsa vatan-ı Osmaninin ahval-i esasiyesine vakıf, dinini ve vatanını bilir ve sever, tahsil görmüş ve bunlarla beraber Avrupa efkâr ve amaline muttali olabilecek ve icabında müdavele-i efkâra mütalaa-i asara muktedir olacak derecede bir lisan-ı ecnebi tahsil etmiş ve şimdiye kadar ne yolda hizmet edebileceğini ve mesleğini meşrebini az çok göstermiş bir zat olmasına ihtimam etmelidir. Zira mebusluk ehemmiyetsiz bir şey değildir. Dikkatsizlikle yahut hatır için münasip olmayan bir kimse intihab edilirse hem vatanımıza milletimize zararı dokunur hem de ahirette Cenabıhak, sebep olanları mesul eder. Nesteizübillah يا أيها الذين آمنوا كونوا قوامين بالقسط شهداء لله ولو على أنفسكم أو الوالدين والأقربين إن يكن غنيا أو فقيرا فالله أولى بهما فلا تتبعوا الهوى أن تعدلوا وإن تلووا أو تعرضوا فإن الله كان بما تعملون خبيراً

Ve hiçbir tesir ve tehdiye ehemmiyet vermemek lazım gelir. Çünkü doğru olanlara eğrilerin mazarrat vermeyecekleri ve kendi nefsimize ait menafi ve mazarratı kendilerimizin düşünmekliğiniz icab edeceği nesteizübillah. يا أيها الذين آمنوا كونوا قوامين بالقسط شهداء لله ولو على أنفسكم أو الوالدين والأقربين إن يكن غنيا أو فقيرا فالله أولى بهما فلا تتبعوا الهوى أن تعدلوا وإن تلووا أو تعرضوا فإن الله كان بما تعملون خبيراً

وإذا عزمتم فتوكل على الله

توكلنا على الله

Milash İsmail Hakkı'nın Asarı

Namazın Tıbben Faydası

Frengi İletinin Tedavi-i Umumiyesi ilh.

Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Malumat

Meşrutiyetten Sonra Neşredilen Asarları

Tamim-i Maarif ve Islah-ı Huruf

Din-i İslam Ulum ve Fünun

Yeni Yazı ve Elifbası

Yeni Yazı Elifbasına Zeyl

Sıtma ve Sıtmalı Yerlerde Çare

Hıfzıssıhhat-i Mekatip (Derdest Tabtır)

Makaleler

Türk Ocağı Konferansları: Milliyet ve Terbiye^[39]

Türk Ocağı Konferansları

Terbiye içtimaî bir meseledir.

Efendiler! Geçen konferansta terbiyeyi tarih nokta-i nazarından mütalaa ettim. Dedim ki “Terbiye meselesi içtimaî bir meseledir. Terbiye keyif ve tesadüf eseri değildir, mazinin mahsulüdür. Hiçbir millet terbiyesinin binasını gelişi güzel kuramaz. Bunda da tarihin, tekâmülün seyri hakimdir. Binaenaleyh terbiye, içtimaî noktadan tetkik edilmek lazım gelir, yoksa bu zeminde doğru ve müspet neticelere varmak mümkün değildir.” İşte efendiler, geçen konferansla bu mukaddimeyi yaptıktan sonra bugün “milliyet ve terbiye” mevzuuna girişmek size bu bapta kanaatlerimi söylemek istiyorum. Çünkü milliyet ve terbiye mevzuu bugünün en canlı bir mevzuudur.

Milliyet nasıl tetkik edilir?

Milliyet ve terbiye meselesinin tetkikinde de içtimaî bir nokta-i nazar kabul edeceğim. Çünkü milliyet içtimaî hayatın bir nevidir. Milliyet kelimesi müphem ve yanlış telakkilere müstait bir kelimedir. Bu kelimeye verdiğim manayı ifade edebilmek için nazar-ı dikkatinizi hayata, içtimaî hadiselerle celbedeceğim. Evvela cemiyet[in] ne olduğunu araştıracağım.

Cemiyetler içtimaî uzviyetlerdir.

Nice içtimaiyet sahasında vücuda getirilen en mühim terakki cemiyetlerin hayatı terkipler gibi telakkisidir. Bir cemiyet fertlerinin kemmi ve riyazî mecmuuna müsavi değildir. Gerçi cemiyet olmak için fertler olmak lazımdır. Fakat aralarında maddî ve manevî hiçbir rabıta ve alaka bulunmayan yani dinî, ahlakî, lisanî ananeleri birbirine uymayan fertleri bir araya getirmekle bir cemiyet teşekkül edemez. Cemiyet olmak için içtimaiyet olmak, içtimaiyet olmak için de fertleri içtimaiyata hazırlamış bulunmak lazımdır.

İşte cemiyeti fertlerinin yekûnu gibi değil bir uzviyetin hüceyreleri gibi nazar-ı itibara almak doğrudur. O hâlde cemiyet içtimaî bir uzviyettir. İçtimaî uzviyet nebatî ve hayvanî uzviyet gibi hususî bir tabiat nevi teşkil eder. Bu nevi maddeyi tetkik eden maddiyat, uzvun hayatını tetkik eden uzviyat, ruhun hayatını tetkik eden ruhiyat gibi bir ilmin mevzuunu teşkil eder ki bu da içtimaiyat “sosyoloji”dir.

Hayvanlarda tekâmül neyi ifade eder?

Cemiyetin nasıl bir mevcut olduğunu söyledim. Şimdi bu mevcudun nasıl tekâmül ettiğini tetkik edeceğim. -Burada tekâmüle müspet bir mana yani terakki manası veriyorum. Cemiyetler nasıl terakki ederler demek istiyorum.- Bu sorunun cevabını bulmak için evvela tekâmül fikrini izah etmek lazımdır. Tekâmülden ne anlayacağız? Müttekâmil bir cemiyet ne demektir? Acaba en müttekâmil cemiyet, en büyük cemiyet mi demektir? Tabir-i diğerle cemiyette tekâmül cemiyette tekâmüle mi mukabildir? Bir kere tekâmül mutlaka büyüklük ifade etmez. Nasıl ki iptidailik mutlak surette küçüklüğün medlulü olmadığı gibi... Mesela müttekâmil hayvan en büyük olan hayvan değildir. Eğer böyle olsaydı, cüssesi en büyük olan hayvanların en âli hayvanlar olması lazım gelirdi!.. Hâlbuki maymun cüssesi daha büyük olan birtakım hayvanlardan müttekâmildir. Çünkü daha zekidir, daha hassastır, cümle-i asabiyesi daha mükemmeldir. İnsan da büyük cüsseli birtakım maymunlardan daha müttekâmildir. Çünkü insanda hayat ve hayatın efali çok inkısama uğramış; insan, düşünmek, doymak ve yaşamak itibarıyla birçok kabiliyetlere mazhar olmuştur. Şu hâlde hayvanatın hayatında tekâmül bu hayatın vazifelerinde tekâmül demektir. Vazifede tekâmül ise vazifede inkısam demektir.

39. Türk Ocağı Konferansları: Milliyet ve Terbiye, Türk Yurdu. 16.02.1918, s. 3, ss. 86-94.

Cemiyetlerde tekâmül neyi ifade eder?

Cemiyetlerde de hâl böyledir. En mütekâmil cemiyet demek en çok vazifeleri inkısam etmiş, içtimaî hayatı en çok taazziye uğramış cemiyet demektir. Mesela iki köy farzedelim. Bunlardan biri büyük, diğeri küçük... Lakin küçük köyün mektepleri, dükkanları, hastahaneleri var. Büyük köy ise yalnız büyük, yalnız kalabalık. Şimdi bu iki köyden küçük olanı daha mütekâmdir, çünkü daha müteazzidir. Çünkü içtimaî hayatı daha çok mütenevvileşmiştir. İşte bir cemiyet ahlak, ilim, sanayi, hukuk, iktisat gibi ne kadar çok vazifelere sahipse bünyesi o derece mütekâmil demektir. O hâlde biz cemiyetlerin tekâmülünü tetkik ederken her birinin taazzuv derecesini tetkik etmeliyiz. Ve her cemiyetin taazzuv derecesine göre de tekâmül derecesini tayin etmeliyiz.

En iptidaî bir cemiyet nedir?

Lakin bu tetkik ve mukayeseyi yapabilmek için de her şeyden evvel en iptidaî yani en az mütekâmil bir cemiyet ne olduğunu tayin etmeliyiz. Tayin edeceğimiz cemiyet bütün mütekâmil cemiyetler için bir vahid-i kıyasî olacaktır. Cemiyetlerin madde, uzuv ve ruh gibi hususî bir tabiat ve neviyet teşkil ettiklerini söylemiştim. Her nevin, her tabiatın vahid-i kıyasîsi kendi cinsinden olabilir. Hayatî bir mevcudun vahidi de yine hayatî bir mevcuttur. Binaenaleyh büyük cemiyetlerin vahidi ufak cemiyet olmak lazım gelir.

Yoksa büyük cemiyetin ufak bir parçası ufak bir cemiyet değildir! Mademki ufak cemiyet; hayatı en az taazzi etmiş olan bir cemiyet demektir, o hâlde hayatı en az taazzi etmiş olan kabileyi cemiyet için vahid-i kıyasî olarak düşünebiliriz. Filvaki kabile dinî, ahlakî, bedîî, hukukî vazifeleri en basit yani en az mütenevvi bir cemiyettir. İşte cemiyetlerin tekâmülünü tetkik etmek demek, küçük bir kabileden büyük bir cemiyetin nasıl teşekkül ettiğini araştırmak demektir. Şimdi bunu araştıralım.

Kabile nasıl bir cemiyettir?

Kabile seciyeler mecmuudur. Kabilenin kendisine mahsus şekli, kıyafeti, dini, lisanı, ananesi vardır. Bir kabile tasavvur edemezsiniz ki seciyeleri tamamıyla diğere benzeyebilsin.

Her kabilenin kendisine mahsus bir ferdiyeti ve bir şahsiyeti vardır. Cemiyet bu hâldeyken bütün dünyayı, hayatı, mukaddesatı kendinden, kendi varlığından ibaret zanneder! Orada her şey her fikir, her his, her mukaddes kabilî bir mahiyettedir. Kabilenin kabilî mefkûre haricinde daha insanî, daha beşerî mefkûresi yoktur. Lakin vakte ki seciyeleri birbirine zıt olan iki kabile arasında coğrafî, iktisadî herhangi sebepten dolayı birtakım münasebetler, ihtilatlar, yani hayatî cereyanlar doğar, o zaman her iki kabileyi teşkil eden kuvvetler arasında bir ulaşma kaynaşma başlar. Evvelce müteferrik ve müteşettit bir hâlde yaşayan bu iki kabile zaruriyetle bir olur. İki kabile arasında hayatî bir muamele vücuda gelmiştir.

Kabileler nasıl büyürler?

Yeni cemiyetlerin zuhuru yeni seciyelerin zuhuru demektir. Evvelce kabile birdi, seciyeleri de bir neydi. Şimdi iki kabile birleşti, seciyeleri de birleşti. Bu birleşme nasıl oldu? Esasen birbirine mugayir olan iki tabiatın erimesiyle, bu erimeden yeni bir tabiatın doğmasıyla. O hâlde her iki taraftan birtakım seciyeler mahvolarak, yepyeni ve daha şamil birtakım seciyeler zuhur ederek. Cemiyetin bünyesinde hasıl olan şu tahavvül; dininde, lisanında, ahlakında tahavvül demektir. Bütün bu içtimaî varlıkların teşekkül ettiği şuur ve vicdan değişerek daha umumî, daha mefhumî bir şekil almıştır.

İşte kabileler kabilelerle birleşerek büyük kabileler, büyük kabileler yine kabilelerle birleşerek aşiretler, aşiretlerin birleşmesinden de kavimler vücuda gelmiştir.

Kavim nasıl bir cemiyettir?

Kavmi öyle bir cemiyet olarak tasavvur ediniz ki kabile ve aşiretle kıyas kabul etmeyecek derece taazzi etmiş, yani içinde kabileleri ve kabilelerin yarattığı aşiretleri eritmiş, onları içtimaî bir vahdete, tek uzviyete kalbetmiş. Böyle bir cemiyetin dini, lisanı, ahlakı hülasa kavmi olan her seciyesi daha umumî, daha mütekâmil olmak lazım gelir. Ezcümle kavim, ilahî kabilesinden seçen bir din ile yaşayamaz. Çünkü kavim, dünyevî ve ilmi kuvvetlerle harice intişar etmek, hariçte mevcut olan diğ er müm asillerini massetmek yahut bu müm asillere iltihak etmek kudret ve ihtiyacını hisseden bir cemiyettir.

İşte o rüş ve tekâmül devresindedir ki ya kavmin sin esinden Allah'ın kitabını tebliğ e memur bir Peygamber zuhur edecek yahut diğ er bir kavmin Peygamberi imdadına erişecektir.

Ümmet nasıl bir cemiyettir?

Kavmin kitapla teyit edilmiş, âlem-şümül bir dini kabul etmesi içtimaî tekâmülün diğer mühim bir safhasıdır. Çünkü bu safhada kavmi seciyelerin daha umumî, daha şamil bir mahiyet aldığı görüyoruz. Bu suretle kavim hayatı ümmet hayatına giriyor. Her kavmin bir şahsiyeti olduğu gibi her ümmetin de bir şahsiyeti vardır. Bu şahsiyet o ümmetin dininde tecelli eder; tekâmülün bu derunda din, kavmi seciyeleri ayrı gayrı olan cemiyetleri birleştirip onlara büyük, dinî bir cemiyet şahsiyeti veren bir mefküredir. Ümmet hayatı de kavim, aşiret ve kabile hayatı gibi kutsî bir mahiyeti haizdir. Ümmet de diğer iptidaî cemiyetler gibi ahlakını, edebiyatını, hukukunu, hep dininde, kitabında arar ve bütün seciyelerine kitabî ve ilahî bir menşe atfeder.

Millet nasıl bir cemiyettir?

Vakta ki diğer ümmetlerle temas, nüfusun tezayüdü, hicretler, muharebeler, ticaretler, buhranlar, tabii ve hikemî hadiseler tesiriyle ümmetin bünyesi sarsılır, artık eski fikirleri eski adetleriyle yaşayamaz olur. O zaman ümmetin gözü önünde birtakım yeni ihtiyaçlar, yeni tahsil ve istila sahaları açılır. Tam bu devirde müspet ve maddî ilimlerin sürat ve şiddetle cemiyeti istila ettiğini görürsünüz. Yine bu devirdedir ki evvelce dinî bir mecmua gibi tecelli eden seciyelerin inhilale başladığını ve dinî mecmuadan ahlakî, bediî, hukukî seciyelerin ayrıldığını görürsünüz. Cemiyet evvelce varlığına bir kutsiyet ve ilahiyet atfederken artık bu nokta-i nazarını tabiiyet ve dünyeviyetle telife çalışır. Orada her şey, her fikir, her his, her mukaddes tabii ve millî bir mahiyettedir. Kableden biri benliğini fevka't-tabiatından geliyor zanneden cemiyet şimdi aynı benliğinin masdarını kendi nefsinde yani teşkil ettiği hususî insaniyette bulur. Cemiyetin bu hâli içtimaî kuvvetlerin şuuruyla şemmesinden, hayatının kendi ruhunda temerküz etmesinden başka bir şey değildir. İşte cemiyette ruhun en ufak bir kableden başlayarak en mütekâmil bir safhaya dahil olmasına millet diyorum. O hâlde bir cemiyette milliyet ahlakın, zevkin, hukukun, felsefenin fevka't-tabii bir menbadan çıkarak tabii bir mecraya girmesi, yani dinin daha hususî vazifelere inkısam etmesidir. Bununla beraber din inhilal etmez. Yalnız daha hususî daha fevka't-tabii bir vazife alır. Şu hâlde milliyet, içtimaî hayatın en mütekâmil çünkü en müteazzi bir şeklidir. Bir bakıma da cemiyetin bu hâli müşterek dini yaşayan diğer kavimlerden temeyyüz etmesi de demektir. Çünkü muhtelif kavimlerin ilahî bir din kabul etmeleri hukukî, bediî, ahlakî müesseselerinin inkısam ve inkişafını temin edeceğinden her kavim daha mütekâmil bir şahsiyet kazanmış olur. Bizzat dinde bu şahsiyet tekâmüle uğrar. Hülasaten milliyet, dinde ahlakta, sanatta, hukukta, felsefede, şahsiyet demektir.

Lisan ile milliyetin münasabeti nedir?

Bir milletin müesseseleri yalnız ahlaktan, sanattan, hukuktan, felsefeden, dinden ibaret değildir. Milletin bir de lisanı vardır. Lisan milletin lafızda ve manada tecellisidir. Milletin lisanı, ahlakının, sanatının, hukukunun, felsefesinin canlı bir ifadesidir. Lisan bunun millî hislerin umumî ifadesi olmak itibarıyla adeta tebeddül etmiş bir millettir!.. Lisansız bir milliyet düşünülemez gibi milliyetsiz bir lisan da müstakil olamaz.

Coğrafya ile milliyetin münasabeti nedir?

Bir de milletin coğrafyası vardır. İki nev coğrafya var: Biri "tabii coğrafya" dağlardan, nehirlerden, göllerden bahseder. Ulum-ı tabiiyenin bir şubesi olan coğrafya. Diğeri "içtimaî yahut beşerî coğrafya" meskenlerden, yollardan, kıyafetlerden, ahlaklardan -çünkü ahlakın da bir coğrafyası vardır- bahseden coğrafya. Bu nev coğrafya içtimaîyat ilminin, sosyolojinin, bir kısmıdır. Her milletin kendisine mahsus meskenleri, yolları, tarlaları, kıyafetleri ve bunların toprak üzerine bir türlü yayılışı bir nev haritası vardır. Bu vaziyetlerin ve şekillerin mecmuu milletin coğrafyasıdır. Yalnız milletin değil, kavmin, aşiretin, kabilenin bile hususî coğrafyası vardır. Anadolu ki tamamıyla mütecanis olmayan birtakım Türk köylerini, Türk aşiretlerini saklıyor. Orada içtimaî coğrafyanın tahavvüllerini görebilmek için bir sünnî köyünden bir tahtacı köyüne geçmeniz lazım gelir. Tahtacı köyüne girince binaların, sokakların değiştiğini görürsünüz. Bu değişikliği yapan tahtacı Türklerinin ruhudur, içtimaiyetidir. Çünkü bir cemiyetin coğrafyası ile ruhu arasında daima münasebet ve samimiyet vardır. Bu yollar ve meskenler ki cemiyet âdemlerinin eseridir. İster istemez onların ruhunu da ifade eder. Çünkü el işi aynı zamanda bir zihin işi olur. O hâlde her cemiyetin içtimaî coğrafyası içtimaî benliğinin bir ifadesidir. Bu coğrafya cemiyetin cesedi gibidir. Cemiyet değişmedikçe o da değişmez. Cemiyet millet hâline inkılap ederken coğrafyası da millet coğrafyası hâlini alır. Millî coğrafya sahibi olmak, milletin ahlakî, hukukî, bediî, dinî hislerine göre şahsî yani millî bir morfolojiye, şekliyata malik olmak demektir.

Milliyet tarihin evladır.

Efendiler! Şimdiye kadar milliyetin ne olduğunu tarife çalıştım. Şimdi milliyetin ne olmadığını söylemek isteyeceğim. Milliyet meselesi bizde türlü yanlış telakkilere uğramıştır. Bunları birer birer tenkit etmeyi lüzumlu görüyorum. Bazı kimseler milliyeti bir propaganda eseri zannediyorlar ve zannediyorlar ki milliyet hissinin zuhuru

bir iki müteşebbisin milliyeti istemiş ve diğerlerini de buna kandırmış olmasındandır. Bence milliyetin zuhuru dair bunun kadar yanlış bir telakki olamaz. Çünkü milliyet bir iki kişinin icadı değil, bütün bir tarihin evladıdır. İster iyi ister kötü olsun milliyet denilen şey istemekle yahut istememekle zuhur etmez. Ancak liyakat ve tabiatla hasıl olur. Bu da tarihî, içtimaî bir olgunluğun neticesidir. Her kavim canı istediği zaman millet olamayacağı gibi her millet de tarihten gelen ve taşın milliyetini akıl ve iradesiyle durduramaz! Gerçi bütün içtimaî inkılaplarda olduğu gibi millî intibahlarda dahi rehberlere ihtiyaç vardır. Fakat rehberler milliyet tarihinin mucidi değil, mümesilleridir. Onun için milliyeti tarihî bir zaruret gibi telakki etmek doğru, progandacıların karihasından çıkmış zannetmek yanlıştır. Biz milliyeti istesek de istemesek de o bizi gelip bulacaktır...

Milliyet kelime değil, histir.

Milliyeti kelime farz ediyorlar! Hâlbuki milliyet manasız, delaletsiz, kuru bir kelime değildir. Ruhu, şuuru, kuvveti, kudreti, saltanatı olan bir hayattır. Bir hayat ki en ölü vücutları bile sarsar, en zayıf kavimleri bile diriltebilir.

Milliyet kuru bir kelime değil, müstakil ve dinde, ahlakta sanatta, hukukta, lisanında, coğrafyada diğer kavimlere nazaran şahsiyet demektir. Şu hâlde köylülere, “Siz Türksünüz, siz Türk olunuz!” demek bir şey ifade etmez. Ya onlarda mevcut olan Türklük yani Türk’ün dinî, ahlakî, sanatî, hukukî, lisanî, coğrafi hislerini meydana çıkarmalı. Yahut bu hisleri onlara yeni baştan telkin edebilmeli. Hâlbuki tarihin ve hayatın yaratmadığı hisleri telkin ile yaratamazsınız. Eğer bu hisler onların ruhunda mevcut ise o da, “Sen Türksün!” hitabıyla uyanmaz. Evet “Sen Türksün, Türk ol, Türklüğü sev!” demek pek güzel, pek faydalı... Lakin Türklük denilen kelimenin gizlediği hisleri uyandırmak şartıyla. Hülâsa, efendiler! Türklük propagandasının lafza değil manaya, kulağa değil kalbe yapılmasını istiyorum...

Milliyet, dini müteali bir cemiyettir.

Milliyeti diniyete mugayir zannediyorlar! Milliyet diniyete mugayir, Türklük Müslümanlığa Müslümanlığa muarız değildir. Millî bir hayatın zuhuruyla din ölmüyor, belki bütün müesseseler gibi o millîleşiyor. Şöyle ki: din evvelce cemiyetin ahlakî, bedîî, hukukî bütün hayatına karışmış ve bu hayat ile bir olmuşken millî hayat devrinde artık bunlardan ayrılarak daha yüksek, daha ilmî, daha mefkûrevî bir fezaya doğru yükseliyor ve dünyevî, tabîî olan bütün bu müesseselerin semavî ve ilahî tarafıyla ihata ediyor. Şu takdirce milliyetin zuhuru, diniyetin tealisi demektir.

Milliyet hem dinî bir cemiyet, hem de dinî müteali bir cemiyettir. O derece ki dinsiz milliyet tasavvur edilemeyeceği gibi, mütekâmil olmayan bir millet dini de tasavvur edilemez. Yoksa bir cemiyetin -kabile, aşiret, kavim, ümmet gibi- hukukî, iktisadî, ahlakî, bedîî bütün hayatının ve hissini cevherlerini dininden alması onun içtimaî hayatının tekâmülünden ziyade basitliğini ifade eder. Hâlbuki din bütün içtimaî hayatı vasleden bir vazifeden çıkıp içtimaî hayatı ilahi kuvvetlerle teyit ve teşdid eden bir müessese hâline girdikçe hayat için yaratıcı olur.

Milliyet, diniyetin muarızı değildir.

Milliyet fikri diniyet fikrinin muarızı değildir, dedim. Milliyet fikri diniyet fikrinin aynı da değildir. Bir insan Müslüman olmakla falan filan milletin adamı olmak lazım gelmez. Müslümanlık başka, Türklük, Araplık, Kürtlük başkadır. Nasıl ki Hristiyanlık başka, Fransızlık, Almanlık başkadır. Gerçi din milliyetler için bir cihet-i camiadır, muhtelif milliyette bulunan cemiyetleri bir yere yaklaştırır. Lakin milliyetlerin unsurları dinden ibaret değildir. Dinden başka milliyetin terkiibine giren zevk, ahlak, lisan, edebiyat vardır. Bütün bunlar milliyeti teşkil eden unsurlardır. Şu hâlde bir feridin Türk olabilmesi için yalnız Müslüman olması kâfi değil, aynı zamanda Türk’ün ahlakıyla ahlaklaşması Türk’ün zevkiyle zevklenmesi Türk’ün bütün Türklüğünü massetmesi lazımdır. Onun için dinleşmek ile millîleşmeyi yerlerin müradifi gibi kullanmak yanlıştır.

Türklük Osmanlılığın kuvvetidir.

Bazıları da milliyet fikrini Osmanlılık münafi fikrine addediyorlar. Bu su-i telakkiye uğramamak için düşünmeli ki bir Osmanlı milleti yok. Bir Osmanlı Devleti, Osmanlı İmparatorluğu vardır. Bu imparatorluk muhtelif milliyetlerden teşekkül ediyor. Osmanlılık biz Türklerin en çok koruyacağımız tarihî ve mukaddes bir vücuttur. Lakin bu vücut nasıl tenemmi edebilir? Türkler milliyetlerine veda ettikleri zaman mı?.. Cemiyetlerin hayatında fedakarlığın bütçesi daima ölüm mükafatıyla karşılaşılır!.. Ben zannediyorum ki Türk’ün kendi ahlakını, kendi edebiyatını, kendi ananesini bilmesinde ve duymasında ne Arap, ne Rum ne de Ermeni için hiçbir zarar yok fakat büyük bir kâr vardır. Büyük imparatorluğun mukadderatını şimdiye kadar en ziyade Türkler omuzlarında taşıdılar. Şimden sonra bu omuzların kuvvetlenmesi için Türklere asrın, tarihin seyrini takip etmek lazımdır. Bu seyri takip edebilen yegâne cemiyetler milletlerdir. Milletlerin kuvveti milliyetleridir. Türk milliyeti de Türk milletinin kuvveti demektir. İşte Türklük fikri Osmanlılık fikrine münafi olmadıktan başka muavindir bile... Şu kadar ki biz milliyet

mefkûresini telkin ettiğimiz zaman devlet mefkûresini yıkmayız. Ve devleti rahnedar eden her milletçiliği tehlikeli buluruz.

Millîleşmek asrîleşmek neticesidir.

Milliyet fikri Osmanlılık fikrine muhalif olmadığı gibi milliyet ile asriyet fikirleri de birbirine münafi değildir. Bazı kimseler millîleşmek denince münzevileşmek, münferitleşmek anlıyorlar! Hâlbuki bu anlayış doğru değildir. Nice bir cemiyet kabileden millete doğru ilerledikçe asrîleşir. Millîleşmek esasen asrîleşmek neticesidir. Bir cemiyet ki millîdir, asrîdir demektir. Bilakis asrî olmayan yani asrî olan milletler ve cemiyetlerle hem nev ve hemahenk olamayan bir cemiyet de millî değil demektir. Tarih bize gösteriyor ki cemiyetlerin tekâmülü biri dahilden harice diğeri hariçten dahile doğru mütemediyen kuvvet kesbeden iki cereyanın muhassasıdır. Bu cereyanlardan birincisi o cemiyetin hayatıdır. İkincisi diğeri cemiyetlerin hayatıdır. Bu hayatlar birbirine kaynaştıkça cemiyetlerin bünyesi de tahavvüllere uğruyor, yenileşiyor, büyüyor. İşte millet asrın hayatına dahil olarak bütün diğeri cemiyetlerle beraber kendisine tabî ve mütevazın bir hayat temin eden bir uzviyet demek olduğuna göre asrın bir mevcudu demektir. Binaenaleyh Türkler ne kadar çok Türkleşirlerse o kadar çok asrîleşmiş olacaktır.

Milliyet maziye bir ricat değildir.

Milliyet telakkisinin en muzır şekli maziye ricat gibi anlaşılmasıdır. Milliyetimizi muhafaza edelim diyenler arasında bazıları var ki bundan başımıza kavuk, belimize kuşak, ayağımıza çarık takalım gibi bir mana anlıyorlar! Hâlbuki efendiler, milliyetin en mütakâmil bir tarih olduğunu söyledim. Bugün bir cemiyet milliyet devrine girmişse hayatının en mütakâmil yaşına girmiş demektir. Böylece milliyet cemiyet hayatının en müterakki bir safhasını ifade edip dururken aynı cemiyetin mazisine, eskisine benzemekte ısrar etmek bir terakki değil, irticadır! Dünyada hiçbir tekâmül yoktur ki geldiği yoldan geri dönsün... Hatta mütereddi tekâmüller bile... Hakiki milliyet milletin mazisine benzemek değil, olsa olsa hâline benzemek ve istikbaline atılmaktır... Milliyet dininin kıblesi daima önündedir!.. Gerçi eski devirlerin âdetleri, ahlakları da bir milliyet bir milliyetti. Fakat o ölü bir milliyettir. Doğmuş, yaşamış ve ölmüş... Ölmüş, çünkü milletin genç hayatına uyamamış... Ölüler dirilemez, ölü âdetler yaşatılamaz! Şu hâlde milletin ve milliyetin mazisine hürmet edelim. Fakat onu hâli ve istikbali için örnek edinmeyelim... İşte en mütakâmil Türklük numunesi köyde değil şehirde, mazide değil hazırdadır.

Milliyetin mümasilleri mümtaz fertlerdir.

Milliyet bahsinde doğru veya yanlış telakkilerden bahsettikten sonra nazar-ı dikkatinizi bir nokta üzerinde daha celbedeceğim. Milliyet maddî ve mütebellir bir cisim değil, manevî ve içtimaî bir varlıktır. Bu varlığı kimde arayıp bulacağız? Daha doğrusu millet terbiyesinde kimleri örnek alalım? Bu örnekler milletimizin en mümtaz en mütakâmil fertleri olacaktır. Din, ahlak, sanat hususunda milletin yetiştirdiği en güzide fertleri kendimiz için rehber edinmeliyiz. Bu fertleri nasıl keşfetmeli, diyeceksiniz!.. Bunun için bakmalı: Ölümleleriyle milletin bütün fertlerini ağlatan kimlerdir? Bizim için Tevfik Fikretler, Süleyman Paşazade Sami Beyler... Bunlar öyle insanlardır ki öldükten sonra herkesi ağlattılar. Zannetmeyiniz ki Fikret'i yalnız münevverler takdir ediyordu... Onu seven onu hürmetlerle yad eden sandalcılar bile vardı. Ben bir gün Rumelihisarı'nda sandala binmiştim. Sandalcı bana bu büyük adamdan bahsetti. Sami Bey de öyle... Fikret millî ahlakımızın aristokrat şekline, Sami Bey de aynı ahlakın demokrat bir şekline numune oluyordu. Sonra berhayat olan insanlar arasında da böyle bütün millet tarafından sevilenler, takdis edilenler vardır. Onları aramak bulmak ve milliyetin mürselleri gibi tanımak lazımdır.

Payitaht milliyeti taşra milliyeti

Mümtaz fertler için şehirden misal getirdim. Ya Ankara'da, Konya'da nasıl olacak? Onlar için mefkûre kimdir acaba? Ben öyle zannediyorum ki Konya için en tabî mefkûre yine bir Konya'nın bir mümtaz ferdidir. Bu mümtazlar İstanbullu için İstanbullu, Konyalı için Konyalıdır. Nasıl ki ben bu defa Anadolu'da telkinatta bulunurken Konyalıları diyordum ki "Millîleşmek ister misiniz? Freng'e, Alman'a hatta bir İstanbul efendisine de değil, Konya'mızın en maruf ve mümtaz bir ferdi olan filan ferde benzeyiniz." Öyle bir fert ki münevverdir, hamiyetlidir, dindardır, ahlaklıdır. Bütün manasıyla milletin seciyesine maliktir. Müterakki, mütakâmil bir Konyalı Türk'tür... Gerçi Konya bütün Osmanlı Türkleri için mefkûre olacak numunelere malik değildir. Çünkü asıl merkez, asıl mütakâmil şehir İstanbul'dur, payitahttır. Lakin payitaht-ı milliyet Konya bir mefkûre olabilir. Konyalı için numune ise yine bir Konyalıdır. İşte Konyalılar her türlü mahallî ve mevziî şartlardan, zevklerden tecerrüt ederek İstanbul ruhuna aşılınmakla değil ancak Konya'nın tabiat ve tekâmülüne hizmet ederek İstanbul tekâmülüne mazhar olabilirler.

Türk milletinin tabakaları

Şimdiye kadar milliyet hakkında umumî birtakım nazariyeler yürüttük. Şimdi bu umumî fikirlerimizi doğrudan doğruya milletimize tatbik etmek istersek ne yapmalıyız? Evvela milletin ne hâlde olduğunu bilmek lazımdır. Bir Türk milleti var mıdır? Türkler millet hâlinde midir? Millet hâlindeyseler millet tekâmülünün hangi safhasına girmişlerdir? Evvela bunları bilmek lazımdır. Ta ki umumî düsturlardan hususî hayatlar için istifade kabil olsun. Bence tamamen mütecanis ve aynı derecede mütekâmil bir Türk milleti yoktur. Türkler henüz tarihlerinin bir inkılap devrini yaşamaktadırlar. Memlekette dört nev Türk tabakası buluyorum. Bu dört tabaka derece derece milliyet ruhundan uzak bulunuyorlar.

Milliyetten irtidad edenler

Bu tabakalardan biri “mürtedler tabakası”dır. Bunlar ekseriya Avrupa’da uzun müddet kalmış yahut herhangi lisan ve hayat tarikiyle garp cemiyetlerinin ruhuna aşılannmış olanlardır. Bunlar şekil, kıyafet, zevk, temayülât itibarıyla biz yerli Türklere benzemeyen adamlardır. Ruhlarında bir ecnebilik, milliyetimizi telakkilerinde bir ümitsizlik vardır. Bizden çıkmış, bizden kopmuş oldukları hâlde bizi tanımazlar ve beğenmezler! Onun için hayatlarını, mefkûrelerini hep bu saf ve mübarek Türk hayatının ve Türk mefkûresinin haricinde, ecnebi gayr-ı millî vadilerde ararlar. Bunlar memleketin en zavallı tabakasıdır. Bunları milliyetin Müminleri imana, ihtidaya davet etsinler. Kurtarılmaları gayet müşküldür. Allah acısın...

Din buhranı yaşayan gençler

İkinci tabakaya gelince bunlar “hastalar”dır. Milliyetinin eski zihniyetinden kurtulmuş, ahlakın, zevkin, hukukun bütün eski telakkilerini yıkmış, irtidad etmemiş, fakat henüz yeni hayat ve zihniyete aşılannamamış olan gençler, mekteplilerdir. Bunlar ne başka bir milliyete irtidad edebiliyorlar, ne de buhrandan kurtulabiliyorlar. Buhranın sebebi, eski zihniyetin yeni hayata uymaması, hususuyla hikmet, kimya, kozmografya gibi müspet ilimlerin dinî, ahlakî, felsefî itikadları yıkmasıdır. Bu nev gençler milliyetin aileden alınmış köklü yani şuarsuz bazı âdetleri sayesinde dinî şahsiyetlerin ataletini muhafaza edebilmişlerdir. Bununla beraber ruhları aşikâr surette hasta olduğundan türlü felaketselere düşer olmaktadır. İntihar, yeis, cinnet, muaraza, münazaa, geçimsizlik, kararsızlık gibi içtimâî hastalıklar en çok bu tabakayı sarsmaktadır. Milliyet hissine, milliyet ruhuna birinci derecede namzet olan işte bu hasta gençlerdir. Bunun için de çare yıkılan kutsî akideler yerine millî akideler koymak ve millî akideleri ilim ile tarih ve felsefe ile teyit etmektir. Zannedirim ki bir memlekette maarif-i umumiye nezaretinin en mühim vazifesi müspet ilimlerle millî hislerin ihtilafına mâni olmak, gençliği hem millete hem de ilme ve asra göre yetiştirmektir.

Henüz millî hayata girmeyenler

Üçüncü tabaka henüz tamamıyla dinî ve kutsî bir hayat yani kutsî bir din, kutsî bir ahlak ve kutsî bir felsefeyle yaşayan “ihtiyarlar ve umumiyetle köylüler” tabakasıdır. Bunlar için ne milliyet vardır ne de milliyetsizlik... Bunlar kurûn-ı vustâî hayattan çıkmak için zaruret duymadıkları gibi asrî hayata girmek için de henüz ihtiyaç görmemişlerdir. İlmin ve medeniyetin temas edemediği bu adamlar sanki kurûn-ı vustânın ataletini muhafaza edip duruyorlar. Bu gibi fertler millî muhite mutabakatsızlık yüzünden ölüp yerlerini millî nesle bırakacaklar yahut evvelkiler gibi buhranlı hayata girerek millîleşeceklerdir. Bu inkılabı temin edecek vasıta bir yandan ilmin, medeniyetin ve temasın tezeyyüdü, bir yandan da millî akidelerin telkinidir. Dinî vaazların, dinî terbiyenin millîleşmesi ise bu maksadı temin edecek en kuvvetli vasıttadır.

Göçebelerin ve aşiretlerin massedilmesi

Dördüncü tabaka “göçebeler, aşiretler”dir. Bunlar İslamî hayata bile tamamıyla girmemiş olan cemaatlerdir. Bunlar aşirî bünyelerinin inhilali nispetinde mütekâmil Türk cemiyeti tarafından tedricen massedilecektir. Bu dört tabaka dördü de tarihî hayatımızın bir safhasına, bir devrine ait bulunuyor. Bütün bunların tabiatına ve tekâmüllerinin derecesine göre tatbik edilecek bir milliyet terbiyesi vardır. Terbiyede hiçbir şeye zorlamamak, hiçbir tabiatı istidadı haricine sürüklememek lazım gelir. Aksi takdirde hastalıklar, buhranlar, inhilaller hazırır.

Milliyetin istikbali

Artık konferansımın son kısmına geldim. Mazisi ve hazırın tetkik milliyetin istikbali nedir? Biz ölü milliyetin istikbalini tayin etmek mümkün olur farzediyorduk. Bu istikbali keşif için de eski milliyetin unsurlarını araştırıyorduk. Mesela büyüklüklerine inkıyat, mahviyet gibi tarihî seciyelerimizi hâl-i hazırın ve istikbalimizin seciyeleri gibi tahmin ediyorduk. Az çok hep bu dalalete düştük. Hâlbuki milliyetin istikbali böyle keşfedilemezdi...

Milliyetin istikbali keşfedilemez

İstikbalin milliyeti gibi içtimaî bir mefkûreyi tayin edebilecek ilim olsa olsa içtimaiyet ilmi olabilir. Hâlbuki içtimaî ilmin mevzuu olan içtimaî hadiseler bütün hayatî hadiseler gibi mürekkep ve muhtelif hadiselerdir. İlmin mevzuu olan hadiseleri maddiyet, uzviyet, ruhiyet, içtimaiyet kısımlarına ayırınız. Bunlar arasında en basiti maddiyettir. Maddiyeti mütalaa eden hikmet ve kimya gibi ilimler mevzuu en basit ilimlerdir. Hâlbuki içtimaiyet ilminin mütalaa ettiği mevzu, mevzuların en mürekkebidir. Bir ilmin mevzuu ne derecede mürekkep olursa o ilmin tahminleri de o kadar güç olur. İçtimaî hayat ise bugün bizce malum olan hayatların en karışığıdır. Binaenaleyh bugünkü içtimaî hayatın yarın ne olabileceğini keşfetmek muhaldir. Değil içtimaiyatta, ruhiyatta bile böyle bir tahmin yapmak mümkün değildir. Hülâsa yarınki milliyetin şeklini bugünden kestiremeyiz. Yarınki ahlakımızın, yarınki zevkimizin mefkûresini şimdiden kuramayız!

Milliyetin istikbali ilindedir

Lakin efendiler, ilim atının milliyetini keşfedemezse de bir milliyetin seyrini cihetini takdir edebilir. Bu seyir ve takâmülü vücuda getirebilmek için benim müracaat edeceğim vasıtalar şunlardır: Mademki millî dinî cemiyetlerin inhilaliyle başlıyor. Mademki millet bünyesi müspet ilimleri ve müspet usulleri kaldıran bir bünyedir, o hâlde millileşmek ve millî bünyesini kuvvetleştirmek isteyen bir cemiyetin ilk vazifesi müspet ilimleri sinesine yaymak olmalıdır. Biz buna gücümüz yettiği kadar çalışmalıyız. Medeniyetimizin bir ayağını ilimler, müspet fikirler üzerine koymalıyız. Fakat müspet fikirler, kati ilimlerin haricinde kalan faraziyeler, vehmiyelerle mukaddes hislerimizi rencide etmemeliyiz. İlme yalnız ilim mevkiini vermeliyiz. İlmi milliyete tahrif ve tahkir için vasıta yapmamalıyız.

Ölü adetler, diri adetler

Hayatımızın müspet fikirlerle imtızacı birtakım eski adetlerimizin hastalanmasını ve nihayet ölmesini intaç edecektir. Çünkü müspet hayat devrinde müspet fikirlerle imtızac edemeyen birtakım mukaddeslerin yaşamaya hakkı yoktur. Bu gibi mecruh hisler artık milletin samimi ruhundan atılmış olacağından bunların bir an evvel mahvolmalarına çalışmalıyız. Yerde yatmak, ayakkaplarını çıkarmak, eliyle yemek yemek gibi birtakım adetler ki hâlin zaruretlerine bir türlü tekabül edemiyor, bunlar er geç ölmeye mahkûmdurlar. Bunların muhafazasında bir fayda olmayacağı gibi hâli zaruretlere ve hatta faydalara tekabül eden birtakım adetlerimizin muhafazasında da isabet vardır.

Milliyetin düsturu millî hayatın kendisidir

Fakat bütün bu âdetlerin ölüsü dirisini, muvafıkını, mugayirini, millisini, ecnebisini nasıl ayırmalı? Hangi düstur, hangi kanundur ki bize bizim için lazım olan milliyet hayatını, hayatın millî şeklini gösterebilecek? Şimdi efendiler, konferansımın belki en mühim bir noktasına geliyorum. Size millî hayatınızı gösterecek, size millî hayatın istikametini bildirecek yalnız bir düstur, yalnız bir kanun vardır: O da millî hayatın kendisidir efendiler... Onun için millî hayatı kurmak ve o millî hayatı korumak, milliyet hayatının en mukaddes ve en millî bir vazifesidir...

Millî hayatta ocaklar

Böyle diyerek yine sizin için pek mühim bir nokta üzerine dikkatinizi celbetmiş oluyorum. Efendiler! Birkaç senedir, ocağın geçirdiği tekâmülü takip edip duruyorum. Gördüm ki ocak bazen bir konferans salonu, bazen bir sultanî mektebi, bazen bir darülfünun şubesi oldu!.. Hepsi iyi dedim. Fakat efendiler ancak benim kanaatimce yalnız bir şey olabilir. O daima o şey olmalıdır. En çok o şey olduğu zaman faydalıdır. O şey, zengin, fakir, büyük küçük, alim, cahil Türk olan insanlar için halis Türk hayatını yaşatmaya mahsus bir ocak ki orada daima millî cevherler eriyerek kaynayacak, kaynayarak karışacak, karışa karışa yeni ve emsalsiz milliyet terkipleri vücuda gelecek bu terkipler, bu yeni milliyet hayatı numuneneleri etrafına yapılarak bütün muhiti kızdıracak ve tekrar yeni birtakım terkiplerin zuhuruna sebep olacaktır. İstiyorsunuz ki millî bir mefkûre doğsun. İyi kötü millî bir hayat olmalı ki ondan bir istikbal çıksın. Efendiler, "Barika-i hakikat tesadüm-i efkârdan çıkar." derler. Ben de diyeceğim ki "Barika-i milliyet tesadüm-i hissiyattan çıkar." İşte bunun için hisleri toplayıp birbirine kaynatmak lazımdır. Evelleri bu hisler çadırda, kulübede, konakta, evde kaynaşır. Fakat içtimaî hayat evden çıkarak dışarı, şehre taşır. Fakat şehirleriniz bütün hayatı inhilal eden evlerin odalarını toplayacak, dağılan nüfusunu birleştirecek, yıkılan çinili duvarlarını teşhir edecek, hülâsa dünkü dinî ve aîlî Türk hayatını bugünkü millî ve cumhurî maye ile yaşatacak bir taraftan mahrumdur. Bu taraf yalnız ocaklar olabilir. Ocaklar yeni Türk hayatının konaklarıdır. Bence ocakların en mühim ve en asli vazifeleri budur. Bugün ocak denilen millî hayat evlerine şiddetli ihtiyaç vardır.

İsmail Hakkı

Hâlâ Eski Yanlış Yollara Gidiyoruz (Rıza Tevfik Bey'in Darülfünun'daki Nutukları Münasebetiyle) ^[40]

Rıza Tevfik Beyefendi'nin Darülfünun'da Sadrazam Paşa hazretlerine hitaben nutuk irad buyurduklarını işittiğim vakit hazır bulunamadığıma çok acıdım. Çünkü muhterem büyük şairimizin herhâlde ilmi ve saadet-i milliye için gayet nafi sözler söyleyeceğini ümit ediyordum. "Bizzat fem-i muhsinlerinden işitmek şerefine nail olamadığıma göre gazetelerde olsun okuyarak müstefit ve mütelezziz olurum." diyerek birçok gazeteler okudum. Fakat hiç birisinde nutku tam olarak bulamadığım gibi hülâsa eden gazetelerde de hiç memul etmediğim sözler karşısında bulundum. Dikkat ettim; gayet ilimdar ve nevvar bir dimağdan sudur edeceğine inanmadığım fikirler, tezatlar yazılı. Acaba yanlış mı zapt etmişler diye hatib-i edibin tashihini bekledim. Üzerinden birkaç gün geçtiği hâlde öyle bir şey göremedim. Nihayet müsaade-âliyeleriyle bazı mülâhazalarımı arz etmek istiyorum.

Sebilürreşad'ın son nüshasında bu nutka dair bazı mülâhazalar var idi. Fakat emsali ender, gayet vasi ve içinde her türlü çiçeklerden birer miktar mevcut inişli çıkışlı bir vadiye benzettiğim şayan-ı hayret kariha ve malumatın sahibi olan büyük şairimize ne Darülfünun'a ilm-i hukukun dahil olduğunu söylerken hukuk-ı İslamiyeden başka bir şey olmayan ilm-i fikhin dahil olamayacağını iddia etmesindeki ilmi hatalardan, tezatlardan, ne de tedrisat-ı muhtelite meselesinden bahsetmeyeceğim. Ben ancak milleti asırlardan beri gittikçe artan ve vahametle harap eden müthiş hastalığın teşhis ve tedavisindeki isabetsizliği ve mazarratını ve hâlâ da ser-i kârda bulunan zevatın bu yanlış ve mazarratlı yolları takip etmekte bulunduğunu arz ve ispat etmek istiyorum.

Vakit Gazetesi'nin yazdığına göre Rıza Tevfik Beyefendi, Sadrazam Paşa'nın Darülfünun'a teşriflerini Abdülmecit devrindeki büyük ve pür-intibah devre teşbih ederek mezkûr devirde ittihaz edilen hatt-ı hareketi tasvip buyurduklarını göstermişler ki işte asıl yanlışlığın, hatalı yolun başı buradan başlıyor.

Beyefendiler! Emin olalım ki bu milletin en müthiş felaketi Tanzimatçı intibahının gayet hatalı bir yol tutmuş olmasıyla başlamıştır. Çünkü o intibah, bir kere terakki etmiş memleketlere iktida hususunda iyi ile kötüyü tefrik edememiş ve bu hususta en mühim olan tedabir-i ihtiyatiyeye hiç ehemmiyet vermemiş, sonra da iyi cihetleri almak istedikleri vakit de maksada vusul için mürâatı elzem şerait-i esasiyeye riayeti bilememiş, düşünmemiştir. İyi ile kötüyü tefrik edememiş olmaları içki, kumar ve emsali menhiyattaki serbestiyi hepsinden evvel ilan ve bizzat kendilerinin bu bapta numune-i imtisal olmalarıyla sabittir. İyi cihetleri almak istedikleri vakit de mürâatı elzem olan şerait-i esasiyeye riayet etmedikleri de ruh-ı milleti gözetmemek ve nasıl başlayıp nasıl hareket ve ne suretle gaye-i maksuda muvazalet lazım geleceğini takdir edemeyerek körü körüne ulu orta bir yol takip etmemek olmak üzere iki türlüdür.

Geri kalmış bir milletin terakkisini temin vazifesiyle mükellef olanların bilmeleri lazımdır ki bu iş sırf akıl ve içtihat veya emir ve nehiy kuvvetleriyle olamaz. Bu bapta riayet edilecek gayet nazik esaslar vardır. Ve onların en birincisi o milletin maddî manevî temayülâtına ve terakkiye mâni olan sebeplerle terakkisini temin edecek avamile vakıf olmaktır. Ondandır da gayeye vusul için tatbik edilecek yolları alimane bir surette tespit edip ona göre de ciddi ve kati bir tarz takibine muvaffakiyettir.

Yani hepsinden evvel milletin ahval-i ruhiyesine vukuf, ondan sonra da ilm-i terbiye kavaidinin hüsn-i tatbiki gelir. Hâlbuki Tanzimatçılar, bunların hiç birisine riayet etmemişler ve bilakis zıddına hareket etmişlerdir.

Tanzimatçıların ahval-i ruhiye-i millete riayet etmedikleri bir kere medreseleri ala halihı bırakıp ulum ve fûnun-ı cedide için ayrı mektepler açılması, sonra da terbiye-i medeniye için ta Bağdat'a varıncaya kadar memleketin en ananeperverlerinde dahi hemen tiyatro ve balolar gibi milletin heyet-i umumiyesinin hiç istinas etmediği ve bilakis pek ziyade tevahhuş ettiği tariklere sapılmasıyla sabittir.

---

40. Hâlâ Eski Yanlış Yollara Gidiyoruz (Rıza Tevfik Bey'in Darülfünun'daki Nutukları Münasebetiyle), Sebilürreşad, 22.05.1919, c. 16, s. 416, ss. 232-234.

İşte bunun neticesidir ki milletin kısm-ı azamı ve bahusus en öz evladı mekteplere pek çok zamanlar rağbet etmediğinden mekteplerin açılmalarından matlup olan galebe [gaye!] hasıl olamadıktan başka gayet muzır ve makus neticeler tevhit etmiştir.

Matlup gayenin hasıl olmadığı mekteplerden neşet edenlerin hem tahsil ettikleri ilimleri gereği gibi öğrenip yetişememeleri, hem de milletin o vakte kadar meluf olduğu tarik-i tahsilin ruhundan uzaklaşmış bulunmaları sebebiyle matlup olan hizmeti ifa edebilmek kifayetinden mahrum bulunmuş olmalarıyla sabittir. Ve bir asra karip bir zamandan beri çalışıldığı hâlde şimdiki kadar yetişenlerin keyfiyetçe olduğu gibi kemmiyetçe de umum memleketin ihtiyacına kifayetten çok uzak bulunması da ayrıca zikre şayandır.

Sonra bu mektepler ve mektepliler asırlardan beri tesis ettiği gayet kuvvetli bir mevcudiyetle çarpışmak tehlikesinde kalmıştır ki Tanzimatçıların ve bugüne kadar peyrevlerinin ve hatta son zamanlarda Tanzimatçılık aleyhinde bulunan fakat hakikatte yine aynı hataya düşen içtimaiyatçıların cahilane, cesurane ve biraz da vahşiyane surette baltalamalarına rağmen o mevcudiyet memlekette en esaslı ve en tabii bir kuvvet olarak kalmıştır. Yani hırpalanmış ise de öldürülememiş ve bilakis kâfi derecede değilse de oldukça ıstıfaya uğrayarak kuvveti daha esaslı bir şekilde girmek istidadını göstermeye başlamıştır ve pek samimiyetle temenni ederiz ki sevgili vatanın aynı talihe mazhar olmuş olan bu kıymetli kuvvet lazım olduğu veçh ile terakki ve teali ederek milleti bütün varlığıyla ilaya hizmet etsin.

Sonra tiyatrolardan bahsetmiştik. Bundan maksadımız esas itibarıyla tiyatroların aleyhinde bulunmak olduğu manası çıkarılmamasını pek rica ederim. Fikrim vesait-i terbiyenin her milletin istidadına göre intihap olunması ve tiyatroları mahzursuz olarak vaz-ı sahne edebilmek için birçok meratib-i ilmiyenin kat ve şerait-i içtimaiyenin hasıl edilmiş olması lazım geleceğini beyandır.

Bizim Tanzimatçıların buralarını düşünmediğinden dolaydır ki bizde edeb-amuz olacak tiyatrolar hemen hiç denecek kadar az olduğu hâlde temaşaları ecnebileri bile ağlatacak derecede ahlak-şiken ve cahilane olanları nispetle pek ziyade artmıştır. İşte hissiyat ve temayülât-ı milliyeyi gözetmemek zararlarını küçük izahlarla anlamak isteyenler için bâliğan-mâ-belağ kifayet etmesi iktiza eder.

Şimdi de ilm-i terbiye kavaidinin tatbiki hususundaki mesbuk ve hâlâ da mevcut cehl ü hatalara geçelim. Herkesin bilmesi muktezi bedihiyattandır ki kanun-ı tabiat yahut tabir-i İslamisiyle âdetullah her şeyi basitten mürekkebe giderek tekâmül ettirmektedir. Ve zahirde basit mürekkebe nispetle sade ise de hakikatte asl-ı esas basiti salim ve özürsüz olarak meydana getirebilmektedir. Ondan sonra mürekkebin teşkili pek kolaylaşır, tabiatıyla husul bulur.

İşte terakkiyat-ı beşerîyede de iş tamamen böyledir. Zahirde milletin muhtaç olduğu en büyük ve en ehemmiyetli avamil-i terakki olan tahsil-i âlî erbabı görülür. İhtimal ki bir cihetçe bu doğrudur. Fakat pek çok cihetlerce bu yanlıştır. Çünkü bunun nafi ve müsmir olabilmesinin şart-ı esasisi iptidai ve talî tahsilin tamimidir. Böyle olmazsa zaten ne adam akıllı tahsil erbabı yetişir, ne de yetiştiği farz edilse iyi bir netice hasıl edebilir. Nitekim bizim bugünkü fena hâlimiz hep yalnız tahsil-i âlî erbabı yetiştirmek sevda-i cahilanesinden ileri gelmiştir. Ve Rusya'da görülen fena hâller de yine orada dahi tahsil-i âlî erbabına, kısm-ı müdirane fazla ehemmiyet vererek avamı, hevam gibi bırakmaktan ileri gelmiştir.

Rusya'nın duçar olduğu fena hâl, Rıza Tevfik Beyefendi'nin tabirleriyle avam felsefesinin galebesi, hep bu hatadan neşet etmiştir. Çünkü bir makinedeki çarkların kuvvetleri, sıklet ve metanetleri ahenktar olmaz da yüz okkalk bir çarkın yanına yüz dirhemlik birçok çarklar konursa, o makinenin hurd u haş olacağında şüphe yoktur. Binaenaleyh bizde de Rusya'da da ve dünyanın her yerinde ne kadar fenalık görülmüş ise cehl-i basitten ziyade mürekkepten hasıl olmuştur ve olacaktır. Şimdi burada "Ya nasıl yapmalıydı?" diye bir sual varid-i hatır olacak bir suale cevap verelim.

Avrupalıların saha-i terakkiyatta pek ziyade ilerleyip mevcudiyetimizin tehlikeye düştüğünü görerek ilk esaslı çaresine tevessül etmiş olanların sırr-ı muvaffakiyetini, bizim illet-i sükutumuzu iyi teşhis etmeleri, ondan sonra da ilaçlarını ve suver-i tatbikiyesini iyi idare etmeleri lazım gelirdi. Onlar vakıa bizdeki hastalığın teşhisini esas itibarıyla maarifsizliğe rabt etmişler, ancak asıl maksudun evvela maarif-i iptidaiyenin bilimum efrada teşmili esbabını istihsal ve bu baptaki eksiklerimizi itmam ile başlayıp ve tahsil-i âlî erbabını evvela medreselerde yetiştirmek için tahsil-i taliye müteallik ulum-ı cedideyi medreselere ilave edip peyderpey yetişecek ruh-ı millete muvafık talebeyi birçok seneler Avrupa'ya göndererek muhtaç olduğumuz şüabat-ı fenniye ve ilmiyeyi iktisap ettirecek idare-i umura himmet etmek lazım gelirdi. Hâlbuki Tanzimatçıları böyle yapmamış, bilakis ilk defa bu vadede uyanan teşebbüsleri kâfi derece semere verecek mertebeye varmadan itfa ile talebe-i ulumu asrın mukteziatından ve mektepleri de milletin ruhuna müteallik ilimlerden mahrum bırakan gayet muzır bir tarik, bir tarik-i buğz u fesat ve adavet ittihaz etmiş ve onun netice-i vahimesi olarak da bir taraftan ekseriyet-i azimemizi ve tahsil-i âlî erbabı diye yetiştirdikleri mahiyetsiz bir kısmını da ekseriyet-i azimemizin başına bir felaket olarak bırakmışlardı. Sonra bıraktıkları bundan ibaret de değil; bu sakim tarikin birçok muakiplerini başımıza varis-i idlal olarak bırakmaları

felaket üzerine felaket teşkil etmiştir. Bu muakkıpların hüsn-i niyet sahibi olmaları da felaket olmalarına mâni olmaz. Çünkü hüsn-i niyet cehl ü hatayı mazur gösteremez.

Ben, faydayı ancak milletin her ferdini ilmî esaslarla kolayca okuryazar bir hâle getirmekte ve bu suretle ana olacak bütün kadınların birkaç sene zarfında çocuk nasıl bakılır kitapları okur bir hâle koyarak milletin esaslı saadetinin temelini atmak ve kadınlık namına hayalî ve gayr-ı tabii değil, en büyük, ciddi bir insanîyet ve sıyanet tesis etmekte bulanlardanım. Bu bapta Japonya'yı kendimize numune ittihaz edebiliriz. Çünkü onların tamamen dediğimiz gibi yapmak sayesinde muvaffak oldukları muhakkaktır.

Binaenaleyh Rıza Tefvik Beyefendi gibi nadir yetişen büyük şairlerimizden Darülfünun'da erkeklerle kadınların beraber tahsil etmesi ve bila-kayd ü şart Avrupa'yı taklit etmek fikrinde olanların amalini terennüm değil hepsinden evvel temelin takviyesi yani tahsil-i iptidainin tamimi ve usul-i terbiyenin ruh-ı milleti okşayarak hakimane bir surette kati esaslarının temini için o yüce nevvar tabiatlarından dürer-efşan olmalarını niyaz ediyorum.

Doktor Milaşı İsmail Hakkı

Hamiş: Medrese hayatında yetişmiş mutaassıp adamlarla ulum ve maarif-i cedide arasında ne münasebet var? diyenler olabileceğini zannederim. Fakat Beyrut Fransız ve Amerikan mekatib-i âliyesinde bulunan en büyük muallimlerin Papazlar, Rahipler olduğunu makam-ı işhadda beyan edersem arz ettiğim tarikin en sâlim tarîk olduğunu teslime mecbur olur zannederim.

M.İ.H.

Eğer hakperver iseler tabiidir ki hukukumuzu teslim ile İzmir’de ve daha başka yerlerde olan haksızlıkların tekrerrüne meydan vermekten başka olmuşları da tamir ve tazmin edeceklerdir. Eğer onlar Yunanlıların medeniyet-i sabıklarına hürmeten bizim hakkımızı iptale razı oluyorsa tabii yanılıyorlar. Çünkü bir kere buna hakları yoktur. İlm-i ahlaka münafidir. Sonra asıl hakiki medeniyet bizim medeniyetimizdir. Zira en kuvvetli bulunduğumuz ve hiç kimsenin müdahalesinden korkmadığımız zamanlarda bile ahkam-ı şeriyemize riayet ederek bütün Hristiyanlara, Musevilere sine-i şefkat ve himayetimizi açtık. İçimizde onları kendilerimizden daha müreffeh bile yaşattık. Son zamanlarda birtakım müfsitlerin ilkaatıyla hasıl olan münafereften muzdarip olan nice Anadolu Hristiyanları vardır ki Müslümanların Hristiyanlar hakkındaki muamelelerini lisan-ı tebcil ile zikir ede ede bitiremiyorlar. Kayserili bir Rum bir kere bana “Müslümanlar askere giderler, çoluk çocuklarını bize ısmarlardı. Biz ticaret için çıkarız, çoluk çocuğumuzu Müslümanlara bırakırdık.” diyerek izhar-ı teessür ediyor idi. Hâlbuki Yunanlıların içlerinde Müslüman yaşatmadıkları herkesin bildiği bir şeydir. Ve gazetelerde görüldüğü veçh ile Wilson cenapları Venizelos’a “Müslümanlar hakkında nasıl muamele edeceksiniz?” diye bir sual irat etmiş ve bununla edilen zalimane muameleleri söylemek istemiş. Venizelos ise buna cevaben “Eskisi gibi” diyerek zalimane muameleyi tekrar edeceklerini ima etmiş.

Wilson cenablarının mütehallık oldukları hüsn-i zan neticesi olarak bu cevabı hayr-hahane ve ciddi telakki etmiş olabilmesi mümkündür. Fakat İzmir vakası Venizelos’un cevabının manasını pek sarih surette gösterdi.

“Ey muazzam, muhteşem, ilimli, irfanlı, dinli, medeniyetli, bütün âlemin ıslahını uhdelere almak salahiyetini taşıyan milletler, hükümetler! Hani sizin adaletiniz, hakperverliğiniz? Hani sizin şefkat ve insanîyetiniz? İşte bütün kahir kuvvetler elinizde, drenotlarınız, berrî bahrî her türlü harp vasıtalarınız hazır bulunduğu hâlde Yunanlılar gözlerinizin önünde, İzmir’de neler yaptılar gördünüz. Biz onlara razı olmadık, mâni olduk dersiniz hâlâ bu anda dahi Yunan eşkiyası vilayetin birçok yerlerinde biçare masum köylüleri, kadın erkek, çocuk, ihtiyar bigünah insanları görülmemiş vahşetlerle katliam ve helak ediyorlar. Köylülerin kaçıp kurtulabilenleri fevc fevc hicret ediyorlar. Bunlara karşı ne diyecekseniz, deyiniz. Ne yapacaksanız, yapınız. Sonra Müslümanlar için hak tanımayacağımızı haber veriyorlar. Bunların sizlere iftira ve bühtan olduğunu bilfiil ispat ediniz.” diyerek müracaat edeceğiz.

İkincisi “Ey Müslümanlar imha karşısında bulunuyorsunuz. Fakat Müslümanların, Müslümanlığın imha edilebileceğine inanmayınız. Cenabıhak din-i mübini ve Müslimini kıyamete kadar muhafaza edecektir. Ne kadar öldürürlerse öldürsünler, elbet yine kalacaktır. Hem de daha çoğalacak, daha kuvvetli olarak hayat gösterecektir. Binaenaleyh ölenlerimiz şanlı şehitler gibi ölsünler, kalanlarımız da şu üç maddeyi unutmasınlar:

1) Allah’ın adaletine, azizün züntikam olduğuna ve ne vakit olsa hakkımızın ihkak edileceğine, nusret-i ilahiyeye mazhar olacağımıza mutmain olarak sabır ve metanetten ayrılmamak.

2) Her ne olup bitmiş ise evlat ve ahfadımıza anlatıp hüznün ve teessürümüzü nesilden nesile daha ziyade artmak suretiyle alem-i İslam’a mevrus bırakmak.

3) Kendimizi ıslah ve esbab-ı acz ü noksanımız ne ise izalesi için herkes vüsünce çalışmak. Malen beden, aklen velhasıl elden ne gelirse o suretle fedakârlık etmek için azm ü cehd etmek. Bu üç maddeye sadık kalınacağına kemal-i iman ile yemin etmek.

وسيعلم الذين ظلموا اى منقلب يتقلبون Esteizubillah

Doktor Milaslı İsmail Hakkı

Ayasofya'daki Muazzam Miting - Doktor'un Nutku ^[42]

Milashlı Doktor İsmail Hakkı Bey kürsüye geldiği zaman pek müttehim ve galeyanlı idi. Atideki nutku okudu.

Allah buyurdu ki ey Müminler! Nefislerinizin nik ü bedden muhafazası kendinize aittir. Eğer siz doğru yolda devam ederseniz eğri yola gidenler size zarar veremezler. Müslümanlar görüyor ve işitiyorsunuz ki hakkımızda ne gibi mezalim icra ediliyor ve edilmek isteniliyor.

Çünkü hepsinden evvel Allah'ımız var ve Allah'ın kuvveti dünyanın en satvetli, kudretli milletlerinin, hükümetlerinin kuvvetlerinden daha büyüktür. Ve tekbirimizin manası da bunu gösterir. Vallahülhamd dememiz böyle bir büyük Hakk kuvvetine, Allah'ın inayetine iman ve itikadımız olduğundan dolayı ne vakit olsa nusret ve muzafferiyete nail olacağımıza mutmain olduğumuz için hamdetmektir.

Ondan sonra biz ilmi; marifetle, kudretle muazzam Avrupa milletlerini zulme razı olacak kuvvetlerden bilmiyoruz. Çünkü onlar bize kendilerini İseviyet ruhuyla perver-işyab olmuş ve felsefi ahlak ile tehzib-i zat ve sıfat eylemiş ve nasih-i muslih hayrîkâr ve hayırhah milletler olmak üzere tavsif etmişler ve o veçhile takdim etmişlerdir. Biz de kendilerini böyle biliyorduk. Hele Mütareke'den sonra sözün nakzedilerek silah-ı muhasamatı terk etmiş biçare, bi-günah ve bi-müdafâ köylüleri, çoluk çocukları, ihtiyar ve kadınları katliam ettirmek gibi bir hâle razı olacaklarına hiç inanmıyoruz. Bahusus her nev kuvvetleri, drednotları, askerleri hazır olduğu hâlde telli ve telsiz telgraflarla vukuatı an-ı vahitte en büyük merkez-i medeniyete isale muktedir buldukları bir zamanda birtakım vahşilerin İzmir gibi mütemeddin bir memlekette hukuk-ı insaniyet ve İslamiyet'e tecavüz edildiğini görerek sükût edeceklerini hâlâ vicdanımıza sığdıramıyoruz. Milletın Mütareke'yi hüsn-i telakki etmesi hep Avrupa medeniyetine fart-ı itimadından neşet ediyordu. Din-i İsevî bütün şefkatlerle dolu olduğundan elbette bu dinin mensubini vahşete karşı hüsn-i teveccüh göstermemek lazım gelir. Kur'an-ı Kerim de Hristiyanları böyle bilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de meveddet hususunda Müslümanlar ve en yakın olanlar biz Nasrani'yiz, diyenlerdir. Zira bunların arasında tecebbür ve tekebbürden müçtenip Rahipler ve Ruhaniler vardır, buyuruluyor. Diniyesi böyle olduğu gibi felsefesi de böyledir. Çünkü felsefe-i ahlakiyenin umum milletlerce kabul edilmiş bir maddesi vardır ki o da her kim olursa olsun insana vasıta gibi bakmayıp bir gaye gibi muamele etmektir. İngiliz felsefesi nafiyeti esasen ittihaz eder. Onun için İngiliz hakperverliğinin, adaletinin büyük şöhreti vardır. Fransızlarda da âlimler, feylesoflar yetişmiştir. Ezcümle Henri Marion en aciz bir kimsenin hakkı bir terazinin bir kefesine, bütün âlem-i medeniyetin faydası diğer kefesine konya o aciz kimsenin hakkı daha mukaddes ve daha ağır tartar, diyor.

İtalyanlar büyük ahlakşinas dâhi-i şehir Dante ile bihakkın müftehirdirler. Amerikalılar da ilk defa olmak üzere bütün akvam-ı insaniyetin müsavat hukukunu temin için ilk esas koymak şerefini kazanmak teşebbüsünde bulunuyorlar. İşte biz hukukumuzu müdafaa için bu mazisi, hâli muazzam, şanlı milletlere müracaat ediyoruz. Bahusus Wilson cenaplarının hakkımızda ta Mütareke iptidasından verilmiş bir senedi ve bizim için bir 12'ci maddesi vardır. Kendisi gibi büyük bir din ve hukuk âlimi elbette bu sözünün muhafazasına mecburiyet hissedecektir. Eğer onlar Yunan medeniyetine hürmeten bizim hakkımızı zayı etmek istiyorlarsa yanılıyorlar. Çünkü bu hem ahlaka muhaliftir hem de hakiki medeniyet bizim medeniyetimizdir. Onlar şu sırda bile içlerinde Müslüman yaşatmadıkları hâlde, biz Müslümanlar hiç kimseden korkmadığımız, hiçbir kuvvetin müdafaaasının imkânı olmadığı zamanlarda bile İsevî, Musevî cümlesini kendimizden daha müreffeh yaşatmışızdır.

Gazetelerde görüldü ki Wilson cenaplarıyla Venizelos arasında bir muhavere cereyan etmiş. Wilson, Venizelos'a "Müslümanlar hakkında ne muamele edeceksiniz?" demiş o da "eskisi gibi" diyerek mazideki mezalime devam edeceğini ima etmiş. (Kahrolsun sedaları). Wilson cenapları mütehallik olduğu hüsn-i zan sebebiyle bunu hüsn-i niyete hamletmiş olabilir. Fakat İzmir vakası Venizelos'un bu söz ile ne murat ettiğini gösterdi. Avrupa milel-i mütemeddinesi medeniyetten pek uzak bazı akvamı esaretten kurtardıklarından dolayı bi-hakkın müftehirdirler. Biz de bunu takdir ederiz. Lakin böyle ulvî bir muamele ile iftihar eden bu milletlerin bugün yüz milyonlarca Müslümanları hakk-ı hakimiyetten mahrum etmek ve taht-ı esarete almak istemeleri ulvî fiilleriyle nasıl tevafuk eder anlaşılamaz.

42. Ayasofya'daki Muazzam Miting - Doktor'un Nutku -, İleri, 31.05.1919, ss. 2-3.

Fakat Müslümanlar, emin olsunlar ki esir olmazlar tazyik, zulüm altına girseler de en nihayet daha kuvvetli, daha kudretli olarak izhar-ı mevcudiyet ederler. Biz hukukumuzun muhafazasına azmetmişiz. Biz bunu kendimizde bilelim. Bütün âlemlere de bildirelim. Lakin hukukumuzu nasıl muhafaza edeceğiz. İki türlü muhafaza edeceğiz. Birisi hükûmat-ı muazzamaya ihkak-ı hak için müracaatla, ikincisi kendi uhdemize terettüb eden vezaifi ifa eylemekle. İşte onlara edilen mezalimin menini ve mütecasirlerin tedibini ve hakkımızın ihkakını teklif ediyoruz. Ne yapacaklarsa yapsınlar ne diyeceklerse desinler. Bir de kendileri hakkında “Onlar Müslümanlar için hak tanımazlar.” diyorlar.

Bu sözün kendileri hakkında iftira ve bühtan olduğunu bilfiil ispat etsinler. Müslümanlara da diyeceğiz ki imha karşısında bulunuyoruz. Fakat Allah’ınıza imanınız metin olsun ki Müslüman hiçbir vakit imha edilemez. (Edilemez sedaları) Size üç madde üzerine sebat tavsiye ediyorum.

1) Cenabıhak aziz ve züntikamdır. Ne vakit olsa ihkak-ı hak muhakkaktır. Nusret-i ilahiyeye mutmain olarak sabır ve metanetle müdafaa-i hukuka azmedelim.

2) Her ne olup biterse hiçbirimiz unutmamak ve evladımıza intikal ettirerek unutturmamak ve bu vekayii bütün âlem-i İslam’a mevrus bırakmak için cehdetmek,

3) Acz ü noksanlarımızın sebepleri her ne ise anlayıp izalesi için kudretimizin yettiği kadar çalışmak.

İşte bu üç maddeye yemin eder misiniz? (Yemin ederiz sedaları)

Doktor “Zulmedenler yakında ne feci akıbeta uğrayacaklarını bilirler.” ayet-i kerimesini okuyarak nutkuna nihayet vermiştir.

Milaslı İsmail Hakkı Bey'in Mevizası⁴³

Milaslı İsmail Hakkı Bey, euzübesmele ile *يا ايها الذين آمنو* ayet-i kerimesini tilavet eylerek tefsire başladı. Cenabıhak buyuruyor ki “Ey Müminler nefsinizin muhafazası kendinize aittir. Eğer siz doğru yolda, Allah yolunda, devam ederseniz eğri yola gidenler bize zarar veremezler.

Müslümanlar! Hakkınızda ne gibi mezalim icra edildiğini görüyor ve işitiyorsunuz. Fakat emin olunuz ki Allah’ın inayetiyle, onlar istediklerini yapmaya muktedir olamayacaklardır. Çünkü Allah’ımız vardır. Allah’ın kuvveti ise her şeyden ve dünyanın en kudretli milletlerinin, hükümetlerinin kuvvetinden daha büyüktür. Avrupa milletleri bize kendilerini İsevîyet ruhuyla hayırhâh, hayırkâr, nâsıh, muslih olarak takdim etmişlerdir.

Biz de kendilerini böyle bilirdik. Bu milletlerin verdikleri sözden nükul edebileceklerine bîgünah ve masum kadın ve çocukların katliamına razı olacaklarına hiç inanmıyoruz. Bahusus, her nev kuvvetleri, diridnotları vesaireleri mevcut olduğu hâlde bir sürü vahşetin medeni ve mütemeddin bir memlekette hukuk-ı insaniyet ve İslamiyet’e tecavüz etmelerine sükut edeceklerini hâlâ zannetmiyor ve buna inanmak istemiyoruz. Millet-i Osmaniye’nin Mütarekenameyi hüsn-i telakki etmesi hep Avrupa medeniyetine fart-ı itimadından neşet ediyordu. Bahusus, Wilson’ın hakkımızda ta Mütareke iptidasında verilmiş bir senedi, prensiplerinin on ikinci maddesi vardır. Wilson gibi bir büyük din ve hukuk âliminin elbette verdiği sözün muhafazasına mecburiyet hissetmemesi mümkün değildir.

Eğer onlar, Yunan medeniyetine hürmeten bizim hakkımızı imha etmek istiyorlarsa yanılıyorlar. Çünkü bu hem ahlaka muhaliftir hem de hakiki medeniyet bizim medeniyetimizdir. Onlar şu asırda bile içlerinde Müslüman yaşatmadıkları hâlde biz Müslümanlar hiçbir kimseden korkmadığımız ve hem hiçbir kuvvetin müdahale ihtimali olmadığı zamanlarda bile İsevî, Musevî cümlesini kendimizden daha müreffeh yaşatmışızdır.

43. Milaslı İsmail Hakkı Bey’in Mevizası, Tasvir-i Efkâr, 31.05.1919, s. 2741, ss. 1.

Gazetelerde Wilson ile Venizelos arasında bir muhavere cereyan ettiği görüldü. Bu muhavere Wilson, Venizelos'a Müslümanlar hakkında nasıl muamele edeceklerini sormuş. Venizelos da, "Eskisi gibi!" cevabını vermiştir. Venizelos bu sözleriyle mezalime devam edileceğini ima etmiştir. İhtimal Wilson bunu hüsn-i niyete hamletmiş olabilir. Fakat İzmir fecayii Venizelos'un maksadını ima etmiştir. Emin olsunlar ki Müslümanlar esir olmazlar. Tazyik ve zulüm altına girerlerse en nihayet daha kuvvetli ve daha kudretli olarak izhar ve sebat-ı mevcudiyet ederler. Mevcudiyetimizi iki türlü muhafaza edeceğiz. Birisi, milel-i muazzamaya ihkak-ı hak ettirmek için müracaat; ikincisi uhdemize terettüp eden vazifeyi ifa etmek suretleriyle Müslümanlara diyeceğiz ki imha karşısında bulunuyoruz. İmanınız metin olsun ki Müslüman hiçbir vakit imha edilemez (Heyecanla "Edilemez!" sedaları). Size üç madde üzerinde sebat tavsiye ediyorum.

1) Cenabıhak aziz ve züntikamdır. Ne vakit olsa ihkak-ı hak eder. Nusret-i ilahiyeden emin ve mutmain olarak sabır ve metanetle müdafaa-i hukuka azmedelim.

2) Her ne olup biterse, hiçbirini unutmak. Evlat ve ahfadımıza intikal ettirerek unutmamak ve bu vakayiyi ve fecayiyi bütün alem-i İslam'a miras bırakmak için cehdetmek.

3) Aciz ve noksanlarımızın sebebine ise anlayıp azalması için kuvvetimizin yettiği kadar çalışmak.

Yemin ediniz Müslümanlar! (Her taraftan "Vallahi!" sadaları).

Milaslı İsmail Hakkı Bey'in hutbesini müteakip halk tekrar yekavaz olarak tekbir almışlardır.